

ПРИЛОЗИ ПРОУЧАВАЊУ ЈЕЗИКА

ИЗДАЈЕ:
ОДСЕК ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И ЛИНГВИСТИКУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НОВОМ САДУ

НОВИ САД

40

2009

РЕДАКЦИЈА

проф. др Мато Пижурица, проф. др Вера Васић, проф. др Љиљана Суботић,
проф. др Владислава Ружић, проф. др Јасмина Грковић-Мејџор, уредник,
проф. др Ивана Антонић

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

проф. др Јасмина Грковић-Мејџор

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ

мр Миливој Алановић

Инв. бр. 13727

РЕЦЕНЗЕНТИ

проф. др Мато Пижурица (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Вера Васић (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Љиљана Суботић (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Владислава Ружић (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Јасмина Грковић-Мејџор, уредник (Филозофски факултет, Нови Сад)
проф. др Ивана Антонић (Филозофски факултет, Нови Сад)

ЗА ИЗДАВАЧА

проф. др Љиљана Суботић, декан

Штампање овог броја финансирало је Министарство за науку и технолошки развој
Републике Србије. Захваљујемо на финансијској помоћи.

СИСТЕМ ПАДЕЖА СА ЗНАЧЕЊЕМ АДВЕРБИЈАЛНЕ КВАЛИФИКАТИВНОСТИ У *МЕМОАРИМА* ПРОТЕ МАТЕЈЕ НЕНАДОВИЋА¹

САЖЕТАК

Предмет овога рада биће анализа падежних и предлошко-падежних конструкција употребљених у функцији исказивања адвербијалне квалификативности. Корпус рада чине *Мемоари* Проте Матеје Ненадовића. Грађа је ексерпирана из критичког издања *Мемоара* које је приредио Александар Младеновић, а издала Српска академија наука и уметности 1988. године у Београду.

Регистровани примери из датог корпуса сагледани су са становишта синтаксе савременог српског језика, а истраживање је семантички усмерено на категорију адвербијалне квалификативности, а синтаксички на падежне конструкције.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: адвербијална квалификативност, систем падежа, инструментативност, медијативност, комитативност, критериј.

1. О аутографу *Мемоара* и првом критичком издању

Критичком издању *Мемоара* Проте Матеје Ненадовића, које је приредио Александар Младеновић, а издала Српска академија наука и уметности 1988. у Београду, претходи *Предговор* (Београд, септембар 1986), у коме приређивач говори о аутографу *Мемоара* Проте Матеје Ненадовића и његовом првом критичком издању приређивача Љубомира П. Ненадовића, објављеног 1867. године.²

Александар Младеновић (1986: 1–3) истиче да је прво критичко издање *Мемоара*, које је припремио и објавио 1867. године Протин син Љубомир П. Ненадовић, једино издање које је приређено према ауторовом рукопису који није сачуван у целини. Међутим, Протин аутограф није текст с којег је вршено слагање у штампарији. За ово прво издање слагачи су морали имати пред собом посебно припремљен текст *Мемоара*, написан јасно (не Протиним тешко читљивим рукописом), који је графијски, правописно, језички, текстуално и композиционо био дат онако како данас изгледа прво издање овог дела.

¹ Овај рад је скраћена верзија дипломског рада, одбрањеног 2008. године на Филозофском факултету у Новом Саду на Одсеку за српски језик и лингвистику, под руководством доцента др Слободана Павловића.

² Лексичка грађа из првог издања *Мемоара* ексерпирана је за *Рјечник хрватскога или српскога језика* Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу (Младеновић 1987: 17).

Поменуто издање Љубомира П. Ненадовића било је од велике користи у рашчитавању Протиног нечитког рукописа приређивачу критичког издања Протиних *Мемоара* Александру Младеновићу.³ Посебну помоћ у утврђивању аутентичности појединих језичких црта у рукопису *Мемоара* Александар Младеновић, како и сам каже (1986: 1–3), имао је у двама врло корисним расправама Б. М. Николића о данашњем говору Бранковине, Протиног родног места.

Протин рукопис *Мемоара*, који се чува у Архиву Србије у Београду, представља, заправо, основни текст Младеновићевог критичког издања, први и једини концепт који у пуној мери одражава пишчево спонтано причање и, у највећем могућем степену, његов говорни, народни језик, који би требало посебно и детаљно испитати. Упознавање Проте с те стране за науку је новина и зато је важно имати свестран увид у аутограф његових *Мемоара*. То се управо чини рашчитаним и критичким издањем Александра Младеновића (1986: 1–3).

2. Појам адвербијалне квалитативности

2.1. Семантичка структура квалитативности

Адвербијалну квалитативност као семантичку категорију која се у „традиционалној синтаксичкој терминологији идентификује као начин“, односно „адвербијална детерминација начинског типа“ (Павловић 2006: 194), Предраг Пипер (1983: 100) дефинише као „локализацију акције у извесном облику њене реализације који је одређен неком карактеристичном особином која се издваја као најрелевантнија у датом тренутку“. У значењу начина као квалитативности извесне радње Предраг Пипер (2005: 839) истиче постојање процесуалног момента као представе о квалитету који се преко дате радње остварује, односно „начин је апстрактно схваћен пут остваривања неког процеса или неког стања“.

Предраг Пипер (1983: 100) истиче да су начинским значењима најближа перлативна значења: „пошто се начинским адвербијалима даје квалитативна акције у њиховим значењима присутан је и процесуални моменат као представа о извесном квалитету кроз који се нека акција остварује, дакле, облик, односно особина као метафора пута којим акција од потенцијалне постаје реална“.

Важно је овом приликом изнети основне поставке локалистичке теорије падежа о којој говори Предраг Пипер (1983: 84–95): „Суштина локалистичке теорије падежа кратко и доста прецизно се може формулисати као метафоричко преношење просторних критеријума у непросторне сфере. Идеја која је у основи дате концепције може се посматрати и са дијалекатског аспекта – као развој

³ Александар Младеновић (1988: 192) истиче да се „овим издањем први пут у целини публикује непотпун Протин аутограф *Мемоара*, заправо данас сачуваних 176 страна рукописа овога дела. С основним циљем да се у највећој могућој мери задржи Протин текст и језик, са свим његовим говорним и књишким особинама, недоследностима и дијалекатским одликама, у овом издању РМ извршена је транслитерација и транскрипција аутографа *Мемоара*. Текст је рашчитан и Протина ћирилица – заправо један вид упрошћенијег традиционалног ћириличног писања, како је иначе низ наших људи и писао у првој половини и средином 19. века – овде је замењена нашом данашњом азбучком, уз најчешћу примену одговарајућих норми важећег правописа савременог српскохрватског књижевног језика“.

значења од просторних ка непросторним и употреба средстава за изражавање просторних значења у функцији изражавања непросторних значења”. Тако би се, на пример, еквивалентност спацијалне перлативности и начинске квалификативности инструментативног типа могла илустровати примером: *тело мога оца на колима неки Манојло из Кличевца дотера* (26). Лексема *кола* представља локализатор на коме се одвија управна предикација *дотерати*, при чему се предлогом *на* упућује на горњу површину локализатора. Истовремено, предлошко-падежна конструкција *на колима* квалификује начин остваривања акције исказане глаголом *дотерати*.

Регистровани адвербијали могу се свести на заједнички семантички имени-тељ при чему могу бити супституисани истим начинским заменичким прилогом *тако* (Пипер 1983: 100): *наше бумаге по куриру дођу нам у руке* [→ тако што су их по куриру послали] (60).

Слободан Павловић (2006: 194–250) посматра семантичку категорију квалификативности као организовани систем. С обзиром на то да путеви реализације неке акције могу бити веома различити, па према томе могу бити различита и начинска значења адвербијала, он истиче да у оквиру дате категорије постоје четири семантичка поља: *инструментативност, медијативност, комитативност и критериј*.

Под инструментативношћу се подразумева детерминисана ситуација одређена „средством као неактивним посредником који омогућује њену реализацију” (Павловић 2006: 195): *да су готово дугим пушкама до њега доватити могли* (13).

Медијативност је семантичка категорија која је детерминисана медијатором као „активним посредником који омогућује њену реализацију” (Павловић 2006: 195): *који је мене уместо себе посла* (44).

Комитативност подразумева да је детерминисана ситуација одређена „присуством или одсуством лица, предмета или појава које прате њену реализацију” (Павловић 2006: 195): *И тако с певањем ... на конак дођемо* (48).

Под критеријем као семантичком категоријом подразумева се „идентификација основе на којој се темељи реализација дате ситуације, односно идентификација оквира којим се та ситуација модално лимитира” (Павловић 2006: 195): *и да их закуне скупитина да ће они ... по садашњем обичају засад и по чистој својој совјести судити* (128).

Имајући у виду поменућу класификацију, примери из корпуса груписани су у четири наведене категорије у зависности од тога ком семантичком типу припадају. При томе, у обзир се узело значајно запажање Милке Ивић (2005: 207): „представа о томе како се врши радња, зависи од појма који је у питању, од особине која му се приписује и значења глаголске радње”.⁴ То, практично, значи да се посебно водило рачуна, с једне стране, о инхерентној лексичкој семантици лексичког експонента падежне конструкције и, с друге стране, о лексичкој семантици глагола у позицији управне предикације.

⁴ У том смислу, узето је у обзир тврђење Наде Арсенијевић (2003/II: 130) да се одредбом сматрају они зависни конституенти којима се идентификује ”каква латентна особина управног појма”.

2.2. Структура квалификативне падежне конструкције

У исказивању начинске квалификације могу учествовати адвербијали с предлошко-падежним и беспредлошким падежним конструкцијама: слободни инструментал (*N Instr*), инструментал блокиран предлогом *c/ca* (*c/ca + N Instr*), генитив блокиран предлозима *од, из, уместо, без* (*од + N Gen, из + N Gen, уместо + N Gen, без + N Gen*), те предлошким изразом *у име* (*у име + N Gen*), акузатив блокиран предлозима *на, за* (*на + N Acc, за + N Acc*), локатив блокиран предлозима *у, на и по* (*у + N Loc, на + N Loc, по + Loc*).

3. Инструментативност

Слободан Павловић (2006: 196) дефинише инструментативност као „идентификацију појава посредством којих агенс врши радњу управне предикације укључујући их у конкретну реализацију у својству спроводника или омогућивача”.

Примери регистровани у датом корпусу показују да је најпродуктивније средство за исказивање инструментативности слободни инструментал (*N Instr*). Забележене су и следеће предлошко-падежне конструкције: *c/ca + N Instr, од + N Gen, из + N Gen, у + N Loc, на + N Loc, на + N Acc*.

3.1. Слободни инструментал у сфери инструментативности

Слободним инструменталом потврђеним у датом корпусу граматикују се ознаке *органа, предмета, материјала и појава* (уп. Павловић 2006: 197).

3.1.1. У интегралној, нераскидивој вези са вршиоцем радње издвајају се следећи појмови-органи који представљају заступнике субјекта у вршењу радње: *нога, око, рука*:

и ми ћутимо и чепоримо ногама (8);⁵ Оцима један другог питамо (8); да нису својим рукама ни леба до уста могли донети (21); ја сам са везиром у Београду био и оцима гледо (90); који руком за голу сабљу фата (93); Он сиромаше на све руком (100); а овај – руком на ме (103).

Поменути појмови-органи не иступају самостално у реализацији управних радњи означених глаголима *чепорити, питати, донети, гледати, фатати, махати*. Очигледна је њихова зависна улога у односу на вршиоца радње и саму глаголску радњу.⁶

Регистрована су два примера у којима орган у својству инструмента у спроводничкој функцији не имплицира физичку страну бића него резултат рада гласовних (вокалних) органа који учествују у производњи гласова (Кристал 1998: 113–114): *и слободним гласом рекне (24); глас топовски гласом гласу одговара (152)*. Истакнуте лексеме *слободним гласом, гласом* иступају као инструменти

⁵ Овај глагол је по свом постанку и семантичкој вредности у вези са следећим формама: чепати („газити”), чепукати („ситно корачати”), чепнути („нагазити”), чепукарити („ићи стопу по стопу”) (Младеновић 1986: 162).

⁶ Само је у једном од пронађених примера глаголска радња садржана управо у појму-органу који иступа као инструмент у спроводничкој функцији, тако да је на површинском нивоу изостављен глагол: *а овај – руком на ме (103)*.

у спроводничкој функцији који представљају интегралне делове целине којој припадају. Важно је уочити присуство обавезних детерминатора *слободни, топовски*. Њиховим испуштањем добиле би се таутолошке конструкције **рекне гласом, *одговара гласом*. Њих њихова неинформативност лишава граматичности. Да би садржај био информативан, а самим тим конструкције граматички исправне, уз дату именицу неопходно је ставити прикладну одредбу.⁷

С обзиром на то да органи у односу на глаголску радњу спроводе на извештан начин вршење које се приписује субјекту, говоримо о *спроводничкој функцији органа*. Смисао интегрисаности органа као од агенса неодвојивог инструмента огледа се у примеру: *чепоримо ногама* [→ ми чепоримо = ноге чепоре].

3.1.2. *Предмети* могу бити укључени у реализацију радње као *спроводници* или као *омогућивачи*.

3.1.2.1. *Предмет-инструмент* у *спроводничкој функцији* стоји у специјалном односу целине са вршиоцем радње у тренутку самог вршења радње и на тај начин, као и појам-орган, спроводи његово вршење. Појмови-органи и појмови-спроводници спроводе на објекат субјектово вршење глаголске радње. Спроводничка функција органа и предмета подразумева, дакле, релативно јединство у тренутку вршења дате радње. Вршилац радње при томе располаже својим оруђем као што располаже делом себе (Ивић 2005: 10–18):

да су готово дугим пушкама до њега доватити могли (13); бије топовима (15); то Везир својим муром потврди (16)⁸; немој ме бешчасном смрћу морити, но сабљом којом се јунаци губе (24); те ја плајвазом, а немам дивита, напишем полицу да Хаџи-Бајићи исплате 300 талира (36); почнемо град оним топићем тући (37); свега ножом исече (40); и које пушкама, које картачем ... дочекамо и много их побијемо (51); и Турке све ћулетима у леђа (51); Срби стизају и који сабљом, ножом, који бритвом кољи, који проицем и крљаћем у главу туци (83); Потезе мој Иван, сву јабуку нашира драмљјама као дете кљуном (93); пак ти мога Стеву бабином, бабином (112); таким ћулетима и врућим звожћем, погодисмо једанпут од ђамије у мунару (117); но их је везо и сикирницом оном туко (136); Главаш и други опале пиштољима те Игумана убију (137); пак голим ножевима пластимке по стражњици (141); Вратим се на велики друм и кога сретнем, да на Саву с вамилијом и колима иде (151).

Инструменти у спроводничкој функцији⁹ у великој мери семантички представљају разне врсте оружја која су коришћена у устанку, што се свакако

⁷ Како истиче Милка Ивић (1983: 193), „догађа се, на пример, да извесне семантичке особености једног датог глагола буду истовремено својствене и одређеној именици – уп. *смејати* се са *смех*, *сањати* са *сан*, *корачати* са *корак*. Комбиновати овакав глагол са оваквом именицом значило би образовати таутолошку конструкцију, што се по правилу избегава, али ипак доследно не искључује. Таутолошке конструкције, наиме, могу понекад бити искоришћене у експресивне сврхе – случај, рецимо, српскохрватског (фолклорног) *виком виче, збор зборише*”.

⁸ Забележени пример илуструје спој глагола административне или пословноправне активности и одговарајућег предмета-инструмента: *потврдити својим муром*.

⁹ Уп. став Милке Ивић (2005: 239): „Пошто је за спроводника вршења тесно везан и сам начин

доводи у везу са темом Протиних *Мемоара* који описују устаничку Србију, односно време Првог српског устанка.

Постоји неколико примера чијим је присуством потврђена теоријска поставка о релативно јединственој целини коју успостављају предмет-спроводник и вршилац радње: *и Турке све ђулетима у леђа* (51); *пак ти мога Стеву батином, батином* (112); *пак голим ножевима плостимке по стражњици* (141). Свим тим примерима заједничко је то што се на површинском плану не експлицира глагол, већ је он садржан у лексичком значењу самог предмета-спроводника.

3.1.2.2. *Предмет као омогућивачки инструмент* није интегрисан у детерминисану радњу попут инструмента спроводничког типа. Предмет-омогућивач иступа самостално и представља споредни помоћни фактор који уз субјекат као главни фактор и напоре са њим омогућује реализацију управне радње. Омогућивачка ситуација настаје онда када се вршење радње изводи под нарочитим условима, односно уз присуство помоћног средства које омогућује извођење одређене акције. Иступајући као помоћно средство, предмет-омогућивач синтаксички представља одредбену падежну синтагму (Ивић 2005: 10–18):

куће попале да би пушкама плац учинио (33); *У мене је био кожу руски до земље, рукави до прста, штрањком опасан, капа на глави руска, зимња, црна, чизме мачком постављене* (70); *и бране се из пушака и са Града топовима* (116); *и да ће ме цар бератом и ферманом као и мог оца учинити великим кнезом* (119); *мане сабљом* (137).

Функција предмета у омогућивачкој функцији представља откривање околности под којима се глаголска радња врши. Отуда овај тип инструмента у савременом српском језику може бити замењен генитивом блокираним предлошким конструкцијама *помоћу, уз употребу, служећи се, користећи се, уз помоћ* (Ивић 2005: 10–18): *и бране се из пушака и са Града топовима* [→ *помоћу/уз употребу/уз помоћ топова, служећи се/користећи се топовима*] (116).

3.1.3. Посебну врсту инструмента представљају *предмети који су искоришћени, потрошени или интегрисани у резултат радње*. Реч је о "појму неопходног материјала, односно неопходне грађе" (Ивић 2005: 18–30), употребљеног ради остваривања одређене акције. При томе дати предмет интегрисан у резултат радње може бити спроводничког или омогућивачког типа.

Спроводнички тип инструмента којим је означен појам *неопходног материјала* употребљеног за остваривање одговарајуће акције регистрован је у примеру: *да је Јаков Ненадовић у Совјету напунио два бурета најважнији писама* (149).¹⁰

вршења, то је могућно, у неким ситуацијама, назначити само спроводника и тиме већ одредити један начин вршења насупрот другом каквом начину који се може у истој овој ситуацији очекивати. То бива увек онда када постоје или се бар узимају у обзир искључиво две алтернативе – тј. два одређена спроводника – тако да се откривањем једног од њих диференцира, уствари, једно одређено вршење радње од другог, такође могућег".

¹⁰ Забележени су примери у којима се бића јављају без икакве самоактивности, у својству предмета: *Веће смо све турске куће слугама и слушкињама напунили* (9); *а ми ћемо на његово место из други нахија момцима потпунити, јербо свуда добри момака има* (79). Именице у облику

Појам у инструменталу некад обележава *неопходну грађу* употребљену ради остварења какве акције изградње. С обзиром на то да се непоходна грађа схвата као помоћно средство које омогућује вршење дате акције, појам у инструменталу је *омогућивачког типа*. Помоћна средства којим се означава неопходна грађа у остваривању дате акције илустрована су следећим примерима:

немамо на себи ништа ни козом атоли ласицом или самуром постањено (62); *У мене је био кожу руски до земље, рукави до прста, штрањком опасан, капа на глави руска, зимња, црна, чизме мачком постављене* (70); *Ту је било ђулета сумпором и смолом жицом обвијени* (116).

3.1.4. Слободни инструментал као синтаксичко средство може бити лексикализован и апстрактним именицама посредством којих агенс реализује радњу управне предикације:

уби га варком у Смедереву (12); *поздрави нас срећним пришествијем* (65); *И он нас поздрави срећним пришествијем* (65);¹¹ *А, ето, и господар Ђорђе пише да гледамо каким начином не би ли Турке задржали* (89)¹² *И нашим одласком ми смо их на Дрини задржали барем двадесет дана* (103); *А да смо Турке бар 20 дана – ако не и више – нашим одласком задржали* (103).¹³

3.2. Предлошке конструкције у сфери инструментативности

Предлошко-падежне конструкције у сфери инструментативности могу бити лексикализоване ознакама *органа, предмета, животиња и појава* (уп. Павловић 2006: 196).

3.2.1. Регистрован је само један пример са *ознаком органа* исказан при томе локативом блокираним предлогом *на* (*на* + *N Loc*): *једну ноћ сним ја: гди идем лепо на ногама* (88). У датој реченици *ноге* као орган, интегрални део живог бића, представљају средство посредством кога се реализује кретање субјекта.

инструментала *слугама* и *слушкињама*, *момцима* имају, иначе, обележје самоактивности, али то обележје у овом случају није релевантно, већ бића обављају несамоактивну улогу коју би имале и речи са значењем предмета.

¹¹ Синтагма *срећно* *пришествије* јавља се у оба примера уз глагол *поздравити* и дата конструкција се може трансформисати на следећи начин: *поздравио нас је тако што нам је пожелело срећан долазак* (*срећно* *пришествије* = *срећан долазак*).

¹² Апстрактна именица *начин* блокирана је обавезним детерминатором *каким*: *А, ето, и господар Ђорђе пише да гледамо каким начином не би ли Турке задржали док би и он стигао* (89). Значајно је запажање Милке Ивић (2005: 240) у вези са лексемом *начин*: „Да би се могла успоставити одговарајућа граматичка конструкција у којој би се детерминација глаголске речи изводила именичким атрибутом, често се атрибут ставља уз реч *начин*, уз све оне речи, дакле, које значе управо оно што се већ из самог односа глагола и његове одредбе подразумева.” Том приликом могућа је трансформација падежне конструкције у прилог: *каким* *начином* → *како*.

¹³ У истакнутим примерима присутна је темпорална нијанса у значењу: *И нашим одласком* [→ када смо отишли] *ми смо их на Дрини задржали барем двадесет дана, ако не више* (103); *А да смо Турке бар 20 дана – ако не и више – нашим одласком* [→ када смо отишли] *задржали* (103).

3.2.2. *Предмет* као инструмент може бити идентификован различитим предлошким конструкцијама: *c/ca + N Instr, од + N Gen, из + N Gen, у + N Loc, на + N Loc, на + N Acc*.

3.2.2.1. Потврђен је извешан број примера који илуструју језичку појаву ширења употребе социјативне конструкције на рачун инструментала оруђа. Овај процес представља дијалекатску црту присутну у говору шумадијско-војвођанског дијалекта чији је Прота представник:

ми на цара нисмо ни на вас ... устали, но на даије с којим оћемо срећу са оружјем да поделимо (44); *Нема са чим да закопа* (49); *Ту је било са ковачким меовима усијати звожђа* (117).

3.2.2.2. Важно је приметити да се категорија инструмента исказује аблативном падежном конструкцијом *од + N Gen* којом се примарно исказује порекло, чиме се на најбољи начин илуструје транспоновање протолокационих релација у апстрактна семантичка поља. Истакнути појмови у генитиву блокирани предлогом *од* представљају неопходну грађу употребљену ради остваривања какве акције изградње. Грађа означена примарно аблативном конструкцијом *од + N Gen* схвата се као помоћно средство, као појам у функцији омогућивача вршења. Регистровани су примери у којима је аблативна конструкција *од + N Gen* употребљена у значењу инструмента:

Јовица Милутиновић од мараме барјак начинио (32); *око 200 до 300 Цигана од камења метериз начинили* (117); *начини од липовине астал и две клупе* (126).

Забележени примери који означавају неопходну грађу употребљени су уз глагол *начинити*: *од мараме барјак начинио*; *од камења метериз начинили*; *начини од липовине астал и две клупе*. Семантика глагола *начинити* захтева неки предмет, односно објекат који настаје у том процесу *прављења* при чему се не занемарује ни предмет који учествује у изради тог објекта – веома је, дакле, битно порекло новог објекта, у нашем случају *барјака, метериза, астала и двеју клупа* у чијој су изради учествовали градивни предмети попут *мараме, камења, липовине*.

3.2.2.3. Превозно средство могуће је идентификовати локативом с предлогом *у* који носи семантичко обележје интралокализације и локтивом с предлогом *на* који носи семантичко обележје ареалокализације:

(у + N Loc) нек у лађама доведу војску (12);
(на + N Loc) тело мога оца на колима ... дотера (26); *Путујемо на поштама док дођемо у варош зовому Клин на конак* (62); *на лоткам побјегли низ Донај* (67); *Посло је уз Дунав на лађи преко педесет харара велики* (130).

У вези са значењем инструмента мотивисаним семантичким обележјем ареалокализације, регистрован је и пример у коме је превозно средство лексикализовано

дијалекатском формом *на + N Acc*: *И тако опет на кола одемо* (45). Овај пример је прикључен наведеној форми с обзиром на то да стандардна форма гласи *на колима*, те би се дати пример могао сврстати у примере идентификоване формом *на + N Loc*.

3.2.2.4. Запажено је да примарно аблативна интралокациона конструкција *из + N Gen* може бити употребљена у улози инструмента: *и бране се из пушака* и *са Града топовима* (116); *удри из твоји пиштоља у ону јабуку* (93); *потегне из своје мале пушчице* (111); *Турци опале из пушака и убију га* (130);

3.2.3. Појаве у својству инструмента граматикализују се инструменталом с предлогом *с/са*:

то се обрате на везира Хађи-Муста-пашу с молбом (14); *да одма из Нахије изиђе и да се више не усуди с таким начином* Ваљевску нахију прећи (135).¹⁴

Примери илуструју језичку појаву ширења употребе социјативне конструкције на рачун инструментала оруђа.

3.2.4. *Животиња* као средство ангажовано у реализацији управне радње идентификована је локативом с предлогом *на (на + N Loc)*.¹⁵ Животиње су при томе увек перцепиране као превозна средства:

Напред отрчим на коњу (49); *Ал ето ти двојице на коњма иду* (57); *и оно што је утекло, на добрим коњма* (84); *дође и Карађорђе сам на дорату са његовим сеизом Симом* (78); *Новски капетан отрча на хату* (100).

4. Медијативност

Семантичка категорија медијативност (заступништво) блиска је категорији инструментативности.¹⁶ Раздваја их обележје самоактивности, при чему је категорији медијативности својствена самоактивност као релевантно обележје, док категорија инструментативности не познаје самоактивност као семантичко обе-

¹⁴ Уз апстрактну именицу *начин* нашао се обавезни детерминатор *таким*, који представља просентенцијализатор анафорског типа који упућује на претходни садржај.

¹⁵ Неопходно је овом приликом навести и један пример у коме је ознака животиње у значењу превозног средства лексикализована инструменталом блокираним предлогом *с*: *Велике рудничке планине до манастира притисле и једва човек с коњем дође, а кола никако*.

¹⁶ Како Милка Ивић (2005: 192–193) истиче „... индоевропским језицима познат је инструментал којим су обележена лица са функцијом вршиоца оне радње која се остварује у име неког другог лица, за неко друго лице (тип: отац је сином наредио). Ова језичка категорија семантиком својом открива посебна схватања старих Индоевропљана: односи међу људима били су тако постављени да се вршење једног лица, ако је оно потчињено другом лицу или бар њему тако блиско да му у извесном смислу припада, могло приписати другом лицу. У духу оваквог схватања сасвим је природно могла понићи и друга лингвистичка категорија која ће обележити обрнуту ситуацију: оно лице које је главно, а које има под собом или бар уза себе у неку руку као део себе, друго лице јавља се у улози јединог стварног вршиоца дате радње, али се његово вршење ипак приписује и другим датим лицима баш зато што су она за њега родбинским или друштвеним односима тако везана да представљају у извесном смислу с њиме јединствену целину”.

лежје. На основу тога да ли је у фокусу пажње заступник или заступани, разликују се категорије *медијатора или посредника* и *медијата или посредованог*.¹⁷

Падежним конструкцијама са значењем медијатора (посредника, заступника) указује се на *људска бића* посредством којих агенс реализује радњу детерминисане предикације. Падежним конструкцијама са значењем медијата (посредованог, заступаног) указује се на *људска бића* у име којих агенс реализује радњу детерминисане предикације. *Бића* представљају самоактивне појмове који су у стању да развију своју личну самосталност при вршењу радње.

4.1. Семантичка категорија медијатора (заступника)

Категорија медијатора исказује се инструменталом у слободној форми (*N Instr*), инструменталом блокираним предлогом *c/ca* (*c/ca + N Instr*), те локативом блокираним предлогом *no* (*no + Loc*).

4.1.1. Инструментал у слободној форми забележен је у примеру: *Генерал посредством својим ... не успјел* (69). Инструментал у слободној форми је средство којим се означава људско биће које је уједно посредник ангажован као „носилац именоване радње која се приписује субјекту” (Павловић 2006: 209). Овај тип инструментала Милка Ивић (2005: 51) назива „инструменталом посредничке функције”.

Потреба за истицањем чињенице да субјекат заиста сам врши радњу доводи до употребе форми *собом, сам собом*. Дати облици имају функцију истицања субјектовог личног вршења радње, а искључује се могућност вршења радње у име субјекта а од стране неког другог, њему потчињеног лица (Ивић 2005: 48–50). Ради се о поприложеним, адвербијализованим облицима који су само траг некадашње падежне употребе. Ексерцирани примери илуструју употребу облика *собом, сам собом*: *но сам собом поручи* (21); *пак собом сам однесе краљици књигу* (98); *Зар ниси имо кога послати и заваравати Турке веће сам собом идеш* (102); *и да ћеш и ти собом арачлији доћи* (104). Грађа показује да се облици инструментала *собом, сам собом* јављају уз глаголе кретања и глаголе сродне семантике.

4.1.2. Категорија медијатора може бити исказана социјативном конструкцијом *c + N Instr*. Потврђено је неколико примера у којима се појављује лексема *војска* која семантички гледано представља биће. Ради се о војницима, „припадницима оружаних снага” (Московљевић 2000: 106):

колико ја војске држим с којом браним себе (8); *како их је мој стриц Јаков с војском разбио на Свилеуси* (10); *Удари Аганлија ... са својом војском* (18).

4.1.3. Најпродуктивније средство за исказивање посредничке функције коју обавља биће је локативна конструкција с предлогом *no* која се јавља уз глаголе типа *послати, слати, доћи* чиме се успоставља веза између адресанта и адресата преко медијатора као преносиоца поруке или пошиљке:

¹⁷ О семантичким категоријама медијатора и медијата говори Слободан Павловић (2006: 209–218).

наше бумаге по куриру дођу нам у руке (60); посло по мени сам цар Александер (73); наше депутате у Цариград послали, по њима и квиту (75); да пошље књигу по саији (писмоноши) (98); Пошљем по момцима сваком (105); пошљем стрицу на мензули да су Турци у Шабачу ушли (57).¹⁸

Истакнутим облицима својствен је посреднички карактер. Бића као посредници курир, ја, они, саија (писмоноша), момци, мензула доприносе остварењу глаголске радње о којој је реч (а претежно је реч о акцији слања) на тај начин што развијају своју личну активност којом се омогућује остварење глаголске радње.

4.2. Семантичка категорија медијата (заступаног)

Категорија медијата граматикализована је акузативом блокираним предлогом *за* (*за* + *N Acc*), те генитивом блокираним предлошким изразом *у име* (*у име* + *N Gen*) односно предлогом *уместо* (*уместо* + *N Gen*).

4.2.1. Медијат, односно лице у чије се име реализује дата акција, може бити исказан акузативом блокираним предлогом *за*. Медијативно *за* + *N Acc* представља „оријентир иза кога се локализује радња управне предикације”, што проистиче из чињенице да се „медијативно значење акузатив с предлогом *за* развија на бази спацијалне постлокализације” (Павловић 2006: 216):

да за њи добро раде и одговарају (18); Ја за ове кнезове стојим добар (26).

4.2.2. Именицом *име* која улази у састав предлошке конструкције с генитивом првобитно је идентификован посесум, док је генитивом граматикализована ознака људског бића иступала као посесор (Павловић 2006: 216). „Инклузивно локализовати реализацију неке радње 'у сфери нечијег имена' значи и приписати му ту радњу независно од тога ко је њен номинални агенс” (Павловић 2006: 217):

Мого је и ко други од Шабачке наије у име његово написати (92);¹⁹ ... у коме молим се, у име народа, да не пале и не робе (153).

4.2.3. Деноминални предлог *уместо* „открива спацијалну утемељеност семантичке категорије медијата – заступати некога значи бити на његовом месту у контексту именоване радње” (Павловић 2006: 216). Именицом *место* идентификован је првобитно посесум, док је генитивом граматикализована ознака људског бића иступала као посесор (Павловић 2006: 216): *а ви пред очима мога цара, који је мене уместо себе посло, сиротињу палите и убијате* (44). У фокусу пажње је медијат, односно заступани или посредовани појам исказан обликом генитива који је блокиран предлогом *уместо*.

¹⁸ С обзиром на то да је значење речи мензула „гласник, курир у Турској царевини који је на коњу преносио пошту и поруке” (Младеновић 1988: 306), конструкција *на* + *мензули* прикључује се примерима у којима је посредничка улога бића исказана локативном конструкцијом с предлогом *по*.

¹⁹ На месту генитива налази се облик присвојног придева *његов* који води порекло од посесивног генитива исказаног личном заменицом *њег*.

5. Комитативност

Слободан Павловић (2006: 218) семантичку категорију комитативности дефинише као „присуство или одсуство лица, предмета или појава које прате реализацију управне радње и на тај начин је детерминишу”. Комитативност као семантичка категорија иступа као организовани систем с обзиром на то да су у фокусу пажње бинарни опоненти *присуство датог лица, предмета или појаве (конлатив)* односно *одсуство именованог лица, предмета или појаве (синелатив)* (Павловић 2006: 218–219).

Синтаксичка средства којима се лексикализује параметар комитативности у забележеној грађи су инструментал блокиран предлогом *с/са* (*c/ca + N Instr*), односно слободни инструментал (*N Instr*), генитив блокиран предлогом *без* (*без + N Gen*), локатив блокиран предлогом *у* (*y + N Loc*), те локатив блокиран предлогом *на* (*на + N Loc*).

5.1. Инструментал у сфери комитативности

Најпродуктивније синтаксичко средство којим се исказује параметар комитативности је инструментал блокиран предлогом *с/са*. Издвајају се три семантичка типа у зависности од тога да ли је поменутом формом означено *људско биће, конкретни објекат* и *пратећа ситуација, стање* (уп. Павловић 2006: 219).

5.1.1. Инструменталом блокираним предлогом *с/са* може се идентификовати „*факултативни саучесник*” (Павловић 2006: 219) који учествује у реализацији управне радње уколико се у својству лексичког експонента јави ознака *људског бића*. Факултативни саучесник се претежно јавља уз факултативно социјативне глаголе чија је семантика таква да се могу изводити у друштву, али и не морају. „Уз сингуларску предикацију представљену факултативно социјативним или не-социјативним глаголима оба саучесника су истовремено активна с тим што је активност оног који је идентификован комитативним *с/са + N Instr* факултативна, пратећа, те утолико и детерминативна” (Павловић 2006: 222):

пође оздо Хађи-Муста-нашин син с војском (15); *које је Фочић са собом донео* (21); *и дошо Црни Ђорђе са сто друга* (27); *Мус-ага пређе из Града са своји момака близо, око 300 своји субаша* (42); *Не верује се да је пола очло на Босну колико их је с везиром дошло* (74); *Зато ће господар Ђорђе одавде право у Ваљево са ово осам хиљада војске* (104); *нак идите с чича-Протом* (106); *Ја са оно 60 коњика истрчим на брдо* (107); *везир са великом војском друмом прође* (111); *кога је Јаков са собом из Београда и извео* (150).

5.1.1.1. Инструменталом блокираним предлогом *с/са* може се идентификовати *предмет* који учествује у реализацији управне радње. Приликом вршења дате акције предмет односно објекат који се налази просторно уз вршиоца у датом тренутку, и сам *прати* субјекат у акту вршења. Пошто вршилац дате радње има уз себе извешан појам, тај појам постаје његов партнер (Ивић 2005: 183). Предмет исказан инструменталом блокираним предлогом *с/са* може бити схваћен и као посебан семантички тип инструментала „*карактеристичне појединости*” којим се „открива карактеристика појма вршиоца у тренутку док врши

радњу” (Ивић 2005: 207). „Инструменталом карактеристичне појединости открива се оно што дати главни појам *уз себе има*” (Ивић 2005: 207). Важно је напоменути да овај карактеристични детаљ не представља интегрални, неотуђиви део вршиоца радње:

да сва с пушкама села дођу на Вис бранковички (28 ; а с топом потрчи према Турцима (49); Дође Карађорђе и друге поглавце са сјајном од Турака пљачком (52); из Бранковине за у Тополу пошли с топом ијунија 7 (80); дотрчи са запетим пиштољем у руци (111); но да је из Ниша дошо Омер-ага са Афиз-пашином бујуртијом (115).

5.1.1.2. У својству лексичког експонента инструментала с предлогом *с/са* јављају се и апстрактне именице са значењем *праатеће ситуације или стања*. „Као појам који прати други дати појам у одређеној прилици јавља се, пре свега, извесна појава везана за остварење глаголске радње као нешто што се на ово остварење надовезује” (Ивић 2005: 196).

Говорећи о псеудосоцијативном инструменталу Милка Ивић (2005: 197) истиче да се начин на који се врши глаголска радња може обележити „пратилачким” инструменталом.²⁰ Пратилачким инструменталом обележавају се именице из класе *nomina abstracta* чија природа у датој ситуацији изазива представу о начинском пратилачком моменту дате глаголске радње. Праатећа ситуација или стање исказано инструменталом блокираним предлогом *с/са* открива извесну карактеристику у вршењу управне предикације и тиме детерминише дату глаголску радњу. Нада Арсенијевић (2003/II: 65) истиче да ”начин испољавања пропратне радње може бити и формално регулисан, тако да се она на површинском плану експлицира именицама са значењем психолошког или физиолошког стања и девербативним именицама”.

Семантичка нијанса праатеће околности исказана девербативном именицом у извесном смислу представља карактеристику, особеност, својство управне предикације:

И тако с певањем ... на конак дођемо (48); и зашто с прошењем и помошћем идемо у Петербург (62); Тако дође Чутић и с договором свију ја сам очо с Чутићем (103); Овако ми је књаз Милош Обреновић ... са великим смеом казивао (137); с плачем један другом аки последње џелованије одамо (149).

Адвербијално употребљена апстрактна именица често открива *расположење или особину* која прати вршење глаголске радње (Ивић 2005: 197):

Црни Ђорђе с оно момака, тукући се с муком, у планину измакне (39); будући да смо онда крадом и с великом опасностију пролазили (68); са радостију

²⁰ Милка Ивић (2005: 195–210) говори о псеудосоцијативном типу инструментала и издваја три типа у оквиру ове семантичке класе: пратилачки инструментал, инструментал „карактеристичне појединости” и инструментал „саставног дела”.

чекамо да нам дође господар Карађорђе (124); да синод с нестерпјенијем, кад ће установити, погледа (125); ми ћемо сви с миром у Граду седети (129).

5.1.2. Слободни инструментал с комитативним значењем јавља се само у траговима кроз адвербијализоване форме *силом* и *крадом*.

Инструментални облик *силом* којим се детерминише управна предикација забележен је у три примера. Поменути облик „имао је првобитно значење одредбеног инструментала-омогућивача (силом → употребивши силу, помоћу силе)“ (Ивић 2005: 246). Ово првобитно значење окамењеног облика *силом* присутно је у забележеним примерима уз додатно обележје пратеће околности којом се уједно детерминише радња управне предикације:

да они не могу силом ништа успети (14); Који отме девојку силом (46); Станоје Главиш котео је силом да му са јункаша скине (136).

У стандардном српском језику истакнути облик могуће је у сва три примера заменити акузативом блокираним предлогом *на* (*на силу*), чиме се не губи значење адвербијалне квалификације начинског типа. Међутим, значење пратеће околности садржано у облику који је пронађен у корпусу (*силом*) стилски је ефектније.

Знатан је број примера у оквиру ове семантичке класе у којима се јавља лексема *крадом*. Инструментални облик *крадом* је адвербијализована форма која означава да је нешто обављано у тајности, кришом:

кога је Пуљевић крадом у Варадину дао оправити ... некога Мату Немца, на Кленку крадом ноћом претури (37); донеси као крадом (52); крадом прошо испод наше војске (57); будући да смо онда крадом и с великом опасностију пролазили кроз туђе земље (68).

5.2. Остале падежне конструкције у сфери комитативности

Пратећа ситуација може бити исказана локативом блокираним предлогом *на*: *тај ће кнез на мукама умрети* (104). Истакнутим примером квалификује се начин на који се реализује управна предикација, при чему акузативу с предлогом *на* као средству за идентификацију пратећег стања конкурише одговарајући квалификативни прилог – *на мукама* → *мучно*.

5.2.1. Управна предикација може бити детерминисана синтаксичким средством *у + N Loc* којим се идентификује „комитативност концептуализована као интралокализација“ (Павловић 2006: 235):

И одам неколико дана, дању и ноћу, у недоумјенију. Турке видим (152); У таком крајњем недоумјенију помислим (153); у тајности да може свагда у руску мисију одлазити и наставленије примати (76).

5.2.2. У оквиру комитативности издваја се семантичко поље *синелатива* којим је могуће идентификовати одсуство *људског бића, конкретног објекта или пратеће ситуације*. Њиховим одсуством спецификује се ситуација која прати реализацију управне радње. Синтаксичко средство којим се изражава синелатив је генитив блокиран предлогом *без* (*без* + *N Gen*).²¹ Синелативни комитатив у субпољу комитативне квалификативности функционише као опозит према инструменталу блокираном предлогом *с/са*, слободном инструменталу, локативу блокираном предлогом *на* и локативу блокираном предлогом у:

а ми онда сваки својој кући без ајлука и без таине да идемо (10); *и ништа без молитве нису почињали и сврањавали* (12); *Нахија остаје без старешина и суда* (47); *јербо је и греота и срамота да наш Вожд сам без момака буде* (78); *Да ће свакога праведнога заступати и бранити ... без разлике и лицемјерија* (125).

6. Критериј

Параметар критерија Слободан Павловић (2006: 238–239) дефинише као „идентификацију основе на којој се темељи реализација управне радње, односно оквира којим се та реализација модално лимитира”:²² *Искали смо да их по нашему закону саранимо* (90) – критеријски квалификатив *по закону* „модално ограничава и усмерава реализацију радње денотиране датим глаглом (*сахранити*), и то тако што је сравњује са садржајем појма *закон* и на тај начин детерминише управну предикацију” (Павловић 2006: 239). „Категорија критерија везивала се, по свој прилици, за једну примарно спацијалну, дифузну конструкцију тако што је имплицитно или експлицитно проскрибовани критеријски модел (*закон, обичај*) концептуализован као оријентир с јасно израженим површинским нивоом у чијим се ‘модалним’ границама реализује квалификована радња” (Павловић 2006: 243).

Нада Арсенијевић (2003/II: 99) запажа да значење основа (у нашем случају критерија) „представља ону количину семантичког садржаја која може послужити као утемељење за реализацију управне радње искључујући или бар ограничавајући на тај начин друга могућа решења, а као неопходан минимум утиче на валидност глаголске реализације. Реализација радње заступљене управном

²¹ Овим синтаксичким средством могуће је врло често означити и категорије концесивности и кондиционалности, што илуструју следећи примери: *Тако, и без моје добре воље одем са Чутићем на Дрину* [→ иако нисам имао воље] (78); *познајемо и сами да нас од зулума без војске бранити не можеш, а војске без новаца држати не можеш* [→ ако нема војске... ако нема новаца] (10).

²² Нада Арсенијевић (2003/II: 99) раздвајајући критериј од основа, критериј дефинише као семантичку категорију која „претпоставља стварање компаративног односа који је у ширем смислу квантитативног карактера, с обзиром на то да се потенцира одмеравање (оцењивање) у којем се једној од сучељених страна приписује нормативна улога”. С тим у вези наводи се један пример из ауторкиног корпуса у коме је присутно значење критерија: *он је низак за кошаркаша*. При анализи датог примера ауторка истиче да се „увођењем критерија значење управне речи лимитира у односу на њено опште значење, а мера рестрикције значења је пропорционална датом критерију (из значења висина човека уопште издваја се висина кошаркаша)”. Схватање критерија у том смислу не може се сврстати у семантичко поље адвербијалне квалификације.

лексемом ограничава се у том смислу што се елиминацијом осталих могућности своди на решење подударно значењу основе”²³.

Критеријски квалификатив идентификован је слободним инструменталом (*N Instr*), локативом блокираним предлозима *по* и *на* (*по* + *N Loc*, *на* + *N Loc*), те акузативом блокираним предлогом *на* (*на* + *N Acc*).

6.1. Слободни инструментал у сфери критерија

Слободни инструментал са значењем критерија квалификативног типа лексикализован је ознаком прескриптивна *начин* којим се управна предикација модално лимитира и усмерава. Уз поменути прескриптив јавља се просентенцијализатор анафорског типа *овим* којим се упућује на претходни садржај (*Веће то сва војска дознаде и као громом поражена оно вече сва побеге низа Саву* (149): *Овим начином останем и ја и капетан Јовица Милутиновић* (149)).

6.2. Локативна конструкција у сфери критерија

Најпродуктивније синтаксичко средство којим се означава критеријски квалификатив је локатив блокиран предлогом *по*. „Начин реализације радње управне предикације модално је лимитиран сравњивањем с правилом или правилима обухваћеним именованим критеријем” (Павловић 2006: 240):

уђемо и, по обичају, прелазимо му скуту (8); *и онда, баш по хатишерифу царском, ни једну аспру више од вас узимати нећу* *по како хатишериф гласи* (8); *И ми кажемо по реду* *какве смо од даија зулуме подносили* (44); *по свом код двора уваженију, препоручи нас* (62); *Онда су нам били дошли два бољара од Влашке да нас увјешчавају (и то је по налогу Портину) да се прођемо и да се не бијемо да се Порта не би на нас разљутила* (75); *Искали смо да их по нашем закону саранимо* (90); *и да их зауне скупштина да ће они... по садашњем обичају засад и по чистој својој совјести судити* (128); *У недељу, по обичају, дође Карађорђе и Катић и ондашње најијске старешине и после божествене литургије седнемо под ладник* (145); *исто, по првому обичају, бадјава једу и пију* (138).

У својству лексичког експонента најчеће се појављују именице које припадају сфери пословноправне делатности, као што су *обичај*, *хатишериф*, *налог*, *закон*, при чему се „датом односу може приписати прескриптивни карактер, јер се сматра правилом које се генерално прописује и тако искључује било која друга ситуација” (Арсенијевић 2003/II: 110).

Известан број именица се појављује у својству критеријског квалификатива на тај начин што се на њих упућује неком анафорском рећу:

²³ С тим у вези наводи се пример Наде Арсенијевић (2003/II: 99) *потврда се може издати на захтев странке*, што ауторка тумачи на следећи начин: „једину могућност за издавање потврде представља претходно подношење захтева, односно потврда се не издаје без захтева странке; из актуализације радње *издати потврду* лимитира се све друго осим онога што представља захтев странке”.

и да један план имамо по киме ћемо војевати (38); То му је на глави носити као неки орден и по том се познаје колико је глава непријатељски одсеко и који је бољи јунак (50); однесу они 9 пунтова које смо и у Земуну од помошничника дајски закевали... тако кнезови и Бећир-паши прочитају и кажу да се по овоме можемо умирити (54).

Параметар критерија се често доводи у везу са семантичким пољем узрока, па се отуда у појединим примерима у ексцерпираној грађи уочава значењска нијанса каузалности:

уђемо и, по обичају, прелазимо му скуту (8); Љубимо му скут по обичају (10); Онда су нам били дошли два бољара од Вла-бега из Влашке да нас увјешчавају (и то је по налогу Портицу) да се прођемо и да се не бијемо да се Порта не би на нас разљутила (75); Искали смо да их по нашем закону саранимо (90); и да их закуне скупштина да ће они... по садашњем обичају засад и по чистој својој совјести судити (128); У недељу, по обичају, дође Карађорђе и Катић и ондашње најске старешине и после божествене литургије седнемо под ладник (145); исто, по првому обичају, бадјава једу и пију (138).

Начински карактер критеријске конструкције исказане локативом блокираним предлогом *по* огледа се у томе што је редовно могуће уметнути начински прилог *како* уз присуство корелатива *онако* уз финитни облик, односно могуће је одговарајућу предлошко-падежну конструкцију развити у компаративну клаузу: *уђемо и, по обичају, прелазимо му скуту* (8) [→ *прелазимо му скуту онако како је обичај*]; *Искали смо да их по нашем закону саранимо* (90) [→ *онако како наш закон налаже*].

6.3. Ареалокационе конструкције у сфери критеријског квалификатива
Критеријски квалификатив могуће је идентификовати „ареалокационим конструкцијама *на* + *N*Acc и *на* + *N*Loc које представљају један од начина концептуализације критерија као инклузивне локализације” (Павловић 2006: 249):

(*на* + *N*Acc) *Ви нас на царски и Ваш образ преведосте овде преко Саве* (44); *Пошље 2 момка ... да их на веру дозову* (140); *да народ предамо на царски образ да се не роби и не пропада* (150);
(*на* + *N*Loc) *јер би нас Турци на њивој вери све потукли* (137).

Примарно ареалокационе конструкције у сфери критеријског квалификатива лексикализоване су ознакама „модалних лимитатива” (*образ, вера*) с којима се сравњује реализација радње управне предикације.

7. Закључак

На ексцерпираној грађи из *Мемоара* Проте Матеје Ненадовића извршена је семантичка анализа падежних и предлошко-падежних конструкција у исказивању адвербијалне (начинске) квалификативности. У исказивању адвербијалне (начинске) квалификативности учествовали су адвербијали с беспредлошким и предлошко-падежним конструкцијама: слободни инструментал, инструментал блокиран предлогом *с/са*, генитив блокиран предлозима *од, из, уместо, без*, те предлошким изразом *у име*, акузатив блокиран предлозима *на, за*, локатив блокиран предлозима *у, на и по*.

7.1. *Слободни инструментал* представља најфреквентније синтаксичко средство заступљено у свим семантичким субпољима адвербијалне квалификативности. То практично значи да слободни инструментал иступа као граматикизатор инструмента, медијата, комитатива и критерија у детерминисању управне предикације.

7.2. *Инструментал блокиран предлогом с/са* при детерминацији управне радње као синтаксичко средство иступа у својству инструмента, медијатора и комитатива.

7.3. Веома продуктивно предлошко-падежно синтаксичко средство којим се детерминише радња управне предикације је *генитив* блокиран одређеним предлозима. У сфери инструментативности са значењем предмета издвајају се облици генитива блокираног предлозима *од, из*. Лице у чије се име реализује дата акција (медијат) лексикализовано је генитивом блокираним предлогом *уместо* и предлошком конструкцијом *у име*. У сфери комитативности значајно место заузима синелативна конструкција (генитив с предлогом *без*) којом се идентификује одсуство именованог лица, предмета или ситуације.

7.4. Форма *акузатива* заступљена је у сфери инструментативности, медијативности и критерија. У сфери инструментативности значење превозног средства лексикализовано је дијалекатском формом *на + Асс*. Акузатив блокиран предлогом *за* иступа у значењу медијата. Ареалокационом конструкцијом *на + Асс* идентификује се критеријски квалификатив.

7.5. *Локатив блокиран предлозима у, на, по* иступа као изразито продуктивно падежно средство у семантичкој сфери адвербијалне квалификације. Налазимо га у сфери инструментативности, медијативности, комитативности и критерија. У сфери инструментативности издвајају се облици локатива блокираног предлозима *у, на* којима се идентификује превозно средство. Најпродуктивније средство за исказивање посредничке функције коју обавља биће је локативна конструкција са предлогом *по*. Комитатив може бити лексикализован локативом блокираним предлозима *у, на*. Најпродуктивније синтаксичко средство у сфери комитативности је локатив блокиран предлогом *по*.

ЛИТЕРАТУРА

- Арсенијевић, Н. (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I и II). *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVI/1: 101–261; и XLVI/2: 51–216.
- Арсенијевић, Н. (1999). Један тип начинских акузативних конструкција. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII: 149–155.
- Батистић, Т. (1972). Локатив у савременом српскохрватском књижевном језику. *Библиотека Јужнословенски филолог*. Нова серија, књ. 2. Београд.
- Ивић, М. (2005). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Београд: Београдска књига. Српска академија наука и уметности. Институт за српски језик САНУ.
- Ивић, М. (1983). О семантичким околностима од којих зависи обавезна детерминација квалификативног типа. *Лингвистички огледи*. Београд: Просвета. 189–196.
- Ивић, М. (1983). О словенским обавезним детерминаторима. *Лингвистички огледи*. Београд: Просвета. 179–187.
- Ивић, М. (1957–58). Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*. XXII: 141–166.
- Ивић, М. (1959). Српскохрватски падежни облици обавезно праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. IV: 151–163.
- Ивић, М. (1995). О прилозима „за начин”. *О зеленом коњу: Нови лингвистички огледи*. Београд: Slovoграф. 254–283.
- Кристал, Д. (1999). *Енциклопедијски речник модерне лингвистике*. Београд: Нолит.
- Младеновић, А. (1987). Један глаголски архаизам у језику Проте Матије Ненадовића. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 16/1: 17–18.
- Младеновић, А. (1986). Из лексике у језику Проте Матије Ненадовића. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXIX/2: 157–162.
- Младеновић, А. (1994). *Напомена о једном Хаџиуровићевом запису. (1801) у Мемоарима Проте Матије Ненадовића*. Београд: Народна библиотека Србије. 433–434.
- Младеновић, А. (1985). Непознат детаљ књижевног стваралаштва у Мемоарима Проте Матије Ненадовића. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. 15/1: 223–227.
- Младеновић, А. (1978). О језику рукописног фрагмента Мемоара Проте Матије Ненадовића. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXI/2: 25–55.
- Московљевић, М. (2000). *Речник савременог српског књижевног језика са језичким саветником*. Београд: Гутенбергова галаксија.
- Ненадовић, П. М. (1988). *Мемоари*. Београд: Српска академија наука и уметности – критичко издање Александра Младеновића.

- Павловић, С. (2004б). Значења генитива с предлогом б(р)ез у старосрпским по-
вељама и писмима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*.
XLVII/1–2: 205–214.
- Павловић, С. (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној*
писмености. Нови Сад: Матица српска.
- Пипер, П. (1983). *Заменички прилози. Граматички статус и семантички типови*.
Нови Сад.
- Пипер, П. и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика – проста реченица*.
Београд – Нови Сад – Институт за српски језик САНУ – Матица српска –
Београдска књига.
- Поповић, М. (1968). *Историја српске књижевности – Романтизам, I том*. Бе-
оград: Нолит.
- Радовановић, М. (1990). *Списи из синтаксе и семантике*. Сремски Карловци –
Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића – Добра вест.

Анна Кукољ

СИСТЕМА ПАДЕЖЕЙ СО ЗНАЧЕНИЕМ НАРЕЧНОЙ КВАЛИФИКАЦИИ В МЕМУАРАХ ПРОТОИЕРЕЯ МАТЕИИ НЕНАДОВИЧА

Резюме

В настоящей работе автор анализирует падежные и предложно-падежные обо-
роты со значением наречной квалификации. Примеры выбраны из критического
издания „Мемуарах” Протоиерея Матееи Ненадовича под редакцией Александра
Младеновича, а опубликованого Сербской академии наук и искусств в 1988 году в
Белграде.

Ключевые слова: синтаксис, семантика, наречная квалификативность.

Ана Кукољ, студент дипломских академских студија
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултат
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
e-mail: anchikita@gmail.com

СИСТЕМ ПАДЕЖА СА КВАЛИФИКАТИВНИМ ЗНАЧЕЊЕМ У ПРИМЈЕРИМА ЧОЈСТВА И ЈУНАШТВА МАРКА МИЉАНОВА¹

САЖЕТАК

У раду се анализирају и класификују падежне конструкције са квалификативним и спецификативним значењем у делу *Примјери чојства и јунаштва* Марка Миљанова, указује се на њихову спацијалну утемељеност и на семантички потенцијал у сфери квалификативности у ширем смислу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: падежне конструкције, квалификативност, инструментативност, медијативност, комитативност, критериј, спецификативност.

1. Увод

Тема овог рада – Систем падежа са квалификативним значењем у *Примјерима чојства и јунаштва* Марка Миљанова – обухвата две сфере детерминације. Прва је сфера квалификативности под којом се подразумева адвербијална детерминација, а друга је сфера спецификативности, односно сфера адноминалне детерминације.² Тежиште рада је на систему падежа са квалификативним значењем, а падежне конструкције са спецификативним значењем биће разматране само онолико колико је потребно да се употпуни основна слика о детерминацији у ширем смислу. Критичко издање *Примјера чојства и јунаштва* које је у овом раду коришћено издала је Црногорска академија наука и умјетности у Подгорици 1990, а приредио га је Јован Чађеновић.

1.1. Језик Марка Миљанова

Језик Марка Миљанова припада зетско-сјеничком дијалекту. Језички систем овог периферног говора развијао се под утицајем албанског и италијанског језика, а у исто време овај дијалекат граничи се са косовско-ресавским дијалектом и стандардним источноегеовачким што оставља трага на различитим језичким нивоима.

Редактори су вршили одређене измене у језику јер је текст рукописа био далеко испод оног што се сматрало књижевним језиком. Међутим, они у тим изменама нису ишли далеко јер нису тежили да претворе пишчев локални израз у књижев-

¹ Овај рад је скраћена верзија дипломског рада одбрањеног 2008. године на Филозофском факултету у Новом Саду на Одсеку за српски језик и лингвистику, под руководством доцента др Слободана Павловића.

² Термини *спецификативност* и *квалификативност* који се у раду користе преузети су од С. Павловића (2006: 194).

ни. На тај начин дело би изгубило аутентичну вредност и снагу коју му је Миљанов удахнуо. Претварањем дијалекта у стандардни језик, у делу би престало да се осећа присуство писца (Чађеновић 1990: 15-20).

2. Квалификативност

Квалификативност је хетерогена семантичка категорија која овде обухвата детерминисање управних предикација различитим предлошко-падежним конструкцијама. У традиционалној синтаксичкој терминологији квалификативност се идентификује као начин. Према томе, квалификативност представља детерминисање радње управне предикације различитим начинима њене реализације. Начини реализовања управне ситуације могу бити врло разнородни, што квалификативност као семантичку категорију чини изразито хетерогеном (Павловић 2006: 195). Детерминисана ситуација у овом раду одређује се:

- а) средством као неактивним посредником који омогућује њену реализацију;
- б) медијатором као активним посредником који омогућује њену реализацију ;
- в) присуством или одсуством лица, предмета или појава које прате њену реализацију;
- г) идентификацијом основе на којој се темељи реализација дате ситуације, односно оквира којим се та ситуација модално лимитира (Павловић 2006: 195).

На основу ових семантичких типова квалификативне детерминације, ово семантичко поље у домену падежних конструкција може се поделити на :

- а) инструментативност
- б) медијативност
- в) комитативност
- г) критериј (Павловић 2006: 195).

У ексцерпираној грађи квалификативне падежне конструкције реализују се као комбинација падежне форме (генитива, акузатива, инструментала или локатива) и одговарајућег предлога, док се од беспредлошких облика јавља само слободни инструментал.

Сфера квалификативности често се пресеца са спацијалношћу. Присуство просторних метафора у овом семантичком пољу врло често одсликавају падежне конструкције које примарно служе (или су служиле) за означавање просторних односа. Одређени односи који се успостављају у сфери квалификативности по нечему су аналогни одговарајућим просторним односима чији језички израз и узимају (Гипер 1997: 38).

2.1. Инструментативност

Инструментативност јесте субпоље квалификативности којим се идентификују појаве (органи, предмети, животиње, активности, стања) посредством којих агенс врши радњу управне предикације укључујући их у конкретну реализацију у својству спроводника или омогућивача (Павловић 2006: 196). Идентификовањем ин-

струмента посредством којег се остварује радња управне предикације, квалификује се сама радња те предикације. Инструмент је неактивни посредник између агенса и пацијенса који својим присуством одређује начин реализације управне радње. Инструмент се може раздвојити на инструмент спроводничког и омогућивачког типа према обележју *идентичност акције агенса и инструмента* (М. Ивић 1954: 13).

Инструментативност се најчешће исказује слободним инструменталом, а сасвим спорадично јављају се и неке предлошко-падежне конструкције у зависности од типа инструмента. С обзиром на ово, сфера инструментативности овде ће бити подељена на два поља: на поље слободног инструментала и поље предлошких конструкција.

2.1.1. Слободни инструментал у сфери инструментативности

Слободни инструментал у овој сфери показује широке могућности лексикализације будући да њиме могу бити лексикализоване ознаке органа, предмета, карактерних особина, односно секундарних активности укључених у реализацију управне радње (Павловић 2006: 197).

2.1.1.1. Органи као делови тела готово увек имају спроводничку функцију будући да представљају неодвојиви део агенса и радња коју они изводе идентична је оној коју агенс врши:

коњ га удари ногом у чело (27), Барло се није бунео, но је доватио Клименту једном руком, а другом руком заео пушку (27), а мајка и остро погледа великијема очима ирнијема (47).

2.1.1.2. Предмети у својству инструмента у тренутку вршења акције могу са вршиоцем радње чинити јединствену целину, али и не морају будући да не представљају неодвојиве делове агенса.

2.1.1.2.1. Уколико се предмет схвата као инструмент који чини јединствену целину са вршиоцем радње у тренутку њеног остваривања, тада се ради о предмету као спроводничком инструменту. Такви предмети тада функционишу као и органи који заступају вршиоца у извршењу радње:

но је главу једном Клименту сјекиром посјекла (24), уби га пушком озад о главу (33), па ужди кумбуром наред прси (55).

2.1.1.2.2. Док спроводници представљају средишњу тачку у извршењу акције између субјекта и објекта, омогућивачи више упућују на околности или услове под којима се акција врши, односно „откривају начин на који субјекат успева да приступи остварењу глаголске радње” (М. Ивић 1954: 16). У ексцерпираној грађи глаголи својом семантиком не допуштају да радња буде квалификована предметом у функцији правог омогућивача јер за себе везују предмете који их у извршењу радње заступају и спроводе и на тај начин их и квалификују. *Сабља, бритва и оруже* представљени су као предмети на граници инструментативности и комитативности, односно као предмети који одсликавају њихово укрштање:

кад су истргнутом сабљом дигли руку да ману по ономе што су жељели (25), кад је онај доша бритвом испод грла, ђе је кћело да повуче по гркљану да га закоље, као што је уговорено (27).

2.1.1.3. Посебну врсту инструмента представљају предмети који значе материју или грађу. Овај тип инструмента може представљати неопходни материјал употребљен за остварење одговарајуће акције. Глаголи уз које се овај слободни инструментал употребљава значе резултативну радњу чија реализација захтева употребу одговарајућег материјала који управо и треба да дâ ново стање или особину у резултату вршења (М. Ивић 1954: 19):

метну га у јасле и покри сијеном (27), бег му толико допуштити да поведе Петра у механу да га вином, по ришћанском адету, причести (36), отишли су да ору и љебом себе и нас да ране (60).

2.1.1.4. Особина или додатна активност исказана апстрактном именицом у форми слободног инструментала такође може детерминисати реализацију управне радње у својству инструмента:

(апстрактне именице које означавају особину) *рече им да су незналице грешне који злоћом оте да зло утамане, не обазирјући се на Бога и његов дар ... стога желим е не могу учињет да мање она саму себе својјем злом мучи (57), у Скадар се огласи љепотом српска девојка (64);*

(апстрактне именице које означавају додатну активност) *пошто му досадише ругањем (23), али знаде колику ће штету учињет браћи Турцима ако осветом угађе свом ћефу (48), а ручоциноц не смије свој рад увеличават причом нако да га брља, код таквог боника који себе фалом уздиже, љуђи забаву траже (62).*

С обзиром на то да се особинама и активностима идентификованим слободним инструменталом подстиче неко ново стање или акција и да се баш због тога на овом месту инструментативност пресеца са каузативношћу, апстрактне именице којима се те особине и активности исказују могу се трансформисати и у начинске и у узрочне субординиране клаузе: *у Скадар се огласи љепотом српска девојка* [← Тиме што је лијепа] // [← Зато што је лијепа] (64), *пошто му досадише ругањем* [← Тиме што су му се ругали] // [← Зато што су му се ругали] (23).

Трансформисањем апстрактне именице у субординирану клаузу јасније се увиђа да те именице кондензују, поред начинског, и одређено каузативно значење. Међутим, не садрже све апстрактне именице у себи нијансу каузативности: *а ручоциноц не смије свој рад увеличават причом* [← Тиме што прича, тако што прича] (62), *али знаде колику ће штету учињет браћи Турцима ако осветом угађе свом ћефу* [← Тиме што се свети, тако што се свети] (48).

Дакле, и деадјективне и девербативне именице (*љепота, зло, злоћа* // *ругање, света, прича, фала*) представљају номинализоване клаузе начинског типа, а неке од њих поред начинског, кондензују и узрочно значење. Природа ових појмова је таква да они егзистирају истовремено са вршењем глаголске радње јер у суштини они и омогућују вршење главне радње самом својом природом. Они подстичу одређене радње и стања и одржавају их будући да се налазе у односу симултаности.

2.1.2. Предлошке конструкције у сфери инструментативности

Предлошко-падежне конструкције могу бити у форми инструментала с предлогом *с*, у форми акузатива с предлозима у или *на*, у форми генитива с предлогом *од* и у форми локатива с предлогом *на*. Овако формализоване, поменуте конструкције могу бити лексикализоване ознакама органа, предмета и животиња.

2.1.2.1. Орган као инструмент формализован конструкцијом *с* + *Ninstr* потврђен је само на два места у ексцерпираној грађи.³ Ознака органа као лексичког експонента ове инструментативне конструкције јавља се ређе него ознака било каквог предмета као лексичког експонента:

(орган у спроводничкој функцији) *на те остависмо за опет, да те на поштен начин закољемо ће с оба ока гледаш* (26);

(орган у омогућивачкој функцији) *знам, али не могу гледат да Турци с главом његовом себе ћеф чине* (25).

2.1.2.2. Предмети у сфери инструментативности могу бити идентификовани различитим предлошко-падежним конструкцијама у зависности од тога да ли имају значење неког конкретног предмета или предмета у виду неопходног материјала или грађе. Конкретни предмети у сфери инструментативности најчешће су идентификовани слободним инструменталом и најчешће имају значење инструмента спроводника. Предлошко-падежном конструкцијом идентификовани су само на два места:

(*с* + *Ninstr*) *Божина је био побратим марка Ђељошева којег смо прије на Корита виђали крвава од ишругле с којом га бјеше убио Пој Уља у главу* (36),⁴ *он јој даде двије пушке иза паса, а она опала с објема њему у прси* (38).

2.1.2.3. Поред правих, конкретних предмета постоје и они који представљају неопходни материјал (или грађу) који треба искористити како би се реализовала одређена резултативна радња. Неопходни материјал у сфери предлошко-падежних конструкција идентификован је на неколико начина и обавезно је везан за глаголе који значе резултативну радњу чијим ће се остварењем успоставити неко ново стање или особина:

³ У зетско-сјеничком дијалекту изгубљено је морфолошко разликовање социјатива и инструментала, те се напоредо употребљавају и инструментал и социјативне конструкције у свим значењским категоријама (М. Ивић 1954: 235). Зетско-сјенички дијалекат карактерише употреба предлога *с* уз инструментал оруђа (*Немо то доваћат с рукама*) али исто тако и изостављање предлога *с* у социјативним конструкцијама (*Разговараше Љубом*) (П. Ивић 2001: 219), што сведочи о губљењу морфолошке дистинкције између социјатива и инструментала. Како би језик Марка Миљанова што боље припремили за штампу, преписивачи су на многим местима прецртавали предлог *с* у инструменталним конструкцијама, или га додавали тамо где му је место (Чађеновић 1990: 70). Међутим, у том исправљању они – на сву срећу – нису били доследни, те се тако предлог *с* нашао у конструкцијама са инструменталом и на оним местима где органи и предмети имају функцију инструмента.

⁴ Релативна заменица има функцију инструмента спроводника, а односи се на конкретни предмет *ишругла*.

(с + *Ninstr*) удрите, синови, тако ве не губало млијеко с којијем сте се одавлен одранили (57);⁵

(у + *Nacc*) везир скадарски домами га у Спуж, окује у звозжђе и бачи у тамницу Османагића уПодгорицу (36), па кад се говори да сам те ја убио, хоћу да те ја видам и мога овна одерем и у његову ти кожу ране обложим (57); (од + *Ngen*) она је дошла од Мићка, нашла га ђе начиња мелем од воска и жила да превије сам себе (46).

Инструментативно с + *Ninstr* може бити замењено слободним инструменталом који би такође био носилац спроводничке функције, јер је млијеко неопходни материјал који директно спроводи радњу поменутог повратног глагола. Акузативним конструкцијама (у звозжђе, у његову кожу) уз транзитивне глаголе *оковати* и *обложити* идентификује се помоћни материјал којим се објекат доводи у ново стање. На овом месту се значење инструментативности пресеца са спацијалним значењем. Акузатив блокиран предлогом у овде има значење омогућивачког инструмента, али исто тако даје информацију о позиционираниости објекта локализације, те акузатив са предлогом у носи и значење интралокализације. Тачка пресецања инструментативности и спацијалности (интралокализације) може се сликовито предочити: након остварења резултативне радње помоћу материјала у функцији омогућивача (*звозжђа* и *овнове коже*) објекат локализације добија нову особину или прелази у ново стање (*бива окован звозжђем, обложен овновом кожом*) тако да се ови материјали налазе око самог објекта, обавијају неке од његових делова тела, тј. неки његови делови у ствари и јесу у правом смислу речи смештени са унутрашње стране тих материјала.

Инструментативно од + *Ngen* (примарно аблативног карактера) идентификује материјал који се троши да би се глаголска радња реализовала (*восак и жите*), а самим тим и материјал од којег ће бити сачињен сам продукт ове резултативне радње (*мелем*) представљене транзитивним глаголом у 3. лицу јд. презенте чиме се упућује на то да је процес конверзије у току. Утрошени материјал овде носи функцију омогућивача јер омогућује остварење акције, условљава њено извођење, упућује на начински моменат (на који се начин *мелем* прави), на околности и услове под којима се радња (*прављење мелема*) остварује.

2.1.2.4. Животиња као средство ангажовано на реализацији управне радње у ексцерпираној грађи идентификује се предлошко-падежним конструкцијама које указују на то да се у ствари ради о протолокализацији која контекстуално добија квалификативну интерпретацију:

(на + *Nacc*) кад сам те на хата гледала ђе јашеш с везиром (29), Турци за њим пуцајући и трчећи, ко на коња, ко на ноге (30), да бјежи Ново на коња (36), но си ти син Цуцан-Перин који ти је ћера дрва на магаре да продаје (40);

(на + *Nloc*) кад је доша пред шатор, уби папу Соколовића, па окрену на коњу (36).

⁵ Релативна заменица има функцију инструмента спроводника будући да јој је антецедент именица млијеко.

Радња коју обавља животиња (*трчати*, *бјежати*) није идентична радњи коју у исто време обавља субјекат (*јахати*, *узјахати*), те се стога животиња одређује као инструмент који има статус омогућивача.

2.2. Медијативност

Медијативност је категорија блиска категорији инструментативности. Може се окарактерисати као посредно реализовање управне предикације. Уколико је акценат на ономе који заступа неког другог у остварењу радње детерминисане предикације, реч је о категорији медијатора (Павловић 2006: 209). Ако је пак у фокусу пажње онај који се заступа, односно онај који је заступан, реч је о категорији заступаног, тј. о категорији медијата (Павловић 2000: 81; 2006: 214).

Између медијатора (заступника) и формалног субјекта разлика је у самој радњи коју обављају (међутим, субјекат истовремено може бити и посредник што се у грађи истиче посебним формама које указују на то да у реализацију радње није укључено друго лице као посредник, до сам субјекат), односно за њих је карактеристична неидентичност радње (али је присутна ангажованост на остварењу истог циља) будући да медијатор представља само канал који спаја онога ко је адресат са оним ко има улогу адресанта. По том каналу се распрости-ре оно што је потекло од адресата са циљем да дође до адресанта (управо се на овом принципу распростирања, спацијалне дифузности, темељи категорија медијатора). Заступник је тај који онемогућава директан контакт између адресата и адресанта, али захваљујући њему тај контакт је остварљив.

Категорија медијатора врло је блиска категорији инструмента који представља средишњу тачку између субјекта и објекта, а медијатор између адресата и адресанта. Њихова кључна разлика јесте то што инструмент има обележје [САМОАКТИВНОСТ –], а медијатор [САМОАКТИВНОСТ +] будући да улогу медијатора може понети само људско биће (М. Ивић 1954: 31).

Семантичка веза медијативности са протолокационим значењем уочљива је већ у самом начину формализовања предлошко-падежним конструкцијама којима се примарно обележавају просторни односи. Односно и у овој категорији квалификативности присутна је просторна метафора која се огледа управо у транспонованој употреби критерија за означавање просторних односа (Пипер 1997: 38).

2.2.1. Медијатор

Медијатор је у ексцерпираној грађи формализован слободним инструменталом или локативом с предлогом *по*:

(*о* + *Ninstr*) *ово није учитељ као они те учи у школе, овога учитеља собом у свој разум носиш (21), Кучи и Братоножићи наузеше се глава турскијех и оружја свакојакога, атова и нарипа и све што су Турци собом носили за мејдан и за сватове (40), на глас јунак Милић-бег који га није он сам главом платио, но васојевевићи момци (55);*

(*по* + *Nloc*) *Петар није имао нада ни на кога већ на Нова побратима, те му пошље по варошкој ђевојци хабер да је у тамнициу (36).*

Слободни инструментал у сфери посредништва остварује се кроз инструменталне облике *собом* и *сам главом*. Овим конструкцијама потврђује се констатација да се функција субјекта није увек морала поклапати са функцијом стварног вршиоца (М. Ивић 1954: 48). Лична заменица *собом* и израз *сам главом* функционишу као петрифициране форме којима се указује на то да субјекти јесу и извршиоци радње управне предикације, односно истиче се да нису ангажовани посредници чијим ће се суделовањем радња извршити.

У оба примера заменички облик *собом* налази се уз глагол *носити* који својом семантиком отвара двоструку могућност тумачења овог заменичког облика. Облик *собом* најпре се јављао уз глагол *носити*, као и уз све друге глаголе, са значењем *лично*. Али, с обзиром на семантику глагола уз који стоји, *собом* је могло имати и социјативно значење *са собом* (М. Ивић, 1954: 50). Поред облика личне заменице *собом*, јавља се и инструментални облик *главом* у значењу *лично*. Овај облик појачава израз *сам* истичући да је субјекат заиста стварни и једини вршилац глаголске радње.⁶

Конструкција *по + Nloc* јавља се уз глагол *послати* који означава радњу у чију је реализацију укључен посредник (*варошка ђевојка*) преко којег се успоставља веза између адресата (*Петра*) и адресанта (*Нова побратима*) коме је пошилка упућена. Медијатор (посредник) јесте преносилац поруке, канал којим се порука распростире све до оног коме је упућена, а лексички експонент конструкције *по + Nloc* може бити само ознака живог бића. Медијаторско значење ове конструкције с предлогом *по* развило се на бази протолокационе дифузности која може прећи и у перлативност, односно просекутивност (Павловић 2006: 213). Наиме, конструкцијом *по + Nloc* примарно је идентификована спацијална дифузност, али развијањем просторне метафоре овом конструкцијом почиње да се идентификује однос посредништва који је апстрактније природе (у процесу метафоризације увек се иде од конкретног ка апстрактном). Медијаторско *по + Nloc* може се трансформисати у субординирану начинску клаузу коју уводи сложени везник *тако што* и предикат представљен глаголом *посредовати*. Тада медијатор добија функцију агенса који реализује радњу посредовања: *Петар није имао нада ни на кога већ на Нова побратима, те му пошље по варошкој ђевојци хабер да је у тамницу* [← Тако што је *варошка ђевојка* посредовала] (36).

2.2.2. Медијат

Категорија медијата (заступаног) у ексцерпираној грађи идентификује се акузативом с предлогом *за*, те генитивом блокираним предлошким изразом (*на*)*мјесто*:

⁶ Глава је део тела који симболички представља саму личност, те се инструменталом именице која је означава истиче субјектово лично вршење радње. Израз *сам главом* стоји уз глагол *платити* који значи *дати одређену надокнаду за нешто*. Читав израз *сам главом платио* може се тумачити на два начина: а) субјекат је *лично* платио користећи неко од могућих средстава плаћања (новац, златнике); б) субјекат је платио својом главом као средством плаћања које представља интегрални део тела који симболише живот субјекта (израз *сам главом* може бити супституисан изразом *својим животом*). Иако се наведени изрази могу тумачити на два начина, ипак је и у изразу *собом* и у изразу *сам главом* доминантније значење *лично* којим се упућује на чињеницу да је субјекат у исто време и медијатор, односно да сам врши радњу без ангажовања другог лица као могућег медијатора.

(за + *Nacc*) даде своју за његову главу (24), остављам на аманет мога свакога Дрекаловића, а ја умирем за њих весело (24), „на би”, рече „ја за њега погинуо кад ти га бих пуштио” (36), ајде, вида се, па кад оздравиш, убићу те за брата (50);

(*на*)мјесто + *Ngen*) заговорио се нешто мој Реџо, ја ћу мјесто њега играт са сватима и са снахом (28), наша ју пита, а она каза да је мајци и оцу оставила њинога сина, а свога брата, а намјесто њега она у војску пошла (41).

Медијативно значење у наведеним примерима развија се на бази спацијалне постлокализације. Примарно значење конструкције *за + Nacc* јесте значење адлативности, а ова се конструкција примарно употребљавала уз директивне глаголе који означавају локализацију задњом страном локализатора. Метафоризацијом просторних релација акузатив са предлогом *за* развија медијативно значење на тај начин што се медијат у чије се име реализује дата радња концептуализује као оријентир иза кога се локализује радња управне предикације (Павловић 2006: 216).

Предлошко-падежна конструкција *за + Nacc* може се развити у субординирану начинску клаузу коју уводи сложени везник *тако што* или *и при том* и предикат представљен глаголом *заступати*: *остављам на аманет мога свакога Дрекаловића, а ја умирем за њих весело* [← Тако што их заступам] // [← И при том их заступам] (24).

Падежном конструкцијом (*на*)мјесто + *Ngen* такође је граматикализована ознака људског бића, а ови предлози још јасније сведоче о „спацијаланој утемељености семантичке категорије медијата” (Павловић 2006: 216). Предлошким изразима *мјесто* и *намјесто* најјасније се упућује на то да заступати неког значи бити на његовом месту у моменту реализације дате радње.

И медијативно (*на*)мјесто + *Ngen* може се развити у субординирану начинску клаузу увођењем везника *тако што* или *и при том* и предиката представљеним глаголом *заступати*: *заговорио се нешто мој Реџо, ја ћу мјесто њега играт са сватима и са снахом* [← Тако што ћу га заступати] // [← И при том ћу га заступати] (28).

2.3. Комитативност

Сфера квалификативности која указује на околности, лица и појединости које прате реализацију управне радње може се формулисати као категорија комитативности (Павловић 2006: 218).

Кад се изражава одсуство неке околности, лица или појединости, то такође представља један вид детерминације управне предикације. Овај вид детерминисања представља комитативни тип квалификације који С. Павловић означава термином синелатив.⁷ Синелатив увек иступа као бинарни опонент према конлативу, тј. експлицираном присуству пратеће околности, лица или појединости (Павловић 2006: 219). С обзиром на присуство или одсуство пратећих елемена-

⁷ Синелатив се увек формализује конструкцијом *без + Ngen*, а отуда вероватно и сам назив термина будући да *sine* на латинском језику значи *без*, а овај предлог се у латинском увек употребљавао уз аблатив.

та, сфера комитативности може се поделити на конлативну и синелативну комитативност.⁸

2.3.1. Конлативна комитативност

Конлативна комитативност представља експлицирано присуство различитих појединости које прате реализацију детерминисаног предиката, односно указивање на околности у којима се реализује радња управне предикације. На основу семантике лексичких експонената С. Павловић (2006: 219) издваја три типа конлативне комитативности:

- а) факултативни саучесник у реализацији управне предикације ако је у својству лексичког експонента ознака људског бића;
- б) пратећи детаљ који према учеснику у реализацији радње може имати статус отуђивог предмета или неотуђивог (интегралног) дела;
- в) пратећа ситуација или стање уколико је граматикализована апстрактна именица.

2.3.1.1. Факултативни саучесник као комитативни квалификатив

Да би предлошко-падежна конструкција имала значење факултативног саучесника, мора бити лексикализована ознаком људског бића, а глагол управне предикације мора бити несоцијативни или евентуално факултативно социјативни:

(с(а) + Ninstr) заговорио се нешто мој Реџо, ја ћу мјесто њега играт са сватима и са снахом (28), мајка је отишла са слугама у избу (28), кад сам те на хата гледала ће јашеи с везиром (29);
(ø + Ninstr) Цеклињани војском дођоше на Главицу Милићевића (46);
(с(а) + QuantNumNgen) Кејо са седам друга иша озад и са стране, чува стражу (48).

Факултативни саучесници су, осим временским паралелизмом, за агенсе везани и у просторном смислу будући да су равноправно ангажовани на реализацији исте радње у исто време и на истом месту.

2.3.1.2. Пратећи детаљ као комитативни квалификатив

Пратећи детаљ може имати статус отуђивог предмета и статус интегралног дела према учеснику у реализацији радње управне предикације.

2.3.1.2.1. Пратећи детаљ као предмет који вршилац има уз себе у тренутку вршења глаголске радње у извесном смислу прати вршиоца у вршењу акције не учествујући у њеном остварењу. Тај однос између вршиоца и предмета који га прати у просторном смислу јесте привидно социјативни (М. Ивић, 1954: 203), што је и формализовано инструменталним конструкцијама:

(ø + Ninstr) он уочи најпрву кућу турску која га спете, јер близу су за њим истргнутим ножевима трчали (34), и Стано запетом пушком искочи из куће (58);

⁸ Термини комитативност, конлатив, синелатив, као и конлативна и синелативна комитативност преузети су од С. Павловића (2006: 218-219).

(с + *Ninstr*) кад су *Пипери* ударили на овце *Мулете Радованова* с *Косора* у *Болев До*, утекли су с плијеном под пећином код *Мораче* (26), он га не остави, с оружјем сједне да га бритви (27).

Инструменталним конструкцијама идентификовани су предмети које вршилац има уз себе у току реализације радње. Њиховим присуством квалификује се сама радња управне предикације јер идентификовање ових пратећих предмета представља осветљавање одређених околности у којима се радња реализује.

Истакнуте падежне конструкције могу се развити у субординиране клаузе које се уводе сложеним везником *и при том* и предикатом представљеним глаголом *имати*. Глагол *имати* упућује на постојање просторне и посесивне повезаности вршиоца и предмета као пратећег детаља у реализацији радње, на оно што вршилац има уз себе кад врши детерминисану радњу, што открива околности у којима се та радња реализује. Све се конструкције могу трансформисати у субординиране клаузе по следећем принципу: *и Стано запетом пушком искочи из куће* [← И при том је (уз себе) имао запету пушку] (58), *он га не остави, с оружјем сједне да га бритви* [← И при том је имао оружје (уз себе)] (27).

2.3.1.2.2.1. Пратећи детаљ са значењем интегралног дела агенса као носиоца детерминисане радње наизглед делује као таутологија јер је интегрални део агенса свакако неодвојив од њега, а истицање његове присутности у датом моменту не даје битну информацију. Баш због овога се уз интегрални део тела у функцији квалификативности увек налази обавезни детерминатор који је најчешће површински експлициран. Интегрални део агенса као комитативни квалификатив може бити граматикализован генитивом, беспредлошким инструменталом, те инструметалом с предлогом *с*, при чему је употреба детерминатива у свим случајевима обавезна:

(*Det* + *Ngen*) тако свезаније руку уљеже у кућу (30), на ондар викну дружину, те вврнуше плијен у обор, а они празнијех шака ојдоше, ка да су им кумовске биле (31);

(*Det* + *Ninstr*) *Елез* и *Марина* дочекали су их раширеним рукама (37), *сломисте* му десну руку, но ће ви лијево доћ на мејдан *ће* му *гођ* *пошљете* (46);

(с + *Det* + *Ninstr*) *десна* му *рука* *сломљена* бјеше, но је *рекан* да ће ви *доћ* на *мејдан* с лијево руком *ће* га *гођ* *позовете* (46).

Комитативна генитивна конструкција у односу на инструменталну има сужењу сферу употребе. Квалификативни генитив увек прати обавезни детерминатор будући да се том конструкцијом увек идентификује интегрални део тела или унутрашње стање које је такође интегрални део личности (М. Ивић, 1956: 264), мада се уз овакав лексички експонент и инструментал понаша на исти начин. Генитивом се никада не експлицира пратећи детаљ као отуђиви део личности у моменту реализације радње (што управо и сужава сферу његове употребе).

Сви наведени интегрални делови тела налазе се у неком посебном стању, положају и на тај начин квалификују и саму радњу. Делови тела откривају посебне околности које прате реализацију радње управне предикације тиме што

су и сами детерминисани неким посебним стањем: *свезане руке, празне шаке, раширене руке, (здрава, неповређена) лијева рука.*

На дубинском нивоу ове падежне конструкције представљају субординиране клаузе које се уводе сложеним везником и *при том* и предикатом исказаним глаголом *имати*: *па ондар викну дружину, те врнуше плијен у обор, а они празнијех шака ојдоше, ка да су им кумовске биле* [← И при том су имали празне шаке] (31).

2.3.1.2.2.2. Постоје интегрални делови тела који нису материјалне природе, опипљиви, али несумњиво представљају део личности. Њиховим идентификовањем детерминише се радња управне предикације:

(о + Ninstr) народ је веселом душом гледа кад здраво прођоше Осман и Алија (32), *починуо је, ослабио свом снагом* (33), *и запојем мало да заборавим жену и оданем душом* (50).

За разлику од претходне групе примера у којима се интегралним деловима тела указује на физичко стање носиоца детерминисане радње, овим нематеријалним сегментима агенса радња се детерминише указивањем на психофизиолошко стање које прати носиоца детерминисане радње (*гледати веселом душом*) или на стицање извесне особине (*ослабити свом снагом, оданути душом*).

Ови примери јесу својеврсни одједи непродуктивне категорије рестриктивног инструментала. Ослабити се може само снагом, одахнути се може само душом, а истицањем ових неопипљивих делова тела радња се квалификује, лимитира и локализује (самим тим што се открива део личности на ком се испољава), али и добија на интензитету у самој реализацији, а то опет представља једну од пропратних околности која прати реализацију ових радњи.

2.3.1.3. Пратећа ситуација или стање као комитативни квалификатив

Пратећа ситуација или стање у ексцерпираној грађи идентификује се инструменталним и акузативним конструкцијама, а лексички експоненти ових конструкција јесу апстрактне именице које означавају психофизиолошко стање субјекта:

(с + Ninstr) тако Турци погибоше од непријатеља којег мало пријед с презрењем гледаху (39), *не лажни море с твојијем плачем* (46), *и за мало лијепо љући са задовољством зборе како јунак не прима туђе поштење* (52);

(у + Nacc) знајући да је Коља уљубав живио са оним што га је посјека (29), *смијући се у шалу претресају што је који коме река* (40);

(на + Nacc) и весело је умро, иако на муке е је видио да је мали Шабо утека (24), *е, ако погинемо и то је боље но да те воде на Скадар, па ти на муке турске да умреш* (36);

(проза + Nacc) и река проза смије: „Не кри га” (73).

Пратећа ситуација (стање) идентификована наведеним предлошко-падежним конструкцијама испољава се као психофизиолошко стање субјекта симултано с временом реализације управне (Павловић 2006: 227). Психофизиолошко стање субјекта исказано наведеним конструкцијама увек је симултано са време-

ном реализације управне радње и доживљава се као пропратна околност, што се најбоље може видети ако предлошко-падежну конструкцију развијемо у субординирану клаузу која се уводи сложеним везником *и при том*: *тако Турци погибоше од непријатеља којег мало пријед с презрењем гледаху* [← И при том су их презирали] (39), *и за мало лијепо љући са задовољством зборе како јунак не прима туђе поштење* [← И при том осећају задовољство] (52).

Идентификовањем психофизиолошког стања или ситуације у којој се субјекат налази у време реализације управне радње, откривају се околности у којима се та радња дешава.

Акузативне конструкције у ово семантичко поље улазе метафоризацијом спацијалности. Конструкција у + *Насс* у ствари представља метафоризовану интра-локативност у сфери комитативности. Радња управне предикације квалификује се тако што се привидно смешта у унутрашњост именоване околности као оријентира: *у љубав, у шалу*. Метафоризацију ареалокативности налазимо у примерима који су формализовани конструкцијом *на* + *Насс*. Лексички експонент ове конструкције може бити једино ознака неке спољашње околности. У ексцерпираној грађи то је именица *мука* која означава физичко мучење којем је субјекат изложен, што представља спољашњу околност којом се детерминише радња глагола *умрети*. Конструкцијом *проза* + *Насс* открива се веза са перлативношћу. Апстрактна именица *смије* представља околност чију унутрашњост пресеца радња управне предикације. На тај начин се главна радња детерминише откривањем околности кроз које се реализује. И акузативне конструкције такође на дубинском нивоу представљају субординиране клаузе које се уводе везником *и при том*: *и весело је умро, иако на муке е је видео да је мали Шабо утека* [← И при том су га мучили] (24).

2.3.2. Синелативна комитативност

Синелативна комитативност се увек формализује падежном конструкцијом *без* + *Нген* и функционише као опозит према конструкцијама које идентификују конлативну комитативност (Павловић 2006: 219). Синелативна комитативност представља одсуство факултативних саучесника, пратећих детаља, стања, ситуација, односно одсуство пратећих околности. Као лексички експоненти конструкције *без* + *Нген* јављају се денотати конкретних предмета, лица, инherentних делова тела, пратећих активности и психолошких стања чијим се одсуством детерминише радња управне предикације:

(одсуство предмета као синелатив) *није ли боље осветит себе и њино у огањ овако пјеват но да ме Цигани без оружја сијеку* (74);

(одсуство инherentних делова тела као синелатив) *и тако Лека без ока, Ристо без части ојдоше дома* (34);

(одсуство лица као синелатив) *ја сам мислио е си у бригу како ћеш без мене ако погинем, а нијесам знава е се бојиш е не ваљам* (47), *све ће бит танко и мршаво без Мркоја сердара* (53);

(одсуство пратеће активности и психолошког стања као синелатив) *чета га уфати без муке* (33), *Рашо Попов, брат Новов, има је кћер Мару, која се удала без питања и без благослова за Елезом* (37), *но да свако дома ојде без мејдана* (46), *кад га виђеше да пјева идући путем без страха* (50).

Све падежне конструкције формализоване генитивом блокираним предлогом без на дубинском нивоу манифестују се кроз обавезну негираност предикације субординиране клаузе: *чета га уфати без муке* [←А да се при том није мучила] (33), *кад га виђеше да пјева идући путем без страха* [←А да се при том не плаши] (50).

Синелативна комитативност представља одсуство неке околности или појединости чиме се детерминише радња управне предикације, међутим, неке од наведених конструкција имају и нијансу концесивности, односно могу кондензовати и концесивно значење (када се и поред недостатка неке околности или појединости која се доживљава као уобичајени пратилац, радња реализује). Те конструкције увек се могу трансформисати и у концесивну клаузу: *није ли боље осветит себе и њино у огањ овако пјеват но да ме Цигани без оружја сијеку* [←Иако немају оружје] (74), *Раио Попов, брат Новов, има је кћер Мару, која се удала без питања и без благослова за Елезом* (37) [←Мада/Иако никог није питала, иако је нико није благословио]. Сви примери ове падежне конструкције са без на дубинском нивоу представљају негирану субординирану клаузу која указује на одређену нереализовану околност.

Конструкција са значењем одсуства лица може представљати одсуство факултативног саучесника уз глаголе типа *живети са неким/живети без неког*: *ја сам мислио е си у брису како ћеш без мене ако погинем, а нијесам знава е се бојиш е не ваљам* (47). Међутим, конструкција са значењем одсуства лица може у себи имати и нијансу каузативности или кондиционалности: *све ће бит танко и мршаво без Мркоја сердара* [← Јер је погинуо Мркоје сердар, јер га више нема] // [← Ако погине Мркоје сердар, ако га више не буде било] (53).

2.4. Критериј

Критериј је квалификативна категорија која представља идентификацију основе на којој се темељи реализација управне радње, тј. оквира којим се та реализација модално лимитира (Павловић 2006: 238). Другачије речено, критериј је квалификативна категорија која својим падежним конструкцијама идентификује појаву на основу које се реализује радња управне предикације. Искузује се локативом с предлозима *по*, односно *на*, те акузативом с предлогом *на*:

(по + Nloc) веселе је трајало сву ноћ по арбанашком обичају (28), *доша је народ на плач, по обичају народњему* (28), *сједне код њега говорећи један другом „мераба“ по турскоме обичају* (32), *жа ми би било умријет кад бих има пара да дам жени по шеријату што је њено па да ју пуштим* (50), *од некакве слабе породице* (64),⁹ *нека се кади по божјој правди и својој заслуги за оно што је ко зарадио* (65);

(на + Nacc) излази, ћоне, с дружином на божу вјеру (28), *низам зваше Леку да излази на вјеру царску* (35);

(на + Nloc) Пуну Милетину, Васојевићу иза Лијеве Ријеке уби братанић војводе Миљана ближњега рођака Тому Кадина, на правди Бога (30).

⁹ У зетско-сјеничком дијалекту уопштен је наставак тврде промене *-ије(х)* у локативу (као и у генитиву) множине заменичко-привевске промене када привед (или заменица) стоји уз именицу женског рода на *-а* која чува стари наставак у локативу множине *-а(х)*, те привевски наставак *-ије(х)* у локативу множине не прелази у *-ија(х)*, што се углавном дешавало у овим говорима (П. Ивић 2001: 218).

Критеријско значење развија се метафоризацијом просторних односа. Језички израз за просторно лимитирање транспонован је у сфери модалног лимитирања, а радња управне предикације квалификује се смештањем у оквире одређених норми.

Све предлошко-падежне конструкције са значењем критерија на дубинском нивоу представљају субординиране начинске клаузе што говори о њиховој квалификативној природи. Сваку од њих уводи перифрастични везник *онако како*: *веселе је трајало сву ноћ по арбанашкоме обичају* [← *Онако како налаже арбанашки обичај*] (28), *нека се кади по божјој правди и својој заслуги за оно што је ко зарадио* [← *Онако како налаже божја правда и онако како ко заслужи*] (65), *излази, ђоне, с дружином на божју вјеру* [← *Онако како налаже божа вјера*] (28), *Пуну Милетину, Васојеву иза Лијеве Ријеке уби братанић војводе Миљана ближњег рођака Тому Кадина, на правди Бога* [← *Онако како налаже божја правда*] (30).

3. Спецификативност

Спецификативност је тип детерминације фокусираног појма (спецификата) карактеристичном појединошћу (спецификатором) која га одвајањем од осталих појмова исте врсте чини специфичним у актуелном моменту (Павловић 2006: 395). Квалификативност је адвербијални еквивалент ове адноминалне семантичке категорије, а заједно чине квалификативност у ширем смислу која се састоји из адвербијалне и адноминалне детерминације.

Спецификативне падежне конструкције из ексцерпираних грађа припадају семантичком субпољу физиономијске спецификативности¹⁰ или се налазе на граници посесивности и спецификативности детерминишући сам однос посесије или одређени појам на основу припадања некој групи.

3.1. Физиономијска спецификативност парцијалног типа

Физиономијска спецификативност парцијалног типа спецификује дати појам упућујући на оно што он има у актуелном моменту, што представља његову карактеристичну појединост, било да се ради о претећем детаљу или о његовом интегралном делу. Спецификат и спецификатор повезани су у временском и просторном смислу, њихов однос базиран је на значењу *имати*, тј. спецификатор представља оно што спецификат има уз себе, што поседује у одређеном тренутку, што га на тај начин детерминише (М. Ивић 1954: 207).

3.1.1. Спецификативном конструкцијом *с + Ninstr* идентификује се пратећи детаљ (*оружје*) или интегрални део (*вода*) који укључујемо у представу о конкретної личности или предмету, при чему је у фокусу пажње именица у инструменталу која представља карактеристичну појединост:

но, она што је чува каза да је била с водом у водник и ћепчија из које се он напи воде (31); *па викне брата и сина, који су били већ на ногама, готови с оружјем у руке* (34).

¹⁰ Термини физиономијска спецификативност, функционална спецификативност, спецификат, спецификатор преузети су од С. Павловића (2006: 395-416).

Обе инструменталне конструкције могу се развити у релативну клаузу која се уводи релативном заменицом *који*, *-а*, *-е*, *-и* и предикатом исказаним глаголом *имати*: *но, она што је чува каза да је била с водом у водник и ћепчија из које се он напи воде* [← *Која има воду*] (31), *па викне брата и сина, који су били већ на ногама, готови с оружјем у руке* [← *Који су већ имали оружје*] (34).

3.1.2. Спецификативном *с* + *Ninstr* у сфери физиономијске спецификативности парцијалног типа конкурише *Det* + *Ngen*. Када се одређени појам детерминише спецификативним генитивом, тада у фокусу пажње није нека карактеристична појединост, већ је пажња фокусирана на целину, на личност уопште.

Све спецификативне конструкције у ексцерпираној грађи формализоване генитивом блокираним неиспустивим детерминатором могу се поделити у две групе.

а) Прву групу чине конструкције чији лексички експонент представља неки аспект личности који је у целини обухвата: *маст*¹¹, *раст*, *изглед*:

Пунишу Николина Рашовића, којега су Турци звали „Пуниша Црни“ (а био је црне масти, а за Турке још црњи), уфате једном у Подгорицу Турци (30), *купили су се око ње кад тужи ка око добра гуслара, бјеше крупна раста, доста груба изгледа* (47).

Спецификативни генитив *с* неиспустивим детерминатором у овим конструкцијама представља синтагму са придевском функцијом, а добијен је од рестриктивног инструментала (*црн машићом*, *крупна растом*, *груба изгледом*) који је као непродуктивна категорија потиснут овом виталнијом.¹²

б) Други тип спецификативног генитива лексикализован је ознакама интегралних делова тела, односно особинама које се испољавају на неком од интегралних делова тела у актуелном моменту, чиме се ближе детерминише спецификат у својој целокупности:

зло и срамота заклат оваквога чоека затворенијех очи, ка мртвога (25), *причали су како није ни мрка погледа бачио на њих, но весео на раздвој, рече им: „Збогом, Селчани!“*, а они *погнуте главе нијесу умјели ни проговорит* (27), *кад је дошла, нашла је сина свезанијех ногу и руку међу два огња* (29).

Истакнуте спецификативне конструкције могу се развити у релативне клаузе које се уводе релативном заменицом *који*, *-а*, *-е*, *-и* и предикатом исказаним глаголом *имати* по следећем принципу: *зло и срамота заклат оваквога чоека затворенијех очи, ка мртвога* [← *Који има затворене очи*] (25).

3.1.3. Спецификативно *без* + *Ngen* у ексцерпираној грађи детерминише спецификат одсуством интегралног дела што га семантички супротставља осталим падежним конструкцијама у сфери физиономијске спецификативности парцијалног типа. Одрични карактер предлога *без* упућује на негираност дубинске предикације:

¹¹ Маст- боја људске коже, пути; тен; боја уопште (Чађеновић 1990: 111).

¹² Гашење овог инструментала несумњиво је у вези са очигледном тенденцијом српског језика да задржи само онај тип инструментала који се по функцији може, у извесном смислу, уклопити у систему са спроводничким инструменталом (М. Ивић 1954: 113).

о њему је био глас да је био више милосрдан но великодушан, али заиста не бјеше суров, без срца благороднога (43), *богме си, Недо, без срца тек синове не жалиш* (47), *но који од нас први уфати жива без ране Турчина* (61).

На дубинском нивоу ове спецификативне конструкције представљају субординиране клаузе које уводи релативна заменица *који*, *-а*, *-е*, *-и* и негирани предикат најчешће исказан глаголом *имати*, односно његовом негираном формом: *о њему је био глас да је био више милосрдан но великодушан, али заиста не бјеше суров, (човек) без срца благороднога* [← Који нема срца благородног] (43), *богме си, Недо, (жена) без срца тек синове не жалиш* [← Која нема срца] (47).

3.2. Физиономијска спецификативност комплексног типа

Физиономијска спецификативност комплексног типа у ексцерпираној грађи реализује се као квалификација детерминисаног појма по грађи или материјалу од кога је сачињен. Тип спецификатора који дати појам детерминише идентификујући материјал од ког је сачињен назива се фабрикатив¹³. На нивоу предлошко-падежних конструкција у ексцерпираној грађи фабрикатив се среће само једном и то у форми *од + Ngen*, разлог томе је вероватно то што су конструкције са предлозима замењене једночланим придевима који су истог значења: *не знам ја, теке му висаше, о пасу ћеса од зелене свите* (52).

Овај типични фабрикатив самом својом структуром (али и семантиком) указује на то да је у сферу физиономијске спецификативности комплексног типа ушао на бази примарно аблативног значења (Павловић 2006: 408), те на овом месту долази до пресецања спецификативности и аблативности.

Фабрикатив идентификован предлошко-падежном конструкцијом *од + Ngen* (*од зелене свите*) може се развити у релативну клаузу коју уводи релативна заменица *који*, *-а*, *-е*, *-и* и копулативни предикат чији је лексички део управо ова падежна конструкција која према себи не може да образује једночлани придев: *не знам ја, теке му висаше, о пасу ћеса од зелене свите* [← Која је од зелене свите] (52).

3.3. Предлошко-падежне конструкције на граници спецификативности и посесивности

На граници спецификативности и посесивности стоје конструкције које детерминишу сам однос посесије између два бића или бића и неке групе (скупине) која има обележје [живо +] или које детерминишу одређене појмове на основу припадања одређеној групи.

Конструкцијом *по + Nloc* детерминише се посесивна релација, а конструкцијама *од + Ngen* и *о + Ninstr* детерминисани су одређени појмови (бића) на основу својеврсног условног припадања датим групама.

3.3.1. Однос посесије између одређених бића у ексцерпираној грађи детерминисан је конструкцијом *по + Nloc*:

¹³ Термин *фабрикатив* преузет је од С. Павловића (2006: 407).

Арбанаси и сад држе да је ближе побратим но брат, јер је брат по оцу и мајци, а побратим по Богу и божјој љубави (36), *који се ожени из села Павличића од једне слабе породице, која му роди пород по мајчиној крви, а не по пчиној, те се и сад може чути од унука ће проклињу Вукићу душу и кости говорећи да је његова кривица* (64).

Детерминисани појмови (*брат, побратим, пород*) не припадају појмовима идентификованим конструкцијама *по + Nloc* (нпр: *отац, мајка*). Дакле, појмови идентификовани локативним конструкцијама нису посесори и зато се не може рећи да ове конструкције припадају сфери посесивности. Али, оне ипак детерминишу однос посесије између детерминисаног бића и неког другог и зато се граниче са сфером посесивности. Компонента спецификативности коју ове конструкције поседују јесте спецификативно-критеријског карактера – њима се открива по ком основу, на основу чега или кога се успоставља веза између детерминисаног и неког другог појма. Овај тип спецификације јавља се када се детерминишу односи сродства који су засновани на крвној вези што само потврђује да се спецификативно-критеријско значење базира на спацијалној дифузности. Ово потврђује могућност замене конструкција *по оцу* и *по мајци* изразима *по очевој крви, по мајчиној крви* у којима је прозирнија спацијално-дифузна утемељеност будући да је у семантику лексеме *крв* инкорпорирана и свест о њеној дифузности.

3.3.2. Конструкција *од + Ngen* која има функцију спецификата детерминише одређени појам истичући његову припадност одређеној групи која се по одређеним карактеристикама које њени припадници поседују издваја из мноштва:

Марк Вуксан, Климента из Селце, био је од најбољих арбанашких јунака његовог доба....у његово доба били су два брата од слабе врсте љући (41).

3.3.3. Конструкција *о + Ninstr* припада сфери категоријалне спецификације и сфери условног припадања, односно налази се на њиховој граници. Ова се конструкција, пре свега, односи на топонимску идентификацију локалитета, односно патронимску идентификацију лица која је идентификована инструменталом именица *род* и *брацво* које иступају као ознаке једног од аспеката детерминисаног појма (Павловић 2006: 400):

Осман Бурца био је момак забита подгоричкога Али-бега Лекића, родом Груде, који је име тридест војника свога браства Груда (32), *и нађоше да је био Љацо Мушков с Медуна, Лаковић брацвом* (92).

4. Закључак

Тема овог рада – Систем падежа са квалификативним значењем у *Примјерима чојства и јунаштва* Марка Миљанова – обухвата две сфере детерминације. Прва је сфера квалификативности под којом се подразумева адвербијална детерминација, а друга је сфера спецификативности, односно сфера адноминалне детерминације. Ове две сфере заједно формирају семантичку категорију квалификативности у ширем смислу која се у овом раду посматра искључиво из перспективе предлошко-падежних конструкција. Већина предлошко-падежних

конструкција доспела је у сферу квалификативности транспонованем из сфере спацијалности, односно већина квалификативних конструкција заснива своје значење на протолокационом значењу чији језички израз и узима.

Генитив, акузатив, инструментал и локатив у комбинацији са одређеним предлозима идентификују различите типове квалификативног значења (значења инструментативности, медијативности, комитативности и критерија) и значења спецификативности (физиономијске спецификативности парцијалног и комплексног типа, те спецификативности која се граничи са посесивношћу) у ексцерпираној грађи. Од беспредлошких облика јавља се једино слободни инструментал и то готово у свим сферама квалификативности, осим у сфери критерија из које се давно повукао у корист других падежних конструкција.

4.1. *Инструментал* је у ексцерпираној грађи најзаступљенији падеж у сфери квалификативности, а јавља се у беспредлошкој форми или форми блокираној предлогом *с* и то у сфери инструментативности, медијативности, комитативности и у категорији спецификативности.

4.1.1. *Слободни инструментал* је примарно просекутивна форма којом се може имплицирати и значење перлативности уколико је природа локализатора таква да објекат локализације, на извештан начин, пресеца његову унутрашњост.

Категорија инструмента представља средишњу тачку у остварењу одређене радње захваљујући којој се та радња и реализује.

Категорија медијатора врло је блиска категорији инструмента будући да такође представља средишњу тачку у извршењу радње.

Слободним инструменталом су у ексцерпираној грађи сасвим спорадично идентификовани факултативни саучесници и пратећи детаљи у сфери комитативности.

Спецификативни слободни инструментал функционише као сасвим маргинализовано синтаксичко средство потврђено само петрифицираним формама *родом* и *брацвом*.

4.1.2. *С* + *Ninstr* улази у сферу квалификативности и сферу спецификативности на бази просторне и временске повезаности са појмом који детерминисхе.

4.2. *Акузатив* се у ексцерпираној грађи јавља у конструкцији са предлозима *на*, *у*, *за* и *проза* квалификујући радњу управне предикације.

Све акузативне предлошко-падежне конструкције улазе у сферу квалификативности на бази спацијалне локализације: *на* + *Nacc* улази у сферу инструментативности, комитативности и критерија на бази спацијалне ареалокализације; *у* + *Nacc* улази у сферу инструментативности и комитативности на бази спацијалне интралокализације; *проза* + *Nacc* продире у сферу комитативности на бази перлативности; *за* + *Nacc* улази у сферу медијативности на бази спацијалне постлокализације.

4.3. *Генитив* је најзаступљенији падеж у сфери спецификативности, а у сфери квалификативности јавља се у субпољу инструментативности, комитативности и медијативности. Овај падеж је у ексцерпираној грађи блокиран обавезним детерминатором или предлозима: *без*, *од*, *(на)мјесто*.

4.4. *Локатив* се јавља у конструкцији са предлозима *по* и *на* и у сфери квалификативности и спецификативности продире на бази спацијалне дифузности, односно спацијалне ареалокализације.

ЛИТЕРАТУРА

- Арсенијевић, Нада (1999). Један тип начинских акузативних конструкција. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLII: 149-157.
- Грицкат, Ирена (1986). Експресивне синтагме с генитивима у савременом српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*. XLII: 71-93.
- Ивановић, Радомир (2001). *Предговор Посланицама. У: Посланице Марка Миљанова*. Нови Сад: ORPHEUS. 31-51.
- Ивић, Милка (1954). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*. Београд: САНУ.
- Ивић, Милка (1957-1958). Систем предлошких конструкција у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*. XXII: 141-166.
- Ивић, Милка (1959). Српскохрватски падежни облици обавезно праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком. *Годишњак Филозофског факултета*. IV: 151-163.
- Ивић, Милка (1956). Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала. *Наш језик*. VII, св. 7-10: 260-269.
- Ивић, Милка (1971). О еквативном генитиву српскохрватског језика. *Serta slavica in memoriam Aloisii Schmaus, Dr Rudolf Trofenik*. München. 301-308.
- Ивић, Павле (2001). *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод у штокавско наречје*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ивић, Павле и др. (2004). *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига.
- Јоцић, Мирјана (1994). О синтагмама типа човек од речи и злато од жене. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXXVII: 257-263.
- Миљанов, Марко (2001). *Посланице*. Нови Сад: ORPHEUS.
- Миљанов, Поповић Марко (1990). *Примјери чојства и јунаштва. Сабрана дјела. Критичко издање II*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности.
- Мразовић, Павица и Зора Вукадиновић (1990). *Грамматика српскохрватског језика за странце*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Павловић, Слободан (2000). *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Павловић, Слободан (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској пословно-правној писмености*. Нови Сад: Матица српска.
- Павловић, Слободан (2004). Значења генитива с предлогом б(р)ез у старосрпским повељама и писмима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVII/1/2: 205-214.

- Петровић, Драгољуб (1982). Напомене о језику Марка Миљанова. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XXV/2: 91-98.
- Пипер, Предраг (1997). *Језик и простор*. Београд: Библиотека XX век.
- Пипер, Предраг и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига. Нови Сад: Матица српска.
- Поповић, Љубомир (1966). Предлошки изрази у савременом српскохрватском језику. *Наш језик*. XV/3-4: 195-220.
- Стевановић, Михаило (1967). Једна синтагма с аблативним генитивом у стилској функцији поређења и епитета. *Наш језик*. XVI/1-2: 27-31.

Ивана Чанчар

СИСТЕМА ПАДЕЖЕЙ С КВАЛИФИКАТИВНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ В
ПРИМЕРАХ ЧЕЛОВЕЧНОСТИ И ГЕРОЙСТВА МАРКА МИЛЯНОВА

Резюме

В данной работе анализируются падежные конструкции с квалификативным значением, их семантический потенциал и их частотность.

Большинство падежных конструкций входят в сферу квалификативности на основании своего первоначального значения пространства. Присутствие концептуализации пространства в сфере квалификативности открывает и семантика предлогов в квалификативных падежных конструкциях.

Ключевые слова: синтаксис, семантика, квалификативность.

Ивана Чанчар, студент дипломских академских студија
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултат
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
e-mail: ivanamcancar@gmail.com

О ЈЕДНОМ ВИДУ АНТИМЕРИЈЕ У МОЛИТВАМА НА ЈЕЗЕРУ ВЛАДИКЕ НИКОЛАЈА

САЖЕТАК

У раду је анализирана именичка употреба придјевâ, глаголских придјева и глаголских прилога у „Молитвама на језеру“ Владике Николаја. При том је вођено рачуна о синтаксичким позицијама које такви облици заузимају.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српски језик, синтакса, семантика, придјеви, глаголски придјеви, глаголски прилози, Владика Николај.

1. Уводне напомене

Предмет проучавања овог рада јесте именичка употреба придјевâ, глаголских придјева и глаголских прилога, уз вођење рачуна о синтаксичким позицијама које ти облици при том заузимају.

На употребу наведених облика у контексту у којем се примарно употребљава именица указано је још у античкој реторици, истицањем антимерије као стилске фигуре која се заснива на граматичкој синонимији, тј. чија је фигуративност утемељена на међусобној замјени (лат. *imutatio*) разних врста ријечи¹ (Зима 1988, Ковачевић 1998).

Преношење синтаксичке службе именице на њен атрибут заступљено је у исказима у којима придјевско значење доминира над именичким. Резултат тога је изостављање подразумеиване именице, која је неопходна за граматичку потпуност, али не и за исказивање жељеног значења. Наглашавањем значења придјевске ријечи атрибут остаје заступник цијеле синтагме.

У раду се обраћа пажња и на лексичка значења појединих примјера, уз консултовање обају Матичиних рјечника савременог српског језика: шестотомног (у даљем тексту РМС₁) и најновијег, једнотомног (РМС₂).

Као извор језичког материјала за ову анализу изабране су *Молитве на језеру* Владике Николаја,² будући да је у њима поименичавање придјевских ријечи

¹ Тако се нпр. именице могу наћи у контексту примарно резервисаном за придјеве (*И доноси црвенику вино*), замјенице (*На студен се камен наслонила; на камену грозне сузе лије*) или прилоге (*Та љубав без циља и без супрадана*); на мјесту на којем бисмо очекивали именицу долази број (*Један милује ногу столице*), умјесто придјева налазимо прилог (*Јесу л' здраво овце и чобани*) и обрнуто (*Честе књиге иду за књигама*) итд. (Зима 1988: 211–213, Ковачевић 2003: 223).

² Владика Николај Велимировић (1881–1956) највећи је српски духовни стуб од Светог Саве до данашњих дана. Због несвакидашњег дара бесједништва, називали су га Новим Златоустим

изузетно често. Разлог за наглашавање значења придјева треба тражити у природи самог дјела. Наиме, у *Молитвама*, које су писане проповједничким стилем казивања, Владика у први план ставља наше особине да би нас посавјетовао какви треба да будемо, тј. каквим особинама треба да тежимо.

С једне стране су људи са свим својим слабостима: *безбожни, грешни, заведени, заслијењени, кратковиди, лицемјерни, маловјерни, недостојни, смртни, слијепи, глуви*, а са друге је *Најљепши између синова људских*, кога Владика назива и *Жељеним, Живоносним, Љубљеним, Многомилостивим, Најмилијим, Незлобивим, Неустрашивим* итд.

Молитве на језеру нуде изузетно широк репертоар стилских фигура, којима се, као и антимеријом, снажно наглашава естетска и емоционално-експресивна вриједност дјела. Такве су антитеза³ (Ти си рај *чистим* и пакао *нечистим* XIV), апострофа⁴ (За све грехе људске кајем се пред Тобом, *Многомилостиви* XIX), иронија (Ко их роди, *многопаметни* X), кумулација⁵ (*Створени* од света посташе лутке света, с којима се свет игра као дете са својим играчкама LXXVIII), параномасија⁶ (... грех је болест, и презирање грешника презирање је *болесних* LXXXI), појачана синонимија (Зато се *бесциљни* и *беспутни*... препиру с догађајима XV), анафора⁷ (Нема... насладе *огорченоме* без разговора с Тобом. Нема одмора *уморноме* без гледања у Тебе..., ни здравља *болесноме* без додира руке Твоје, ни очишћења *нечистоме* без купања у Твојој светлости LXXVII), епифора⁸ (Очишћене душе, што миришете заносније од свих балсама земаљских, не одвајајте се од нас земаљских... XXV), симплоха⁹ (Не проклиње Индијанац неслободу него робовање *горем* од себе. Нити Муслиман проклиње неслободу него робовање *горем* од себе. Нити Хришћанин проклиње неслободу него робовање *горем* од себе LXIX) итд.

Сви ексцерпирани примјери биће класификовани према типу: на поименичне придјеве, глаголске придјеве и глаголске прилоге. У оквиру ове подјеле биће

(Радосављевић, 1986). За вјерност свом позиву и мученичко страдање за православну вјеру, Бог га је прославио светитељством. Свети архијерејски сабор СПЦ уврстио га је у ред светитеља Православне цркве 19. маја 2003, а пет дана касније обављена је свечана канонизација у Храму Светог Саве на Врачару.

³ Грч. *antithesis* – стилска фигура у којој се напореда употребљавају два супротна појма да би се јаче истакао контраст (Симеон, 1969: 81).

⁴ Грч. *apostrophé* – обраћање некој, најчешће одсутној, личности, боговима, предметима или појавама у циљу оживљавања говора (Симеон, 1969: 89).

⁵ Лат. *cumulatio*, гомилање хомофункционалних јединица у експресивне сврхе (Симеон, 1969: 727).

⁶ Грч. *parégmenon* – понављање истог коријена у сусједним ријечима, с циљем да се једнакошћу звука усмјери пажња на коријен као главни појам (Симеон, 1969: 21).

⁷ Грч. *anaphorá* – понављање једнаких гласовних низова на почетку стихова, строфа или реченица, да би се појачала изражајност пјесничког говора (Симеон, 1969: 62).

⁸ Грч. *epiphorá* – понављање једне или више ријечи на почетку стихова, строфа или реченица, с циљем да се створи њихов паралелизам или нагласи понављани дио (Симеон, 1969: 312).

⁹ Грч. *symploké* – стилска фигура у којој се спајају анафора и епифора (Симеон, 1969: 371).

дата и класификација према синтаксичкој функцији,¹⁰ и то на: субјекат, објекат¹¹, именски дио предиката, адвербијалну одредбу и атрибут.¹² Поред тога, биће издвојени и поименичени облици употребљени у вокативу, у својству обраћања.

2. Теоријске поставке

Познато је да се придјеви, као именске ријечи које казују особину предмета означених именицама уз које стоје,¹³ могу јавити и у именичкој служби, тј. заузимају синтаксичке позиције карактеристичне за именице. При том, они задржавају своје граматичке посебности: трородност,¹⁴ вид (одређени и неодређени) и компарацију.

Код придјева у именичкој служби ријетко долази до потпуног поименичавања, при чему они добијају морфолошка обиљежја својствена именици. Такви су описни придјеви средњег рода *благо*,¹⁵ *добро* и *зло* те некадашњи присвојни придјеви женског рода *стрина*, *ујна* и *млада*¹⁶ (Стевановић 1981: 265).

Незаобилазни су примјери када придјев функционише као именица, али чува морфолошка обиљежја придјевске деklinације. Таква су лична имена и презимена: *Благои*, *Драги*, *Црњански*, географска имена: *Бачка*, *Високо*, *Тијесно* итд. (Стевановић 1981: 265).

Најчешће се, међутим, догађа да придјев не мијења категорију, значење и облик, али преузима синтаксичку функцију коју је имала именица или именска синтагма чији је и он био члан. При том се јавља у одређеном или неодређеном облику (нпр. *Боље се с бољим ружити но с грђим дружити. Предобар недобар* итд.). У таквим примјерима придјев постаје носилац именске синтагме, и то тако да се уз њега подразумева именска ријеч уопштеног значења (→ *Боље се с бољим ЧОВЈЕКОМ ружити...*; → *Предобар ЧОВЈЕК...*). Управо ова употреба придјева биће тема овог рада.

¹⁰ При том ће функције увијек бити навођене истим редослиједом.

¹¹ У оквиру субјектске функције биће разликовани граматички и логички субјекат, а у оквиру објектске ближи и даљи објекат.

¹² Ријеч је о неконгруентном атрибуту уз именице које врше службу субјекта, објекта, предикатива или адвербијалне одредбе.

¹³ Самим тим, најважнија и најчешћа синтаксичка служба придјева је атрибуиска.

¹⁴ Изузетак представљају придјеви којима се упућује на особине својствене припадницима једног пола: *брадат*, *бркат*, *трудна* и сл. (РМС₂: 106, 113, 1346).

¹⁵ Поставши именицом, придјев *благо* је своје основно значење оног што је благо и пријатно проширио на све вриједности којима човек тежи. Тако новонастала именица означава богатство (материјално и духовно), земаљска добра (нпр. *Имамо доста рудног блага*), сточни фонд (*Чобан чува благо*), али и емотивне вриједности (*Ти си моје највеће благо*) (РМС₂: 90). Слично је и са именицама *добро* и *зло*, које су добиле значења благостања, среће и врлине (РМС₂: 291) односно несреће (РМС₂: 437).

¹⁶ За разлику од именица *стрина* и *ујна*, код којих се сасвим изгубила веза са некадашњим придјевским значењем, именица *млада* (1. 'невјеста', 2. 'жена прве године брака; недавно удата жена') још увијек чува траг те везе, што обликом (*Ова млада и није баш тако млада*), што придјевском промјеном (*Дај ово младићу*), која се још понегдје задржала (РМС₂: 718).

2.1. Као и обични придјеви, и глаголски придјеви (радни и трпни)¹⁷ могу да пређу у категорију именица и да се као такви употребљавају у различитим синтаксичким позицијама. Тај статус омогућује им да уз себе вежу друге ријечи као атрибуте, тј. да постану репрезентанти номиналних спојева ријечи.

2.2. Поред придјева и глаголских придјева, и глаголски прилози (садашњи и прошли) могу се наћи у функцији коју су имале именице.¹⁸ О оваквој њиховој употреби највише је писао М. Стевановић, констатујући да се они као деклинабилне форме најчешће појављују у функцији именичке одредбе (тј. атрибута), а знатно рјеђе у позицији именског дијела предиката (Стевановић 1988: 163–185).

3. Анализа примјера

3.1. Именичка употреба придјева

3.1.1. У прегледаном корпусу регистровано је мноштво примјера са придјевима који су „искорачили“ из свог основног, придјевског значења и приближили се именицама, задржавши при том придјевску деклинацију. За све њих у РМС је назначено да, поред адјективне, имају и именичку службу. Такви су придјеви *жив* (РМС, 2: 32), *мртав* (РМС, 3: 446), *свет* (РМС, 3: 678) и *слијеп* (РМС, 5: 850). Употребљавају се у облику одређеног вида, најчешће у множини.

а. При том су потврђени у синтаксичкој функцији субјекта:

Прошетајте са својом славом по гробљу и видите да ли ће вас *мртви* славити (XXI)

Сва храна живота, и све пиће живота, којим *живи* живе од краја до краја времена, у Теби је, Свечовече (XCV)

... *слети* га разбија у комаде (L).

Као антоним придјеву *свет* јавља се његов негирани облик *несвет*, који је кованица Владике Николаја:

Пресвет је Господ, зато Га *несвети* не осећају (LXXX).

Поименичени придјеви употријебљени у једнини права су ријеткост. Самим тим, они су стилистички маркирана категорија, коју карактерише јаче истицање особине:

¹⁷ Сам назив *глаголски придјев радни и трпни* упућује на њихов двоструки карактер: с једне стране глаголски (*глаголски, радни/ трпни*), а с друге придјевски (*придјев*), што значи да облици глаголских придјева могу у одређеном контексту вршити само једну од ове двије функције.

¹⁸ Губљењем именске промјене (тј. могућности да се непосредно синтаксички повезују с именицом), некадашњи партиципи постали су прилози који првенствено означавају различите односе глаголске радње исказане предикатом.

Један *жив* на гробљу мање је осамљен него цело гробље мртвих (LXXXVIII).

6.1. Поименичени придјев *мртви* често се појављује у функцији ближег објекта, и то најчешће уз глаголе *васкрснути/ васкрсавати*, а рјеђе уз *рађати* и *сахрањивати*:

Кад он оде из тебе, ти нећеш моћи ништа чинити до рађати *мртве* и сахрањивати *мртве* (LIII)

... и васкрсаваће *мртве* (LXII)

Кад би ви могли један једини живот убити, иједног јединог *мртог* васкрснути, без Божјег присуства, ви би били богови, и Бога не би било (LXX)

Ја ћу се држати Бога, који васкрсава *мртве* (XCIII)

Васкрситељ је Господ мој. Васкрсава *мртве* од јутра до мрака... (XCIII)

Какво је дело достојније Бога живог него васкрсавати *мртве* у живот (XCIII).

6.2. Потврђен је и један примјер са поимениченим придјевом у функцији даљег објекта:

Уступила је огледало *слепоме*... (L).

в. Поименичени придјев *појављују* се и у служби адвербијалне одредбе:

И кад се сунце роди, гореће оно као посмртна свећа над хиљадама *мртвих* (LXXVII)

Ко се смрти преда, смрћу се храни, и нема га међу *живима* (XCV).

У наредним реченицама придјев *свети* и *живи* јављају се уз постпоновану присвојну замјеницу *свој*, што је одлика тзв. библијског реда ријечи и одличан примјер стилистички обојеног језика:¹⁹

Он је у *светим* својим. Заиста Он је у *живим* својим, и у гробу и над гробом (XCIII).

г. Забиљежено је и неколико примјера у којима поименичени придјев има атрибутску службу. У првом примјеру он се појављује уз именицу која заузима синтаксичку позицију даљег објекта, а у преостала два заједно са надређеном именицом упућује на мјесто вршења глаголске радње:

Како се вишњи Јерусалим, град Цара мојега, претворио у царство *мртвих* и у сметлиште светско (XLV)

¹⁹ Чини се да Владика употребљава придјев у препозицији да би пажњу усмјерио на сегменте које жели истаћи (*свети*, *живи*), а који би били неутрализовани уобичајеним редом ријечи.

Време ми је сведок да сви они што су се светили, гомилали су отров у себе, и отровом избрисали себе из књиге *живих* (LXXV).

3.1.2. Као што је и очекивано, у корпусу је много више придјева за које у рјечницима није наглашено да, поред адјективне, имају и именичку службу.

а.1. Највише је примјера у којима поименичени придјев у облику номинатива заузима позицију граматичког субјекта:

Ругају ми се *безбожни*: ти хоћеш кроз Дрво Живота да нас обратиш твоме Богу, кога ми не видимо (V)

Како горе, тако доле – говорише *стари* (IX)

... кад се Први и Последњи Дан открију људима као Један Дан – тад ће се *чисти* радовати, а *нечисти* жалостити (XIV)

Бесциљни путници и *безљубавни* имају догађаје, и имају историју (XV)

Зато се *бесциљни* и *беспутни* заустављају код догађаја, и препиру с догађајима (XV)

Кратковиди виде само овај живот, и говоре: ово је једини живот, и делима својим учинићемо га бесмртним међу људима (XVII)

Препрозрачан је Господ, зато Га *прашљиви* не виде (LXXX)

То се *маловјерни* свађају са потркушама светским (LXXXIV)

Не могу да се досете *заборавни* да си Ти зидар, и да је сав посао њихов да Теби не сметају у раду (LXXXIX)

Хроми и *кљасте* пружају своје штаке, а *слепи* своје слепачке чанке – своје једино оружје, да се помогне убити исцелитељ (XCI)

... *неуки* не виде разлику... (XCVIII).

У наредном примјеру компаратив у облику множине има исто значење као и позитив (РМС₅: 998):

Младићи, који се веселе кад их *старији* охрабре на злочин, изишли су с моткама и камењем да изврше убиство пре него седну за Пасху и почну славити Бога (XCI).

а.2. У корпусу су забиљежене и синтаксички имперсоналне реченице. Носилац радње наредних реченица је логички субјекат (експеријенсер), обиљежен дативом једнине. Обликом једнине придјева наглашена је динамика и снага исказа:

Нема... насладе *огорченоме* без разговора с Тобом (LXXVII)

Нема одмора *уморноме* без гледања у Тебе..., ни здравља *болесноме* без додира руке Твоје, ни очишћења *нечистоме* без купања у Твојој светлости (LXXVII).

Ови придјеви реализују се и у егзистенцијалним реченицама, у којима се обиљежава постојање односно непостојање нечег:

Мало је *послушних*, Госпode, а верујућих има (IXC)
Има верујућих, Госпode Боже наш, али је мало *послушних* (IXC).

б.1. Много је примјера у којима придјев има функцију директног објекта. У првом од њих потврђена је компарација придјева, условљена лексичком семантиком именице чију особину изражава:

... *немоћнијега* од себе свет од малена учи да спрема себи гроб (LXXIX)
Одговараћете за крађу... јер сте *туђе* осакатили и порушили (XCVI)
Тражим *послушне*, Госпode мој, и делим радост с њима (IXC)
... призиваш све *гладне* и *жедне* да једу и пију и живи буду (CV).

б.2. Велики је број примјера у којима придјеви заузимају синтаксичку позицију даљег објекта:

Узалуд говорим *безбожним*: упутите се Дрвету Живота и знаћете више него што желите знати (V)
Гле, једина је слобода моја да служим *бољем* од себе (LXIX)
Уље, што је само могло блистати на здравом лицу, добило је силу да *болним* даје крепост (XCVIII)
Што да се исповедам *непослушнима*, који ће рећи: ниси много згрешио, јер и ми тако чинисмо (IXC).

в. Двама примјерима потврђен је придјев *смртни*, јављајући се у инструменталу множине уз приједлог *међу* и вршећи службу адвербијалне одредбе мјеста:

И још им велим: међу *смртнима* ли заснивате своју бесмртност (XVII)
Међу *смртнима* је мален мир, зато се гнев осилио (LXXII).

г. У наредним примјерима поименичени придјев појављује се у служби неконгруентног атрибута, и то као дио објекатске синтагме (прва два примјера) или заједно са именицом заузима позицију предикатива (преостала три примјера):

Господ купи сузе *жалосних* у своје руке (LXXX)
Духни као олуја и затреси душу *неуких*, да би се пробудили и осетили час Твоје посете (XCVIII)
Заиста, Ти си рај *чистим* и пакао *нечистим* (XIV)
Јер насиље је оруђе *немоћнога*, и крв је пут *немоћи*, од Каина до Ирода (LII)
Праведници, грех је болест, и презирање грешника презирање је *болесних* (LXXXI).

д. Поименичени придјев јавља се и у вокативу,²⁰ чија комуникативна функција је овдје усмјерена на скретање пажње онима којима се Владика обраћа. Сврха обраћања није само да означи особу којој се аутор обраћа већ да је, прије свега, карактерише (Симеон, 1969: 962):

Ко их роди, *многопаметни* (X)

Како би потамнело од бриге, о ви *брижни многобрижни* (XVI)

О *неуки*, кад гори земља својим огњем, то фитиљ гори а не уље, и горење је са димом и рђавим мирисом (XCVIII).

3.1.3. Придјеви којима се именује Бог

Владика *Оног Који Јесте* не назива просто именом – то му не дозвољава сила његове љубави – него га заодијева најљепшим епитетима које човјек може да смисли. Несумњиво богатство тих епитета доприноси снажној експресивности казивања.

Примјери који слиједе занимљиви су због непотпуне парадигме броја – сви су употријебљени у једини јер се искључиво односе на Господа.

3.1.3.1. За неке од њих у рјечницима је наведено да се употребљавају у именичкој служби.

а. Значењски помак ка именици остварују облици *Јединородни*²¹ и *Свемиосни*,²² који у наредним примјерима врше функцију граматичког субјекта:

... тако се нечујно и тајанствено у теби родио Свечовек, *Јединородни*... (IX)
Но кад се људи онечисте, обесловесе и обесвете, *Свемиосни* хита у помоћ људима кроз мртве ствари (XXXVIII).

б. Такав је и облик *Вишњи* (РМС₂: 156), који је потврђен у синтаксичкој позицији даљег објекта:

Предај себе сву *Вишњему*, и реци свету: немам ништа за тебе (XLVIII).

в. У анализираном корпусу ови облици појављују се и у позицији неконгруентног атрибута, потврђени по једним примјером уз именице које врше функције субјекта, ближег објекта односно реченичног предикатива:

²⁰ Због немогућности да исказе неки од посебних синтаксичких односа, вокатив се не сматра правим падежом у синтаксичком смислу. Међутим, његова форма и функција у реченици омогућавају му да буде падеж.

²¹ *Јединородан*, -дна, -о 'јединорођен, који је једини рођен (обично о Исусу Христу)' (РМС₂: 503).

²² Рјечници биљеже придјев *милостан*, -сна, -о 'милостив, милосрдан (обично уз им. Бог)' (РМС₂: 710), а горенаведени облик је кованица Владике Николаја.

Но ум *јединороднога* мога бејаше као сунчана буктиња, што сваку нечи-стоћу сагори па одбаци из себе (LII)

... укроћаваш огањ и ветар, и од бесова правиш слуге *Вишњега* (XLVIII)

... осетих да свака стопа пода мною гори и говори: ја сам олтар *Вишњега* (LXXXII).

3.1.3.2. За разлику од претходних примјера, уз облике који слиједе у рјечницима се не наводи да се појављују у именичкој служби. Међутим, и поред тога, они су у сфери православне духовности увијек резервисани за Господа.

а.1. Субјекатска позиција поименичених придјева потврђена је и наредним примјером:

... *Безгрешан* ће ходити међу болесницима и неће се уболестити (LXII).

а.2. У наредној реченици појављују се четири логичка субјекта, обиљежена дативом јединине и праћена прилогом у функцији предикатива. Наведене облике при том карактерише тзв. библијско и на почецима полисиндетских (координираних) конструкција, које овдје служи за појачавање значења исказа:

Погле како је лако *Препуноме* одливати и *Безгрешноме* отпуштати грехе и *Здравоме* лечити и *Живоносном* мртве васкрсавати (LXII).

б.1. У слједећем примјеру поименичени придјев појављује се у синтаксичкој функцији ближег објекта:

Би ми жао на смрт и клех је говорећи: зашто не узме мене, ненасита звери, но њега *безгрешнога* (XX).

б.2. Употреба наведених облика много је чешћа у позицији даљег објекта:

... ни једна од вас неће се спасти из мога гроба, осим оне што се везала за *Безгробног*... (LXXXIX)

Ко ме ћу бити послушан, ако нећу *Најсветијем* (IXC)

Оно што је намењено смрти и трулежи, не могу принети *Бесмртном* на жртву (C).

3.1.3.3. У примјерима који слиједе само из контекста може се закључити да се наведени атрибути односе на Господа.

а. У једном случају придјев изражен компаративом заузима позицију граматичког субјекта:

Јачи од света, ево, излази у борбу са светом, – са свима сеновитим световима твојим, душо заробљена (LII).

б. Функција ближег објекта такође је потврђена једним примјером:

Не осећам ни веру, нити видим дела, но само Тебе *Живого* осећам и видим (LXXXIV).

в. Овај облик појављује се и у функцији адвербијалне одредбе мјеста:

Заиста је мала правда оних који стоје уз *Свемоћнога*... (LXXXI).

г. Забиљежена је и употреба компаратива придјева *велик* као неконгруентног атрибута уз именицу која врши службу даљег објекта:

... једва смо нешто виши од трновог жбуња украј друма према хучној васи-они око нас, а ти нам претиш казном несразмерно *Већег* од нас (VI).

д. Обраћањем Богу у наредним примјерима снажно је наглашена емоционална димензија дјела:

Како ме вређа као врућа стрела разметљивост људи својом моћи откад сазнадох за Твоју моћну руку, *Свети Крепки* (XVII)

... тада осете студен ветар смрти где и на њих дува, и падају на колена, и обрађу главе над обореном гордошћу својом, и моле се Теби: *Свети Бесмртни*, помилуј нас (XVII)

За све грехе људске кајем се пред Тобом, *Многомилостиви* (XIX)

Није ли Твоја радост још већа, *Бесмртни*, када дигнеш камен, наваљен од света на душу моју, погрбљену и бледолику (LXXXIX).

3.2. Поименичавање глаголских придјева

За разлику од глаголског придјева радног (који се, осим у ријетким случајевима, најчешће образује од перфективних интранзитивних глагола медијалних по роду), употреба глаголског придјева трпног као деклинабилне ријечи није ограничена глаголским видом: у овој се функцији биљежи његова употреба и од перфективних и имперфективних транзитивних глагола, па и од повратних глагола. Самим тим што категорија глаголског вида овдје није елиминаторни фактор, трпни придјеви у овој функцији појављују се много чешће од радних.

3.2.1. Глаголски придјев трпни

И трпни придјев употребљава се у функцији именице, и то у различитим синтаксичким позицијама.

а. У слједећим примјерима овај облик јавља се у облику номинатива и врши функцију граматичког субјекта реченице:

Одбачени од света, и који одбацише свет, трче му у сусрет, а миљеници света са ужасом беже од њега (LIII)

Испуњени животом испражњени су од света, и синови су живота (LIII)
Створени од света посташе лутке света, с којима се свет игра као дете са својим играчкама (LXXVIII)
 Као кипови камени такви су *створени* и *нерођени*, и покрећу се ветровима светским (LXXVIII).

Наредни примјери занимљиви су јер је супстантивизација у њима изражена придјевима средњег рода. Ова појава није честа и карактерише је специфичност значења. Наиме, чини се да се придјевом средњег рода не упућује на индивидуалне особине, већ на обилежја која вриједе за све оне који их посједују:

Само *рођено* од Њега може видети Њега. И само *рођено* од Њега може чути Њега (XXXII)

Вера Те моја види, Господе, као што *рођено* види родитеља свога. Вера Те моја чује, Господе, као што *рођено* чује родитеља свога (XXXII).

6.1. Употреба средњег рода потврђена је и трпним придјевом који у облику бесприједлошког акузатива заузима позицију ближег објекта:

Створено види и чује *створено* (XXXII)

Што се више трудим и откривам, све више видим *закривенога* (LXXXVI).

6.2. Нешто је чешћа употреба поимениченог трпног придјева у функцији даљег објекта. Експресивност у посљедњем примјеру постигнута је гомилањем трпних придјева:

Кроз земљу и траву додељујеш милост *избраним* Твојим... (XXXVIII)

Шта ћеш чинити са *заслепљеним, заведеним, слаганим* и *похараним* (LXXXV).

в. У наредним примјерима ријеч је о неконгруентном атрибуту, који се појављује уз именице које врше службу субјекта (први примјер), ближег објекта (други и трећи примјер) или предикатива (посљедња два примјера):

Откривачи новог и дотле *незнаног* увек се пуне гордошћу (LIV)

Сневаће буне *преварених* и *похараних*... (LXXXV)

Свемудри Боже мој, управи очи *избраних* Твојих у печате књиге Твоје... (XCIX)

Није ли историја моје душе тумач историје свега *створенога*, свега *иситњеног* и свега *уједињеног* (XI)

... није ли моје дело у свету песма моје вере, псалам *спасенога* међу *неспасеним* (LXXXIV).

3.2.1.2. Поименичени трпни придјев често функционише као име којим се упућује на Исуса Христа.

а. У неким од таквих примјера он има улогу граматичког субјекта:

... отварам јој вид, и показујем виђење и *Виђеноз*²³ (XL)

...корача *Љубљени*²⁴ мој између зверова, и зверови му се склањају с пута, страхом испуњени (LII)

А Рођени од Девеојке блиста јутарњом светлошћу међу синовима земље, који су мрачни као угашени дани (LVIII)

А Рођени и *Нестворени* покреће се животом изнутра... (LXXVIII)

Жељени је долазио међу људе баш каквог људи могу пожелети, и још бољи, и још јачи, и још лепши, па су људи, ах, и тада говорили: ко ће нам доказати да је то Бог (XCIV).

б. Поименичени трпни придјев у наредном примјеру има функцију ближег објекта:

Ниси ли ти онај што ће доћи, питају синови земље *Рођенога* од Девеојке твоје, душо моја (LVIII).

в. Овај облик потврђен је једним примјером у служби адвербијалне одредбе начина:

И желели би да нам дође не као обичан пророк, него *Пророковани* од почетка времена... (XCIV).

г. Док је у досадашњим примјерима облик *Рођени* значио 'онај који је рођен', у следећој реченици Владика прави семантички искорак и употребљава га у значењу 'који је у блиској родбинској вези; близак по роду: драги, вољени'²⁵ (РМС₂: 1171). При том наведени облик функционише као неконгруентни атрибут уз именицу у служби ближег објекта:

Зави у дубоку помрчину путовање свих зломислених посетилаца *Рођенога* мога (XLVII).

3.2.2. Глаголски придјев радни

У корпусу је забиљежено свега неколико примјера именичке употребе овог неличног глаголског облика.

²³ Ни облик *Виђени* не значи 'онај кога је неко видио', него 'онај који има велики углед, угледан, цењен, уважен' (РМС₂: 147).

²⁴ Понекад се трпни придјев толико семантички удаљава од основног значења у стандардном језику да се његова генетска повезаност једва уочава. Такав је облик *Љубљени*, који овдје значи 'вољен драг, мио' (РМС₂: 662)

²⁵ За разлику од првог значења, рјечници овај облик биљеже искључиво у облику одређеног вида, уз назнаку да се често јавља у именичкој служби.

а. У једном случају поименичени радни придјев у облику номинатива заузима позицију граматичког субјекта:

Сазидали смо Богу храм, говоре *нестали*,²⁶ и платили свој дуг (XC).

б. У следећој реченици појављује се и поименичени радни придјев у позицији неправог објекта, праћеног неконгруентним атрибутом којим се изражава узрок типа ефектора:

Заиста, онемелом од чуда мучно је говорити *оглувелим* од ларме (IX).

в. Само једним примјером потврђен је поименичени радни придјев којим се именује Исус Христос. При том, тај облик врши функцију именског дијела предиката:

... Ти си *Васкрсли*, јер Ти си Живот (XCIII).

3.3. Поименичавање глаголских прилога

Глаголски прилози као деклинабилне форме имају све особине придјева, осим категорије придјевског вида и компарације. Да би глаголски прилози прешли у придјевске ријечи, неопходно је да се „значење радње промени у значење особине“ (Белић 1958: 41), што значи да особине придјева добијају глаголи који имају квалификативно значење. Попридјевљавање глаголских прилога најдаље је одмакло у примјерима типа *будући*, *врућ*, *могућ*, *сљедећи*, *текући* и сл., који се данас у језику третирају као прави придјев. Поред њих, у придјевској служби појављују се и они глаголски прилози који чувају значењску везу са основним глаголом (Стевановић 1988: 163–185). Отворено је питање да ли овакве облике треба сматрати придјевима или атрибутивно употријебљеним глаголским прилозима.

3.3.1. Глаголски прилог садашњи

У ексцерпираној грађи прилог времена садашњег преузима функцију именице у веома ниском проценту. При том је већина евидентираних придјева на *-ћи* забиљежена и у РМС.

а. Такав је облик *непостојећи* (РМС₂: 822), који у наредној реченици заузима позицију граматичког субјекта:

И кад се све троје обавију мраком и убуђаве, онда се образује несвета Триада, сенка Свете Триаде, као што је *непостојеће* треперава сенка постојећег (LIV).

²⁶ *Нестао*, *-ала*, *-о* (одр., у им. служби) м 'онај који је нестао, коме се изгубио траг, за којег се не зна где је' (РМС₂: 829).

Са друге стране, рјечници не биљеже облик *вјерујући*, мада се он у сфери духовности веома често употребљава самостално, у значењу ‘вјерник, онај који исповиједа неку вјеру’. У наредним примјерима овај облик употребљава се у функцији граматичког субјекта:

... истим именом могли би се назвати и *верујући* а непослушни (IXC)
Гле, то се не препиру истински *верујући* са истинским делатељима Твога дела (LXXXIV).

б. Поименичени глаголски прилог у функцији даљег објекта потврђен је двама примјерима:

Говорим *верујућим* у веру: не будим ли веру у суседа својих делима до-
брим... (LXXXIV)
... ни једна од вас неће се спасти из мога гроба, осим оне што се везала за...
Неумирућег (LXXXIX).

в. У једном примјеру облик *непостојећи* употребијен је у функцији именског дијела предиката:

Његово је име – *Непостојећи* (LVI).

г. Рјечници биљеже и облик *постојећи* (РМС₂: 983), који је у евидентираном корпусу потврђен са својим ‘негираним’ парњаком *непостојећи*. Овај облик потврђен је у функцији адвербијалне одредбе мјеста:

Заиста ти кажем, четврти не постоји нигде унакрст *постојећег* (LVI).

д. Осим у горепомињаној позицији, облик *постојећи* функционише и као неконгруентни атрибут уз именицу у служби предикатива:

... као што је непостојеће треперава сенка *постојећег* (LIV).

РМС региструју и облик *умирући* (РМС₂: 1396), који је потврђен у позицији неконгруентног атрибута уз именицу у служби ближег објекта односно адвербијалне одредбе мјеста:

Но кад загрлих звезде и уђох у тајни шапат са њима, чух јецања *умирућих*, и окретох се са сузама, и ухватих се за људе (XCVII)
И гледам Тебе, Љубави моја, како бдиш крај многих хиљада *умирућих* и чекаш да призову име Твоје (LXXVII).

У служби неконгруентног атрибута потврђен је и облик *Свемогући* (у значењу ‘Бог’, РМС₂: 1199), и то уз именицу у синтаксичкој функцији адвербијалне одредбе мјеста:

Падате хитро на колена пред својим харамбашама, а оклевате пасти пред ноге *Свемогућега* (VI).

3.3.2. Глаголски прилог прошли

Анализа ексцерпираних грађа потврдила је да се овај облик у функцији именице јавља много рјеђе у односу на глаголски прилог садашњи. У корпусу су забиљежена само два примјера овакве употребе.

а. У првом је ријеч о некадашњем облику радног партиципа претерита *одшедиши*, који се овдје јавља у позицији адвербијалне одредбе мјеста:

Зар тако мало љубиш пријатеље своје да се бојиш поћи за њима, за многим *одшедишим* (XX).

б. Други од наведених примјера јесте облик *Сишавши* (с неба), кованица Владике Николаја, који се појављује у служби неконгруентног атрибута, и то као дио субјекатске синтагме:

Погле, како присуство *Сишавшег* с неба лечи оне који исповедише живот, и умртвљује оне који исповедише смрт (LXII).

4. Закључна разматрања

Анализа ексцерпираних грађа показала је изузетну заступљеност придјевâ, глаголских придјева и глаголских прилога у именичкој служби. Мада се ови облици у стандардном језику по правилу употребљавају са именицама као атрибути, потврђено је да се у случајевима када се жели нагласити њихово значење подразумева именица изоставља и информативност именичке синтагме преноси се на њен атрибут.

Тако је у *Молитвама на језеру* на 146 страна забиљежено око 200 случајева поименичавања придјевских ријечи, и то: придјева са 138 (69%), глаголских придјева са 44 (22%) и глаголских прилога са 18 (9%) примјера.

При том је потврђено да се глаголски придјев радни у овом облику појављује много рјеђе од трпног придјева (од укупно 44 примјера, овај облик заступљен је само у четири исказа или 9%), као што је и глаголски прилог прошли мање фреквентан у односу на прилог времена садашњег (забиљежена су свега два примјера његове употребе или 11%).

Заступљеност ових облика у појединим функцијама веома је неуједначена и могла би се процентуално представити на следећи начин:

- субјекат 64 или 32% (и то граматички субјекат 51 примјер или 25,5%, а логички 13 или 6,5%)
- објекат 57 или 28,5% (и то ближи објекат 28 или 14%, а даљи 29 или 14,5%)
- неконгруентни атрибут 50 или 25%

- адвербијалне одредбе 18 или 9%
- обраћање 8 или 4%
- именски дио предиката 3 или 1,5%.

С обзиром на природу проучаваног корпуса, не изненађује да се чак 48 при-
мјера (24%) односи на именовање Исуса Христа.

Овај вид језичке економије у *Молитвама на језеру* Светог Николаја Српског резултат је његове тежње да нагласи наше особине и научи нас какви (не) треба да будемо.

Поред антимерије, на богатство пишчеве стваралачке имажинације указују и друге стилске фигуре поменуте у раду. Њима, као и бројним кованицама (*без-љубавни, кривопутни, многопаметни, многобрижни, несвети, правопутни, Без-гробни, Живоносни, Многомилостиви, Свемилосни* итд.), снажно је наглашена естетска и емоционално-експресивна димензија проучаваног дјела.

ИЗВОР

Велимировић, Николај (1988). *Молитве на језеру*. Шабац: Словесник.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић, Александар (1958). *О језичкој природи и језичком развоју*. I. Београд: Нолит.
- Zima, Luka (1988). *Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom*. Zagreb: Globus.
- Ковачевић, Милош (1998). *Стилске фигуре и књижевни текст*. Београд: Тре-бник.
- Ковачевић, Милош (2003). *Граматичке и стилистичке теме*. Бањалука: Књи-жевна задруга.
- Радовић, Амфилохије (1996). <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/vlNikolaj/Uvod/Nikolaj000002.htm>
- Радосављевић, Артемије (1986). *Нови Златоуст*. Београд: Атанасије Јефтић.
- РМС₁: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. 1–3, Нови Сад–Загреб: Матица српска–Матица хрватска, књ. 4–6, Нови Сад: Матица српска. 1967.
- РМС₂: *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска. 2007.
- Simeon, Rikard (1969). *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*. knj. 1–2. Zagreb: Matica hrvatska.
- Стевановић, Михаило (1988). *Од Вука до Белића и даље*. Београд: Завод за уџбе-нике и наставна средства.
- Стевановић, Михаило (1981). *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: На-учна књига.

Dijana Crnjak

ON ONE ASPECT OF ANTIMERIA IN BISHOP NIKOLAJ'S *PRAYERS BY THE LAKE*

S u m m a r y

The paper deals with the analyses of the nominal use of adjectives and verbal adjectives in Bishop Nikolaj's „Prayers by the Lake”. Special attention has been paid to syntactic positions of these forms. The analyses of the chosen corpus shows that the use of figures of speech strongly emphasizes the aesthetic, emotional, and expressive aspect of the studied work.

Key words: Serbian language, syntax, adjectives, participles, antimeria, expressivity, Bishop Nikolaj.

Др Дијана Црњак, доцент
Универзитет у Бањалуци
Филолошки факултет
Влашићка 38а
Бањалука
БиХ
e-mail: dianne@teol.net

ЗНАЧЕЊЕ И МЕТАФОРИЗАЦИЈА ГЛАГОЛА ЗВУЧНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ: *HEAR, LISTEN, OBEY*¹

САЖЕТАК

У овом раду се, у светлу обједињеног историјско-семантичког и когнитивног приступа језику, разматрају значења и облици семантичке промене основних глагола звучне перцепције у енглеском: *hear*; *listen* и *obey* (дијахроно значење). Ови глаголи се најпре контрастирају са њиховим српским еквивалентима у погледу садашњег и пређашњих значења, како би се овај проблем размотрио на свеобухватнији начин. Као главни облик семантичке промене истиче се метафоризација, која се у овом раду посматра из више углова. Код глагола звучне перцепције, 'панхронијски' гледано, метафоризација има чврсту когнитивну подлогу и узроке који проистичу из саме природе људског ума, што знатно повећава могућности за разматрање овог феномена као универзалног.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: метафоризација, глаголи звучне перцепције, историјска семантика, когнитивна семантика, панхронија.

1. Увод

Постоје чврсте основе за обједињено сагледавање когнитивне и историјске семантике, а овакво сагледавање је корисно како у смислу ефикаснијег праћења семантичке промене, тако и у смислу бољег разумевања когниције уопште. Први корак ка томе је употреба историјске семантике као дијахроне дисциплине која упоређује низ синхроних језичких пресека. Било да се ради о унутрашњој реконструкцији језика или о компаративној методи, когнитивне основе семантичке промене су очигледне. У раду под називом „О когнитивним основама семантичке промене“ Ј. Грковић-Мејџор наводи да нераздвојиву везу између историјске семантике и когниције можемо наћи још у радовима младограматичара, пре свега Х. Паула, затим код Ж. Дарместетера, М. Бреала, А. Мејеа, О. Јесперсена и С. Улмана. У новије време овакве везе су све чешће и очигледније, а неки од аутора са енглеског говорног подручја који третирају семантичко-историјске и когнитивне аспекте језика на интегралан начин су И. Свитсер, Е. Троугат, Р. Дешер, Т. Дикон и др. (Грковић-Мејџор 2008а: 49-52).

Можда и највећи заговорник својеврсног уједињења синхроне и дијахро-не компоненте изучавања језика је Х. Литке (Lüdtke 1980a; 1980b; 1988; 1997; 1999). У чланку насловљеном „Diachronic semantics: towards a unified theory of

¹ Рад је настао у оквиру курса *Историјска семантика и лексикологија* на докторским студијама из области језика и књижевности Филозофског факултета у Новом Саду, под менторством проф. др Јасмине Грковић-Мејџор.

language change?” (Lüdtke 1999), Литке наводи да је језик организована целина и да га тако целовито треба и проучавати. Он уводи термин *когнитивна дијахронија* (Lüdtke 1999: 50) и његове корене налази још код Х. Паула (Paul 1920/1966: 32). Чини се да је основа овог повезивања синхроних и дијахроних метода чињеница да је природа људског ума и језика у великој мери иста у историјским периодима које пратимо, а поготову у периодима након почетка лингвистичких истраживања. У поменутом раду, Ј. Грковић-Мејџор истиче да „путеви семантичког развоја рефлектују људске когнитивне способности и њихов развој“ и да „кад је језик у питању, исти принципи који важе данас генерално су морали важити и у прошлости“ (Грковић-Мејџор 2008а: 52). У овом погледу, уколико постулирамо одређена семантичка правила везана за савремене системе, морамо тражити потпору и на дијахроном нивоу, у другим, претходним синхроним пресецима, поготову уколико правило или принцип означавамо као универзалан. Ово је нарочито битно онда када на дијахроном нивоу постоје елементи који у садашњем синхроном пресеку не постоје или постоје делимично, што ће бити битно у овом раду. Ј. Грковић-Мејџор наведене тврдње, између осталог, поткрепљује речима Јесперсена, који тврди да „постоје универзални закони мишљења који се одражавају у законима значењских промена“ (Jespersen 1970: 178). Грковић-Мејџор у свом раду сагледава три типа семантичке промене – метафоризацију, принцип раста и класификацију и користи их за повезивање два наизглед раздвојена приступа семантици.

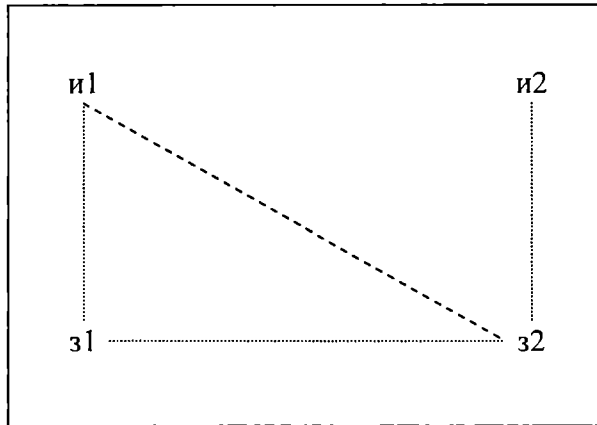
Уз све наведене идеје које говоре у прилог нераздвајању когнитивних и историјско-семантичких истраживања, можемо још додати и чињеницу да историјска компонента оваквих истраживања може у великој мери помоћи онима који трагају за компонентама значења, које се могу назвати базичним појмовима, семантичким примитивима или, по Џекендофу, „коцкама које слажемо“ при употреби језика (Jackendoff 1994). А. Бланк и П. Кох истичу да нам у зближавању две наизглед супротстављене струје помажу и семасиолошка и ономасиолошка истраживања: „Семасиолошка проучавања нам не само пружају приступ историјату одређеног лингвистичког феномена, већ се, што је важније, фокусирају на когнитивну базу интерпретације дијахроних процеса. Ономасиолошка проучавања показују непрекидну промену у начину на који изражавамо концепте и концептуалне домene, док нам у исто време изоштравају поглед ка типовима изражавања који се понављају и мотивима који их проузрокују“ (Blank & Koch 1999: 10). Комбиновање ова два проучавања нас доводи до „панхроније“, а двојица аутора истичу важност оваквог комбиновања у оквиру „антрополошке лингвистике“ или „лингвистичке антропологије“ (Blank and Koch 1999: 11).

2. Метафора тела

Ако имамо задатак да примерима глагола звучне (или аудиторне) перцепције из енглеског језика допринесемо оваквом виђењу повезаности когнитивне и историјске семантике, можда је најбоље кренути од теорије „ума омеђеног телом“, коју срећемо код Џ. Лејкофа, М. Тарнера, М. Џонсона, Р. Е. Нуџеза (Lakoff 1987, Lakoff and Johnson 1999, итд.). У средишту њиховог гледишта је идеја да

је природа људског ума у великој мери, чак и у потпуности, подређена оквиру целокупног људског тела. Ово значи да структура нашег тела одређује начине на које концептуализујемо и категоризујемо свет око себе, а то значи да телесно-искуствена компонента има кључну улогу у когнитивним процесима, а самим тим и у језику. Уколико унутар овакве теоријске поставке размишљамо о чулу слуха, можемо рећи да је оно по много чему примарно, односно базично-телесно. Ово нас даље води ка закључку да ће оно у, рецимо, процесу метафоризације често служити као изворни домен, односно оно од чега полазимо при разумевању сложенијих концепата. Чуло слуха је један од путева, тј. медијума наших директних додира са светом око нас и, уз остала чула, чини основу искуствене компоненте, која је, као што смо видели, веома битна у когнитивној семантици.

У историјској лингвистици, метафора се дефинише као семантичка промена базирана на сличности форме или функције између оригиналног концепта именованог речју и циљног концепта именованог том истом речју (Grzega 2004). У највећем делу овог рада, метафора ће бити посматрана као одговор људског ума на захтеве које му намеће концептуализација света око њега, при чему се метафоризација може сматрати врстом семантичке промене. Овако је види и Р. Л. Траск – по њему је метафора толико честа да се може сматрати основним видом промене у семантици. Он каже да било каква врста сличности – стварна (физичка) или замишљена (социо-културна) може да уведе реч у метафоричку спрегу (Trask 1996: 43-44). Са друге стране, Хок и Џозеф сврставају метафору у факторе који узрокују семантичку промену, потврђују њен статус главног мода стицања нових и ширих значења и даље је деле на синегдоху, метонимију, хиперболу, литоту и жаргон (Hock and Joseph 1996: 228-231). С. Улман метафору сматра једним од универзалних процеса у историјској семантици (Ullmann 1961: 238). Кроз Улманов опис (Ullmann 1951: 194-199), метафору можемо препознати као битан фактор у психо-аналитичкој обради семантичке промене Х. Шпербера (Sperber 1922: 49-82), у логичко-реторичкој класификацији коју Улман проналази у западној традицији (Ullmann 1951: 204-205), као и у Веландеровој теорији (Ullmann 1951: 207-208). Код Улмана, међутим, метафора има најважнију улогу у променама коју он назива „преношење имена“ путем а) сличности и б) континуитета међу значењима. Према Улману значење з1 има неке сличности са значењем з2 које леже у асоцијативном пољу. Због овога име и1, које припада значењу з1 почиње да бива адекватан назив за значење з2, без обзира да ли значење з2 поседује име и2 или не (Ullmann 1951: 222-223 232). Он то графички приказује овако:

(адаптирано из: Ullmann 1951: 223)

Код Б. Нерлих и Д. Кларка (Nerlich and Clarke 1992: 137), „једини начин да се буде иновативан, а у исто време разумљив јесте да користимо речи на нови начин, при чему је њихово ново значење очигледно“ и „постоје два начина на која се то дешава: користити реч која је блиска ономе што мислимо (метонимија) или речи које личе на оно што мислимо (метафора)“. Е. Троугат и Р. Дешер сматрају метафору и метонимију кључним „механизмом семантичке промене“ и пореде их са поновном анализом и аналогijом у морфосинтакси и фонологији (Traugott and Dasher 2005: 27). Полазећи од запажања И. Свитсер да метафора функционише „између домена“ (Sweetser 1990: 19), Троугат и Дешер тврде да се „процеси за које се каже да су мотивисани метафоризацијом [...] концептуализују превасходно у погледу поређења ‘извора’ и ‘циљева’ у различитим (и неповезаним) концептуалним доменима, иако су ограничени парадигматичким односима сличности и разлика“ (Traugott and Dasher 2005: 28). Двоје аутора издижу метонимизацију на ниво изнад онога на коме је налазе, тј. нивоа на коме се метонимија сматра само једним од метафоричких односа. Они тврде да је метонимизација засебан концептуални феномен. Барселона је чак сматра и важнијим процесом од метафоризације (Barcelona 2000: 4). Он тврди да се извор потенцијалне метафоре „мора разумети или наслутити метонимично како би метафора била могућа“ (Barcelona 2000: 31). Ово иде чак до те мере да се метафоризација из наслова овог рада може лако заменити појмом метонимизација, јер се процес о коме ћемо говорити може сматрати и метонимичним. Троугат и Дешер, међутим, на крају додају и да метафоризација и метонимизација никако „не искључују једна другу“ (Traugott and Dasher 2005: 29).

И. Свитсер посвећује цело поглавље своје студије *From Etymology to Pragmatics* (1990: §2) управо феномену метафоризације глагола перцепције и њиховом преношењу у домене виших когнитивних способности. Овај феномен она назива метафором *Ум као Тело* и своје истраживање ограничава на индоевропске језике. Она прву инстанцу семантичког повезивања овакве врсте налази

код Х. Курата (Kurath 1921), који у својој докторској дисертацији показује да речи које означавају емоције веома често потичу од речи које означавају физичке радње или осећаје. Међутим, он узрок оваквих појава налази у чињеници да су емоције често праћене физичком реакцијом људског тела, па се због овога једне речи везују за друге. Свитсер закључује да се оваква врста генерализације може применити на јако узак опсег примера и наводи примере који оповргавају Куратову идеју, јер се на њих она не може применити (нпр. *bitter anger*, *sweet personality* и *bright mood*). Свитсер затим уводи теоријску разлику између делимичне корелације и потпуног метафоричког мапирања и при том се позива и тражи примере у делу Лејкофа и Џонсона (1980). До потпуног метафоричког мапирања може да дође и онда када нема физичке корелације. На пример, ако се метафора више је ГОРЕ примени на чашу у коју сипамо воду, физичка корелација постоји, али у случају описивања количине знања или љубави директне физичке корелације нема, јер се ради о невидљивим категоријама. Она решење налази у закључку да је метафора *Ум као Тело* мотивисана корелацијама између искуства и наших унутрашњих емотивних и когнитивних стања. Док корелације могу да теку у оба смера и да буду парцијалне, метафоричко мапирање је најчешће једносмерно и има већи степен генерализације од корелације. При том, има пуно метафора које су понекад и необјашњиве у психосоматском смислу (Sweetser 1990: 28-30). Чини се да наш ум 'бира' најближи физички еквивалент да представи захтевне психолошке и емотивне феномене, а уколико физичког еквивалента нема нигде у близини, наш ум подсвесно и 'природно' конкретизује и 'физикализује' комплексне феномене како би их доживео и објаснио, а тиме и концептуализовао и категоризовао на разумљив начин. Овакав процес се наравно одражава и на поље језика. Код Лејкофа и Џонсона (1980: 57) наилазимо на својеврсну поделу метафоре према пореклу – по њима постоје метафоре које су у већој мери *физичке* и оне које су у већој мери *социјалне*. Код Е. Троутат (1982) такође наилазимо на уочавање тенденције да се концепти везани за појмове из домена расуђивања и емоција 'зајме' из домена физичког и социјалног света који су нам доступни.

3. Семантика глагола *hear, listen, obey*

Разматрање значења глагола аудиторне перцепције и њихове метафоризације би, у складу са насловом овог рада, требало да крене од њиховог порекла. У индоевропској традицији можемо уочити најмање два извора глагола везаних за чуло слуха. Према етимолошком речнику праиндоевропског језика Ј. Покорног постоје две базе које повезујемо са слухом. Прва је (1) **keu-*, **skeu-*, или продужено **kēu-*, која значи 'опазити', 'уочити', 'осетити', 'чути' и која се повезује са српским *чути*,² енглеским *hear*,³ немачким *hören*, грчким *κοῦω*, латинским

² П. Скок (Skok, 1971, 3: 344-345) повезује глагол *чути* са индоевропским кореном **qeu-* (**keu*).

³ *hear* - O.E. *heran* (Anglian), (*ge*)*hieran*, *hyran* (W.Saxon), from P.Gmc. **khauzjanan* (cf. O.N. *hegra*, O.Fris. *hora*, Du. *horen*, Ger. *hören*, Goth. *hausjan*), perhaps from PIE base **(s)keu-* 'to notice, observe.' Spelling difference between *hear* and *here* developed 1200-1550 (адаптирано из *The Oxford Dictionary of English Etymology*).

caveō, *-ere*. Друга је (2) **kleu-*, **kleuə-* : **klū-*, која значи ‘чути’ и она се повезује са српским глаголом *слушати*,⁴ енглеским *listen*,⁵ немачким *zuhören*, грчким *κλέω*, латинским *clueō*, *-ēre*. Изворна разлика два индоевропска глагола може се илустровати данас основним значењима српског *чути* и *слушати*:

(1) **чути** а) ‘опазити, опажати слухом, примити, примати звукове чулом слуха’ (према *РМС* 6: 907).

(2) **слушати** а) ‘примати слухом што, пратити слухом нечији говор, излагање’, б) ‘придржавати се чијих савета, наредаба, заповести, покоравати се, подчињавати се коме’, ‘послушно, исправно радити, функционисати (о деловима тела, о предметима и сл.) (према *РМС* 5: 872)

Иако се према дефиницијама из речника ова два глагола чине сличним, они имају различиту употребну вредност. Прва разлика између ова два глагола јесте активност субјекта у *слушати*, док *чути* не укључује никакаву намеру или активност. Звук можемо чути чак и онда када то не желимо, док је слушање увек активно и најчешће намерно. Ово нам казује да се два глагола разликују у погледу семантичке компоненте коју можемо назвати „интенционалност“. Исту ову разлику срећемо и у енглеском језику (а другој битној разлици ћемо се вратити касније):

(1) **hear** v. Pa. t. & pple **heard** /hd/. [OE *heran*, (WS) *hieran* = OFris. *hera*, *hora*, OS *horian* (Du. *hooren*), OHG *horen* (G *horen*), ON *heyra*, Goth. *hausjan*, f. Gmc.] **1** *v.t.* Perceive with the ear (a sound etc., someone or something *do* (pass. *to do*), *doing*, *done*). (See also *hear say*, *hear tell* below.) OE. **b** *v.i.* Possess or exercise the faculty of perceiving sounds. OE. **2** *v.t.* & *i.* Listen (to) with attention or understanding. OE. **b** *v.t.* Listen to (a play, religious service, etc.) as a member of an audience or congregation. ME. **c** *v.t.* Listen to someone reciting (something learned by heart). Also (*arch.*) w. indirect obj. E19. **3** *a v.t.* Chiefly in scriptural and liturgical use: listen to with favour; grant (a prayer). OE. **b** *v.i.* Foll. by *of*, (US) *to*: entertain the notion of. Usu. preceded by *will* (*would*) and neg. L16. **4** *v.t.* (orig. w. indirect obj.). Be obedient to. Long *arch.* OE. **5** *a v.t.* Get to know (a fact etc.) by hearing; learn, be told. (Foll. by subord. cl., advb. obj.) OE. **b** *v.i.* Be told *about*; learn, get knowledge, *of*. ME. **6** *v.t.* Listen to in a court of law; consider judicially. ME. **7** *v.i.* With advs. [after Gk *eu*, *kakos akouein*, L *bene*, *male audire*]: be spoken (favourably or unfavourably) of. L16-E18. **8** *v.i.* Receive a communication *from*; receive a warning or reprimand *from*. E17 (према *Oxford Talking Dictionary*).

(2) **listen** v. [OE *hlysnan* corresp. to MHG *lusenēn*, f. WGmc, f. Gmc base repr. also by LIST *v.2*] **1** *v.t.* Hear attentively; pay attention to (a person speaking

⁴ П. Скок (Skok, 1971, 1: 288) повезује глагол *слушати* са индоевропским кореном *kleu-*.

⁵ **listen** - O.E. *hlysnan* „to listen,” from P.Gmc. **khlysinon* (cf. O.H.G. *hlosen* „to listen,” Ger. *lauschen* „to listen”), from PIE base **kleu-* „hearing, to hear” (cf. Skt. *srosati* „hears, obeys,” O.C.S. *shušati*, Lith. *klausau* „to hear,” O.Ir. *cluas* „ear,” Gk. *kleos* „rumor, fame,” O.E. *hlud* „loud”) (адаптирано из *The Oxford Dictionary of English Etymology*).

or some utterance). Now *arch. & poet.* OE. 2 *v.i.* a Give attention with the ear to some sound or utterance or person speaking; make an effort to hear something. ME. b Give attention with the ear *to, unto*; (in extended use) pay heed *to*, yield *to* (a person furnishing) a temptation or request. ME. 3 *v.i.* Sound (in a certain way), convey a certain impression *to* a listener. US. E20 (према *Oxford Talking Dictionary*).

Видимо да се већ у првој дефиницији у овом Речнику прави разлика коју смо у српским примерима означили као употребну. Да би се уочила разлика између ова два глагола у пракси, потребно је навести неколико примера (примери преузети из Cambridge Advanced Learner's Dictionary Online):

a) I listened outside the door, but I couldn't hear what they were saying inside. [на овом примеру видимо да понекад ствари не чујемо иако покушавамо да их слушамо]

b) His story was so long and boring that I stopped listening, until suddenly I heard my name. [на овом примеру видимо да понекад можемо да чујемо ствари онда када не желимо да слушамо]

Постоји пуно примера у којима се глагол *hear* не може заменити глаголом *listen*, управо због поменуте разлике у интенционалности у њиховим значењима (a), б), в)), и обрнуто (г), д), ђ)):

- a) She heard a noise outside.
- b) My grandfather is getting old and can't hear very well.
- в) You'll have to speak up, I can't hear you.
- г) We listened in silence as the names of the dead were read out.
- д) Listen, we really need to sort out our insurance claim this weekend.
- ђ) You haven't listened to a word I've said!

У примеру б), неинтенционални глагол *hear* у енглеском означава 'бити у стању примати чулом слуха', на исти начин као што неинтенционално чути у српском означава 'бити у стању примати чулом слуха'. Пример ђ) нам открива још један начин да видимо разлику између ова два глагола. Наиме, уколико бисмо у истој реченици употребили глагол *hear*, добили смо реченицу *You haven't heard a word I've said*, која не само да има друго значење, већ нам показује да нам синтаксичка реализација глагола може помоћи у откривању његове семантике, јер се „синтаксичка својства глагола временом мењају у зависности од промене његових семантичких својстава“ (Грковић-Мејџор 2007: 320). Видимо да се уз глагол *listen* интенционалност у појединим контекстима експлицира као *listen to* (употребљава се са предлогом који изворно означава усмереност, што би у нашем случају можда била семантички дативна рекција).

Друга битна разлика у значењу ова два глагола у српском крије се у њиховој метафоризацији. У савременом српском језику глагол чути не може да значи 'придржавати се чијих савета, наредаба, заповести', 'покоравати се', 'подчињавати се коме', како то може глагол слушати. Код глагола слушати долази до метафоризације глагола звучне перцепције у 'виши', тј. компликованији, тј. апстрактнији домен и он стиче значење које омогућава употребу овог глагола у

психолошком и социјалном контексту. Наравно, код ове метафоризације можемо увидети и одређени ниво корелације, јер је канал примања наредбе, захтева или савета примарно било чуло слуха. Данас је чуло вида вероватно и чешћи канал пријема наредби, захтева или савета, због сталних промена и иновација у начину комуникације. Међутим, код чула вида срећемо другачије метафоризације (в. Sweetser 1990: 32-34 и Грковић-Мејџор 20086).

У енглеском је ситуација нешто замршенија. За почетак, енглески глагол *hear* може доживети метафоризацију коју код српског глагола чути можемо забележити у неким ранијим епохама – наиме, у енглеском се *hear* још увек веома често метафоризује у *understand*, односно „разумети, схватити“. Из горе наведених дефиниција можемо видети да ставка 2. из дефиниције глагола *listen* у широј употреби може да одрази делимичну метафоризацију. Међутим, метафоризација овог глагола звучне перцепције далеко је блажа него у случају глагола *слушати* у српском. Ово најбоље видимо кроз чињеницу да глагол *слушати*, онда када он значи ‘придржавати се чијих савета, наредба, заповести, покоравати се, подчињавати се коме’ често не можемо превести глаголом *listen*. У примерима Он слуша свога краља и Акциони одбор вас слуша као Бога, као и у готово свим примерима са префиксираним верзијом глагола послушати, глагол *слушати* би био преведен не глаголом *listen*, већ глаголом *obey*.

Увођење трећег глагола у систем попуњава скоро све празнине, јер се може рећи да глаголи *listen* и *obey* заједно могу да значе све што и *слушати*. Глагол *obey* има следећа значења:

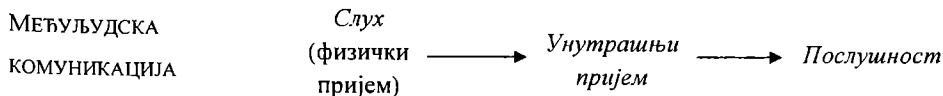
(3) *obey* v. ME. [(O)Fr. *obeir* f. L *oboedire*, *obedire*, f. ob- OB- + *audire* *hear*.] 1 v.t. (orig. w. dat.). a Comply with the bidding of; do what one is told to do by (a person); be obedient to. ME. b Comply with, execute (a command etc.). LME. c Submit to; follow (a principle, authority, etc.). Now rare or obs. LME. d Of a thing: be actuated by, respond to, (a force, impulse, etc.); act in accordance with (a law of nature, a constraint, etc.). L16. 2 v.i. Be obedient to. ME-M17. 3 v.i. Do what one is told to do; comply with a command etc.; be obedient. LME. 4 v.refl. Submit oneself to. LME-L15. 5 v.i. Astrol. Of a zodiacal sign or planet: be subject to the influence of another zodiacal sign or planet. LME. 6 v.i. & t. Make an obeisance to or to; salute respectfully. LME-M17 (Oxford Talking Dictionary).

Латински глагол *audiō*, *audire* има корен у праиндоевропском *au-*, *auēi-*, који носи значење ‘схватити’, ‘разумети’, а глагол *obey* је, као што видимо, у енглески ушао преко (старо)француског *obeir*, што је, као и у латинском (из кога је глагол преузет) значило ‘бити послушан’, па можемо да закључимо да је код њега у неком историјском пресеку дошло до истоветне метафоризације као код српског *слушати*, јер се, у погледу значења, *obey* не може никако директно повезати са оригиналним праиндоевропским кореном. Као и у српском, код глагола *obey* долази до метафоризације глагола звучне перцепције у ‘виши’, тј. компликованији домен и он стиче значење које омогућава употребу овог глагола у психолошком и социјалном контексту. Разлика је у томе што је метафора у српском још увек видљива на синхронном плану, док је у енглеском видљива једино на дијахроном

нивоу. У овом језику се она може сматрати окамењеном (по неким ауторима мртвом) метафором, јер је обеу можда и по самом пријему из француског изгубио своје првобитно значење. В. Леман је, рецимо, чврст у ставу да се однос између два домена може сматрати метафоричним само онда када „је првобитно значење још увек присутно“ (Lehmann 1962: 204).

4. Когнитивне основе метафоризације глагола звучне перцепције

У погледу семантичких промена, у оквиру испитивања значења ових глагола сусрели смо се са различитим процесима. Видели смо случајеве позајмљивања, губљења значења, као и ширења постојећег значења под утицајем метафоризације. Метафоризација глагола перцепције је, чини се, потпуно природна реакција нашег тела и ума на сложени свет који нас окружује – на свет који морамо категоризовати и концептуализовати и коме прилазимо са јединим ‘оружјем’ које имамо – нашим телом. Значења која произилазе из метафоризације глагола везаних за чуло слуха су, чини се, прави одраз когнитивних моћи човека. К. Д. Бак наводи за њега изненађујућу чињеницу да у индоевропским језицима именице и придеви изведени од глагола аудиторне перцепције углавном и не означавају сам звук (физичку појаву коју чујемо), већ садржај говора који се преноси. У вези са овим, Бак још помиње и чињеницу да се речи за менталне процесе базирају на физичким активностима или стањима а апстрактна значења се добијају метафоризацијом конкретних (Buck 1949: VII). Ову појаву данас можемо сматрати једном од манифестација принципа раста (Грковић-Мејџор 2007: 312). Свитсер каже да глаголи слуха изведени од чути често значе ‘слушати, пазити на нешто’. Следећи корак по њој је онај када ови глаголи почињу да значе ‘повиновати се’, што је и био у горе наведеним примерима. Она, у прилог овоме, даје примере из данског (*lystre*) и руског (*слушаться*). Као интересантну особину ове метафоризације она наводи и то да код ње може доћи и до повратног процеса – глаголи који означавају менталну пажњу могу у овом повратном процесу да стекну значење физичког слуха (пример лат. *intendere* – фр. *entendre*). (Sweetser 1990: 34-35) У оквиру графикана који описује структуру метафора перцепције, код И. Свитсер метафоризација перцепције слуха има три слоја и изгледа овако:

(адаптирано из: Sweetser 1990: 38)

Свитсер (Sweetser 1990: 37-48) покушава да пружи обједињени приступ метафоризацији свих чула, па тако чуло слуха уклапа у ширу слику. Она тврди да чуло слуха у погледу каналисања има сличности са чулом вида, с тим што има битних разлика – мање је ‘вољно’, или, као што она каже, нема ‘прекидач’ (“on-off control”) какав има чуло вида. Такође, чулни орган код чула слуха није покретан сам за себе као што су очи код чула вида. И слух и вид имају могућност ‘упо-

требе' на даљину, с тим што вид има, на неки начин, већу употребну вредност, јер сва тела из нашег видокруга не емитију и звучни сигнал. Свитсер додаје да је слушна функција у ствари средство лингвистичке комуникације *par excellence*, и „како је она наш главни пут комуникације, она је уједно и главно везивно средство интелектуалног и емотивног утицаја“ (Sweetser 1990: 41). Као бића способна за употребу језика, људи немају потребу да користе физичко 'гурање' како би вршили утицај на саговорнике – уместо тога људи користе софистицираније, језичке, путеве утицаја. Због овога је природно повезати физичку аудиторну перцепцију са обазривошћу и унутрашњим пријемом, а даље и са послушношћу. Свитсер каже да „[у]нутрашњи пријем идеја, у смислу *разумевања* оног што се чује, се често повезује са глаголима физичког слуха“ (Sweetser 1990: 41). Она најпре даје пример из енглеског, где *I hear you* може да значи 'Разумем те', па чак и 'Могу да се ставим у твој емотивни положај.' Она даље трага за истим феноменом кроз индоевропске корене и своје тврдње поткрепљује употребом глагола *klúo* у Илијади: у првој књизи Илијаде *klúo* у највећој мери значи 'бити предусретљив' и 'пазити на нешто', што значи да је значење отишло даље од првобитног 'чути' (Sweetser 1990: 41-42; пр. *The Iliad* 1.37, 1.218). Други чврсти историјско-семантички ослонац њених тврдњи су примери које Свитсер налази у преводима Библије са хебрејског на енглески, што повећава универзалност целе идеје, имајући у виду да овим примерима она иступа из индоевропских оквира. Она налази да у Старом Завету хебрејски корен *чуми* (s-m-ʿ) веома често значи 'повиновати се', 'разумети' или 'пазити на нешто' (Sweetser 1990: 42-43; пр. *The Old Testament*: Jer. 22:21. Zech. 7:12; Gen. 11:7). Из свега овога Свитсер изводи закључак да је чуло слуха универзално повезано са унутрашњим и спољашњим аспектима рецепције говора и самим тим у великој мери повезано са интелектуалним процесима (Sweetser 1990: 43).

5. Закључак

Универзалност анализираног феномена не би требало да нас изненађује, јер су људска чула, као што смо видели, оно од чега се веома често полази у основним метафоричним везама. За потпуну процену степена универзалности ове појаве било би потребно извршити анализу глагола перцепције у много већем броју језика. Међутим, анализа метафоризација глагола звучне перцепције у енглеском је послужила као добар пример међусобног допуњавања когнитивних и историјско-семантичких истраживања. У више случајева смо пошли од базичне телесне функције – чула слуха, које можемо да сврстамо у оно што Лејкоф и Тарнер називају *утемељењем*, односно концептом који „се у потпуности не разуме путем метафоре баш зато да би служио као изворни домен [у метафоризацији]“ (Lakoff and Turner 1989: 135). Полазећи од овакве основе често смо стизали до сложених менталних операција какве су разумевање и угађање туђим захтевима и молбама, што се огледало у метафоризацији поменутих базичних глагола. Испод свега овога лежи читава структура мапирања елемената простијих домена на сложеније, јер је то једини начин да сложеније концепте уопште разумемо и будемо у могућности да овим концептима 'манипулишемо' у мислима, а и у је-

зику. Видели смо још и да овакве везе понекад није могуће уочити на тренутном синхронном пресеку – у овим случајевима у помоћ је притекла историјска страна семантике, која помаже да се когнитивна нит препозна у ранијим епохама једног језика или целе групе језика. Овакав приступ семантичкој промени уједно јача положај заговорника когнитивне семантике и доказује неопходност задирања у прошлост језика, тј. у његове раније синхроне пресеке.

ЛИТЕРАТУРА

- Грковић-Мејџор, Јасмина (2007). Знати и семантички примитив »знати« у дијахроној перспективи. У: *Списи из историјске лингвистике*. Сремски Карловци–Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића. 311-324.
- Грковић-Мејџор, Јасмина (2008а). О когнитивним основама семантичке промене. У: *Семантичка проучавања српског језика* (ур. Радовановић, Милорад и Пипер, Предраг). Београд: Српска академија наука и уметности. 49-63.
- Грковић-Мејџор, Јасмина (2008б). О глаголима визуалне перцепције у старословенском и грчком. У: *Европске идеје, античка цивилизација и српска култура* (ур. Марицки-Гађански, Ксенија), Београд: Друштво за античке студије Србије–Службени гласник. 60-71.
- Речник српскохрватског књижевног језика (1967). 1-6. Нови Сад–Загреб: Матица српска–Матица хрватска.

- Barcelona, Antonio (2000). Introduction: the cognitive theory of metaphor and metonymy. In: Barcelona, Antonio (ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: a Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter. 1-31.
- Blank, Andreas and Koch, Peter (1999). Introduction: historical semantics and cognition In: Blank, Andreas and Koch, Peter (eds.). *Historical Semantics and Cognition*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter. 1-17.
- Buck, Carl Darling (1949). *A Dictionary of Selected Synonyms in the principal Indo-European Languages*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cambridge Advanced Learner's Dictionary Online (<http://dictionary.cambridge.org/>)
- Grzega, Joachim (2004). *Bezeichnungswandel: Wie, Warum, Wozu? Ein Beitrag zur englischen und allgemeinen Onomasiologie*. Heidelberg: Winter.
- Hock, Hans Henrich and Joseph, Brian D. (1996). *Language History, Language Change and Language Relationship: an Introduction to Historical and Comparative Linguistics*. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Homer. *The Iliad* (1951). Lattimore, Richmond. (tr.). Chicago: University of Chicago Press.
- Jackendoff, Ray (1994). *Patterns in the Mind: Language and Human Nature*. New York: Basic Books.
- Jespersen, Otto (1970). *Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

- Kurath, Hans (1921). *The semantic sources of the words for the emotions in Sanskrit, Greek, Latin, and the Germanic Languages* (PhD dissertation, University of Chicago). Menasha: George Banta Publishing Co.
- Lakoff, George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George and Johnson, Mark (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, George and Johnson, Mark (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, George and Turner, Mark (1989). *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lehmann, Winfred (1962). *Historical Linguistics: an Introduction*. New York: Routledge.
- Lüdtke, Helmut (1980a). Sprachwandel als universales Phänomen. In: Lüdtke, Helmut. (ed.). *Kommunikationstheoretische Grundlagen des Sprachwandels*. Berlin–New York: de Gruyter. 1-19.
- Lüdtke, Helmut (1980b). Auf dem Weg zu einer Theorie des Sprachwandels. In: Lüdtke, Helmut. (ed.). *Kommunikationstheoretische Grundlagen des Sprachwandels*. Berlin / New York: de Gruyter. 182-252.
- Lüdtke, Helmut (1988). Grammatischer Wandel. In: Ulrich Ammon, Norbert Dittmar and Klaus J. Mattheier (eds.). *Sociolinguistics / Soziolinguistik. An International Handbook of the Science of Language and Society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. Volume 2 (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 3.) Berlin–New York: de Gruyter. 1632-1642.
- Lüdtke, Helmut (1997). Sprachwandeltheorie: Erkenntnisse und Probleme. In: Maren Huber and Claudia Perlick (eds.). *Studia Historica Romanica. In honorem Johannes Klare*. (Abhandlungen zur Sprache und Literatur 90.) Bonn: Romanistischer Verlag. 61-83.
- Lüdtke, Helmut (1999). Diachronic semantics: towards a unified theory of language change? In: Blank, Andreas and Koch, Peter (eds.). *Historical Semantics and Cognition*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter. 49-61.
- Nerlich, Brigitte and Clarke, David D. (1992). Outline of a model for semantic change In: Kellermann, Günter and Morrissey, Michael D. (eds.). *Diachrony within Synchrony: Language History and Cognition*. Frankfurt-am-Main: Peter Lang. 125-144.
- Oxford Talking Dictionary* (1998). Oxford: Oxford University Press.
- Paul, Hermann (1920/1966). *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Tübingen: Niemeyer.
- Pokorny, Julius (1959/2005). *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch (Indo-European Etymological Dictionary)*. Tübingen: Francke.
- Skok, Petar (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. I-IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Sperber, Hans (1922). Ein Gesetz der Bedeutungsentwicklung. In: *Zeitschrift für deutsches Alterum*, lix. Leipzig.
- Sweetser, Eve E. (1990). *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.

The Old Testament (<http://www.biblegateway.com/>).

The Oxford Dictionary of English Etymology (1986). Oxford: Oxford University Press.

Trask, R. L. (1996). *Historical Linguistics*. London: A Hodder Arnold Publication.

Traugott, Elizabeth C. and Dasher, Richard B. (2005). *Regularity in Semantic Change*. Cambridge: University Press.

Ullmann, Stephen (1951). *The Principles of Semantics*. Glasgow/Oxford: Jackson, Son & co./Basil Blackwell.

Ullmann, Stephen (1961). Semantic universals. In: Greenberg, Joseph H. (ed.). *Universals of Language*. Cambridge, Massachusetts, London: The M.I.T. Press. 217-262.

Dušan Stamenković

THE MEANING AND METAPHORIZATION OF AUDITORY PERCEPTION VERBS IN ENGLISH: *HEAR, LISTEN* AND *OBEY*

Summary

In the light of a combined historical-semantic and cognitive approach to language, this paper overviews the meanings of the basic auditory perception verbs in English – *hear, listen* and *obey* (in its historical sense) – and explores the forms of their semantic change. In order to get a broader picture, these verbs are first compared to their Serbian translation equivalents, with regard to their current and obsolete meanings. This comparison leads to the conclusion that the main vehicle of the semantic change of these verbs is metaphORIZATION and this process is then approached in several ways. *Panchronically* speaking, this kind of metaphORIZATION has a firm cognitive grounding, which stems from the very nature of the human mind. In turn, this fact broadens the possibilities of seeing this process as universal.

Key words: metaphORIZATION, auditory perception verbs, historical-semantics, cognitive semantics, panchronia.

Душан Стаменковић, дипл. филолог - мастер

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Ђирила и Методија 2

Ниш

Србија

e-mail: dukiss@gmail.com

OSOBE S INVALIDITETOM U JEZIKU TISKA

SAŽETAK

U ovome radu uvodno se sagledava raznolikost terminologije u diskursu deficita te se problematiziraju poteškoće terminološke reforme. U Hrvatskoj ne postoji jedinstven i uvriježen izraz za osobe s invaliditetom. Kako pojedini izrazi mogu biti neprikladni i uvredljivi, preporuka je Svjetske zdravstvene organizacije iz 2001. da se koriste nediskriminacijski izrazi, na čemu Hrvatska, kao potpisnica Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom treba ustrajati, naročito u sredstvima javnog priopćavanja. Budući da je medijski diskurs dio javnog diskursa, ovaj rad se bavi i ulogom medija u oblikovanju društvenih stavova o osobama s invaliditetom. Kompleksan odnos između jezika i društva se razmatra kroz teorijski okvir kritičke diskurzivne analize jer ona nudi kritički pristup u proučavanju društvene nejednakosti, koja se reflektira u jeziku, ali i koja se postiže jezikom. U našem istraživanju proučile smo izraze koji su opisivali osobe s invaliditetom u dnevnim tiskanim medijima u tri razdoblja: ožujak / travanj 1997/98, ožujak 2002. i ožujak 2007. Ta razdoblja obilježile su različite društvene, političke, ekonomske i kulturne prilike. Utvrdile smo da se broj članaka postupno povećavao, a s njima i broj izraza, s tim da je u posljednjem razdoblju veći broj izraza koji ne sadrže samo poimeničeni pridjev, već imenicu, najčešće „osoba“, koja dolazi u prvi plan, što bi značilo da se ove osobe sve manje promatraju isključivo kroz njihov zdravstveni nedostatak i ograničenje. Ovim radom želimo doprinijeti podizanju razine svijesti svih onih čija je diskursna praksa diskriminirajuća.

KLJUČNE REČI: osobe s invaliditetom, kritička diskurzivna analiza, diskurs deficita, tiskani mediji, moć.

1. Uvod

Prema procjenama Svjetske zdravstvene organizacije oko 10% populacije koja spada u skupinu osoba s invaliditetom oštećenoga je zdravlja i zbog toga su im ograničene radna i životna sposobnost. Osobe s invaliditetom mogu imati tjelesna oštećenja, kronična oboljenja, oštećenja sluha, vida, mentalnu retardaciju, autizam i višestruka oštećenja.

Prema Znaor i sur. (2003: 6) i Marinić (2008: 200) u Hrvatskoj ne postoji jedinstven i prihvaćen naziv za osobe s invaliditetom, zbog čega razne ustanove koriste različitu terminologiju (tjelesno ili mentalno oštećene osobe; djeca s teškoćama u razvoju; osobe s invaliditetom). Prema stavovima iznesenim u klasifikaciji Svjetske zdravstvene organizacije (International Classification of Functioning, Disability and Health, 2001) svaki termin može biti neprikladan ili čak uvredljiv unatoč nastojanju da se izbjegnu negativne konotacije, zbog čega je izbačen izraz hendikep (*handicap*), a umjesto njega u upotrebu, kao krovni izraz, ulazi *disability* za opis ograničenja aktivnosti i sudjelovanja u društvu uslijed oštećenja i koja proizlaze iz međudjelovanja

ljudi i njihovog fizičkog i društvenog okruženja te izrazi „people with disabilities“ ili „disabled people“, što su u Hrvatskoj „osobe s invaliditetom“ ili „invalidne osobe“. Ustaljene terminologije nema, ali ova organizacija smatra i da osobe s invaliditetom imaju pravo odabrati termin kojim će sami sebe nazivati.

Ova Klasifikacija ne kategorizira ljude nego zdravstvene probleme ljudi u odnosu na svijet u kojemu žive. Okruženje u kojemu osobe s invaliditetom žive najčešće nije prilagođeno njihovim zdravstvenim nedostacima i upravo taj međuodnos osoba i njihove okoline stvara invalidnost. Osobe s invaliditetom ne smiju biti definirane samo kroz svoje nedostatke, ograničenja i nemogućnost ravnopravnog sudjelovanja u društvu. Jedan od načina da se izbjegne diskriminacija jest uvođenje neutralnih ili pozitivnih izraza u diskurs.

Međutim, nastojanje da se promijeni terminologija može dovesti do, kako se navodi u Klasifikaciji, „sanitation of terms“, pretjeranoga jezičnog „čistunstva“. Invalidnost osobe ostaje kao činjenica, često i nažalost nepromjenjiva, bez obzira kako je nazivali, ali na odnos pojedinaca i društva u cjelini prema invalidnosti može se utjecati. Zagovornici jezičnih promjena smatraju da jezik uvjetuje naš način razmišljanja (Sapir-Whorfova hipoteza¹), zbog čega se oni bore protiv diskriminacijskih izraza koji bi mogli formirati negativne stavove.

S druge strane postoji i otpor bilo kakvim promjenama na jezičnom pa i društvenom planu, više u stabilnim građanskim društvima Zapada, nego u zemljama u tranziciji. Zagovornike uvođenja promjena protivnici doživljavaju kao pokret političke korektnosti ili nekakvu homogenu grupu, mada se radi o ljudima koji dijele slično mišljenje po pitanju tolerancije za koju se zalažu i koji ne žele da ih se naziva „politički korektnima“. Ti protivnici u „politički korektnim“ izrazima vide tek eufemizme kojima se nastoji uljepšati stvarnost. Međutim, eufemizmi su „stilska i pragmalingvistička činjenica, gdje je odabir pojedinoga jezičnog rješenja najčešće uvjetovan situacijskim kontekstom i gdje oba izraza paralelno egzistiraju“ (Sušac 2005: 669). Naprotiv, da bi se postigla korektnost u određenom kontekstu, nastoji se nekorektan izraz zamijeniti drugim, a ne ostaviti oba izraza u upotrebi.

Mišljenja su podijeljena: Jančar (2002: 12) smatra da je pogrešno vjerovati u snagu riječi koja može mijenjati društvo i očekivati da će se uklanjanjem „nepodobnih“ izraza ukloniti predrasude i stereotipi, jer jezik je posljedica, a ne uzrok društvenih predrasuda. Ipak, riječ je o potrebi promjene čitave strukture vrijednosti i redefiniranja našeg viđenja pojedinaca i društva (Terdiman 1995: 243).

Mnogi se suprotstavljaju bilo kakvim pokušajima uvođenja čak i izraza koji ne bi vrijeđali određene grupacije (Cameron 1995: 119). Razlog tome bi bio, tvrdi Cameron, što se preispitivanjem već ustaljene upotrebe nekih izraza te uvođenjem novih svakoga prisiljava da se na neki način odredi i svrsta u neku skupinu, bilo „tradicionalista“, bilo „naprednih“, pa nitko ne može ostati neutralan, a govornicima se često imputiraju stavovi koje uopće nisu imali namjeru iznijeti, što mnogi doživljavaju kao

¹ Prema Sapir-Whorfovoj hipotezi, struktura jezika određuje način na koji govornici nekog jezika doživljavaju svijet, ili, u nešto blažoj varijanti, struktura jezika, iako ne određuje govornikov doživljaj svijeta u cijelosti, ipak utječe na govornika. Prema suprotnom gledištu svijet se odražava u jeziku tako što govornici na svoj način doživljavaju i vrednuju svoje okruženje i njihov sustav vrijednosti u jeziku dobiva svoj odraz (Wardhaugh 2002: 220; Trudgill 2000: 13-15).

napad na slobodu mišljenja i što znači da svaka riječ u određenom kontekstu može biti za nekoga uvredljiva. Korisnicima jezika takvi konvencionalni izrazi često su sasvim prirodni te im je teško prihvatiti da njihova uobičajena praksa ima neke ideološke natruhe, niti su toga svjesni, jer se ideologije stapaju s konvencionalnim te postaju prirodne i „zdravorazumske“, pa oni ne mogu shvatiti da su njihova uobičajena, svakodnevna djelovanja ideološka. Čak i kada se nečije djelovanje može protumačiti kao poticaj ili doprinos ideološkoj promjeni, ta osoba nije nužno svjesna svog ideološkog utjecaja ili doprinosa (Fairclough 1992: 90).

Ljubenović smatra (2007) da je mogući otpor uvođenju nediskriminacijskih izraza neprihvatljiv te da eventualnu terminološku reformu treba shvatiti kao pokušaj da se redefiniraju ljudski odnosi na planu invaliditeta. Cilj promjene termina nije samo zamjena jednog, koji je depersonalizirajući i koji se često temelji samo na tjelesnom nedostatku ili pripadnosti nekoj manjinskoj ili stigmatiziranoj grupaciji, drugim, koji je „politički korektan“, već promjena društvene prakse i odnosa prema osobama s invaliditetom te uvođenje određene razine civiliziranog obraćanja (Govedić 1999: 113). Nažalost, ljudi koji nisu obilježeni na bilo koji način zbog nekog tjelesnog nedostatka i ne pripadaju nekoj od deprivilegiranih grupacija često pokazuju određenu aroganciju u davanju naziva tim grupacijama, određujući što je „dobro“ i „korektno“ za njih.

2. Uloga i odgovornost medija

Prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom koju je donijela Opća skupština Ujedinjenih naroda 13. prosinca 2006. godine, a koju je potpisala i Republika Hrvatska, sva sredstva javnog priopćavanja trebaju predstaviti osobe s invaliditetom u skladu s ciljevima Konvencije. Ono što mediji mogu napraviti jest podići razinu svijesti „u svim segmentima društva, uključujući razinu obitelji, vezano uz invaliditet i osobe s invaliditetom, kao i promicanja poštivanja njihovih prava i dostojanstva“ u svrhu „borbe protiv stereotipa, predrasuda i štetnih postupaka prema osobama s invaliditetom na svim područjima života, uključujući i one utemeljene na spolu i dobi; podizanja svijesti javnosti o sposobnostima i doprinosu osoba s invaliditetom“.

Mediji su jedan segment javne komunikacije. Prema Škiljanu (2000: 36), lingvistika javne komunikacije ima dva objekta izučavanja - u prvome redu kontekst u kojem poruka nastaje, a zatim jezične osobine poruke izrečene u javnom kontekstu. U javnoj komunikaciji, za razliku od privatne, pošiljatelj često ne dobiva povratnu informaciju o uspješnosti svoga govornog čina, npr. informiranja, niti o tome koliko njegovo pisanje utječe na svijest primatelja. Javni kontekst odnosi se na običnu dvosmjernu komunikaciju sugovornika na mikro razini, kao i na komunikaciju unutar globalnih društvenih i političkih struktura, pokreta, institucija, organizacija, procesa i političkih sustava te drugih, manje institucionaliziranih pojavnosti društva i kulture (van Dijk 2001: 98).

U sredstvima javnog priopćavanja pošiljatelji poruka su novinari, a primatelji poruka su svi članovi zajednice koji imaju neposredan pristup određenom mediju, ili ih pak primaju posredno. Poruke nisu same sebi svrha i odašilju se kako bi postigle nekakav cilj među primateljima. Prema Siliću (2006: 77), opće funkcije novinarskih medija su „informativna, propagandna, popularizatorska, prosvjetiteljska, agi-

tativna, pedagoška i zabavna”, pa time novinari i njihovi urednici imaju veliku odgovornost u kreiranju stila i nametanju novih jezičnih rješenja.

3. Teorijski okvir

S obzirom da u odnos stavljamo jezik i društvo, primijenit ćemo model kritičke diskurzivne analize u analizi i interpretaciji primjera iz našeg korpusa. Prema postavkama ove teorije, jezik je vid društvenog djelovanja koje se odvija u nekom društvenom i povijesnom kontekstu, stoga se i može u potpunosti shvatiti samo ako se promatra unutar tog konteksta (Meyer 2001: 15). Kao središnji odnos u nekom društvu promatra se veza između jezika i instrumenata moći i dominacije (Wodak 2001: 2), odnosno analizira se neka društvena pojava i naročito uloga diskursa u manipulaciji moći i uspostavi dominacije (van Dijk 2001: 96). Sam jezik nema moć, on je tek sredstvo u posjedu moćnih individua (Wodak 2001: 10). Kritička diskurzivna analiza nastoji kritički proučiti slučajeve društvene nejednakosti bilo da se radi o izravnoj ili skrivenoj nejednakosti koja se pojavljuje u jeziku i koja se postiže jezikom, pa su tako pojam moći, povijesti i ideologije ključni pojmovi ovoga pristupa. Ova teorija ne zaustavlja se na opisu problema, te pored toga što kritički ga proučava, nastoji podići razinu društvene svijesti o problemu braneci one skupine ljudi koje su izložene diskriminaciji.

Prema Faircloughu (2001b: 123) razne se društvene pojave mogu predstaviti različitim diskursima, pa će se tako pristup nekom problemu, kao i diskurs razlikovati ovisno o tome govori li netko o tom problemu s pozicije moći ili ne. Diskurs je ideološki dok god doprinosi održavanju odnosa moći i dominacije jedne skupine nad drugom (Fairclough 2001b: 126). Ideologije nastaju u društvima u kojima je prisutna dominacija određenih društvenih grupacija koje su stvorene na rasnoj, spolnoj, kulturnološkoj, pa čak i zdravstvenoj osnovi.

Predstavnici kritičke diskurzivne analize nastoje proučiti povezanost svakodnevne upotrebe jezika i primjene i održavanja ili otpora moći, nejednakosti i nepravdi. Veza između diskursa i moći postoji, ali nije uvijek jasno vidljiva, pa je zadatak kritičke diskurzivne analize da napravi odmak od površinskoga opisa te povezanosti i pronađe skrivene odnose.

Djelovanje koje u sebi uključuje neki vid moći ili otpora moći i želji za vlašću se smatra „političkim“. Moć se može pokazati ne samo prisilom nego i mnogo suptilnijim načinima, hegemonijom, poput dobrovoljnog pristanka na postojeće odnose (Dennis K. Mumby i Robin P. Clair 1997: 183-184; van Dijk 1997: 7, 17-20). Dominantne društvene grupacije razvijaju svoju ideologiju kako bi dale legitimitet svojoj dominaciji. Jedan od načina uspostavljanja dominacije jest da je predstave kao nepromjenjivo i jednom zadano stanje ili da uvjere skupinu nad kojom imaju vlast da takve odnose uzmu kao prirodne (van Dijk 1997: 25-27). Za neke uobičajene društvene prakse koje se čine prirodnima može se, međutim, pokazati da su nastale unutar dominantne društvene klase i da su se naturalizirale. Kad neka društvena praksa funkcionira na način da održi postojeće odnose nejednakosti u društvu kažemo da ona funkcionira na ideološkim principima (Fairclough 2001a: 27).

Tako su razna područja ljudskog djelovanja postala politička. Osobe s invaliditetom, žene, homoseksualci smatrali su se slabijima i inferiornima u svakom pogledu i takvo stajalište prihvaćalo se kao prirodno stanje stvari. Danas je to političko pitanje utoliko što se takve skupine ne smatraju inferiornima već pružaju otpor onima koji svojom moći nastoje na njih djelovati mijenjanjem ustaljene društvene prakse ili zadržavanjem postojećeg stanja koje te skupine stavlja u deprivilegirani položaj (Chilton i Schäffner 1997). Fairclough (2003b: 24) smatra da diskurs može promijeniti društvenu praksu, društvene strukture i društveni život u cjelini, ali i da okoštaloš institucija i ustaljene navike ljudi mogu odbiti ili bitno usporiti promjene.

Osnovna jedinica komunikacije je diskurs, mada se on shvaća u širem značenju nego u lingvističkoj analizi diskursa. Diskurs je jedan od vidova društvene prakse. Prema Fairclough i Wodak (1997: 258-259) postoji dijalektički odnos između nekog diskursnog događaja i situacije, institucije i društvenih struktura koje daju okvir tome događaju. Diskursni događaj oblikuju situacija, institucije i strukture, ali i diskursni događaj ih oblikuje i utječe na njih. Diskurs utječe na društvo te može imati bitan ideološki učinak – može stvarati nejednake odnose moći između određenih grupacija u društvu (nacionalnih manjina i većinskih skupina, žena i muškaraca, zdravih i bolesnih). On može biti rasistički a da govornici takav diskurs predstave kao prirodan i čak poželjan. Ideološke natruhe određene upotrebe jezika te odnosi moći često nisu vidljivi i jasni ljudima, stoga kritička diskurzivna analiza pomaže da takvi odnosi isplivaju na površinu kako bi se mogli temeljito proučiti (Fairclough i Wodak 1997: 259-260).

Prema Wodak (2001: 66) diskurs se može shvatiti kao skup istovremenih međusobno isprepletenih lingvističkih činova koji se pojavljuju u raznim područjima društvenoga djelovanja, često kao „tekstovi“ koji pripadaju određenim žanrovima. „Tekst“ se shvaća kao materijaliziran i trajan rezultat jezičnog djelovanja, pa je on tek dio diskursa. Svaki se primjer diskursa promatra kao tekst, zatim kao primjer neke diskursne prakse u kojoj takav tekst nastaje i prema kojoj se interpretira i kao odraz neke društvene prakse, stoga se tekst nikada ne analizira u izolaciji od navedenih čimbenika.

Lingvističku podlogu ovoj teoriji, barem u tipu analize kakvu predlaže Norman Fairclough (prema kojemu je kritička analiza diskursa i teorija i metoda, 2001b: 121), dala je sistemska funkcionalna gramatika M.A.K. Hallidaya (2004) prema kojemu gramatika nekoga jezika služi ispunjavanju osobnih i društvenih potreba korisnika jezika i prema njima se prilagođava. Jezik je multifunkcionalan utoliko što opisuje pojave iz svijeta (ideacijska funkcija), što se njime uspostavljaju društveni odnosi i identiteti (interpersonalna funkcija) i što tekst biva sazdan od lingvističkih jedinica koje odabire govornik i povezuje u cjelinu, a gdje njegov odabir ima značenje kao i odsutnost neke lingvističke jedinice koja bi se tu mogla naći (tekstualna funkcija). Drugi teoretičari kritičke diskurzivne analize, kao Ruth Wodak, uvode i povijesni pristup, odnosno sociokognitivni, kao Teun A. van Dijk.

4. Istraživanje

4.1. Cilj istraživanja

U ovome smo radu željele ispitati kojim se izrazima služe novinari tiskanih medija u opisivanju osoba s invaliditetom i jesu li se dogodile ikakve promjene na jezičnome planu u desetogodišnjem periodu s obzirom na društvena i politička zbivanja i Deklaraciju o pravima osoba s invaliditetom koju je izglasao Hrvatski sabor 2005. godine. U kategorizaciji primjera željele smo prikazati u kojoj se mjeri dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja odražavaju u jezičnome izrazu i time definiraju osobe ili skupine. S obzirom da je stav predstavnika kritičke diskurzivne analize da je svaki diskurs povijesni u smislu da nastaje u nekom vremenskome odsječku, on se može razumjeti samo ako se promatra kao integralni dio vremena u kojemu je nastao, društva, kulture i ideologije.

4.2. Uzorak

U radu smo izložile korpus prikupljen iz tri nacionalna dnevna lista te iz tri različita razdoblja koja su obilježile i različite društveno-političke prilike (1997./98. - period nakon završetka ratnih događanja; 2002. – period nakon promjene stranačke vlasti i u vrijeme postupnog otvaranja Hrvatske globalnim utjecajima; 2007. – period u kojemu je Hrvatska znatnije izložena međunarodnim političkim, ekonomskim, ali i kulturnim kretanjima) i različite uređivačke politike i različita vlasnička struktura dnevnih novina. Primjere smo tražile u Slobodnoj Dalmaciji i Večernjem listu objavljenima u ožujku 1997. godine i u Jutarnjem listu koji počinje izlaziti u travnju 1998. godine te u istim novinama iz ožujka 2002. i 2007. godine (dalje u tekstu SD, VL, JL). Sva tri dnevna lista prodaju se diljem države i imaju svoja regionalna izdanja.

Bavile smo se isključivo autorskim člancima novinara. U obzir nismo uzimale stavove intervjuiranih osoba, reagiranja čitatelja, niti izjave osoba koje su novinari citirali, a ni humoristične priloge niti literarne uratke napisane posebno za neko izdanje novina. Prema žanrovima (Silić 2006: 77), naši primjeri pripadaju žanrovima vijesti, komentara, kronike i intervjua.

5. Analiza i interpretacija

5.1. Korpus

U dnevnome tisku iz 1997/98. godine našle smo 10 članaka. U sljedećim pasusima navodimo primjere prema kojima zaključujemo da se autori novinskih članaka na različite načine referiraju na osobe s posebnim potrebama. Riječ „invalid“ u godini 1997. bila je stalno bila prisutna, naročito u kontekstu poratnih zbivanja na području bivše Jugoslavije, pa tako:

– u naslovu članka imamo „Stalna skrb za invalide“ (VL, 19.03.1997., str. 4) gdje je jedan general-pukovnik posjetio ranjene „invalide Domovinskog rata“ koji se liječe u toplicama, a spominje se i stambeno zbrinjavanje „invalida“;

– u članku „Hrvatska je pred sankcijama“ (JL, 06.04. 1998. Događaji, str.10-11) radi se o vraćanju stanova izbjeglicama u kojima žive „ratni invalidi Armije BiH“;

- u teksta članka pod naslovom „Kada stanovi za invalide“ (VL, 21.03.1997., Šibensko-kninska županija, str.10) govori se o stambenom zbrinjavanju „invalida Domovinskog rata“ s područja općine Drniš i izgradnji stanova i riječ „invalid“ se ponavlja sedam puta;
- u članku „Ratnim stradalnicima kuponi vrijedni 18 milijardi kuna“ (SD, 16.03.1997., Novosti, str.4-5) govori se o novčanim iznosima dodijeljenima „ratnim invalidima Domovinskog rata, mirnodopskim vojnim te civilnim invalidima rata“ ovisno o tjelesnom oštećenju;
- u članku „Očevi i ratnici“ (VL, 15.03.1997., Kultura, str.51) se u kontekstu Dana hrvatskog filma u filmu „U miru ratnici“ spominje izgubljenost „ratnih vojnih invalida“ i njihov put od heroja do razočaranih osoba;
- članak „Ni lijevo ni desno“ (SD, 17.03.1997. Novosti, str.6) govori o programu stranke Zelenih koja će posebnu pozornost dati borbi za prava „ratnih i civilnih invalida“.

Izvan konteksta rata nalazimo sljedeće članke:

- članak pod naslovom „Stižu austrijski invalidi i turisti“ (JL, 08.04.1998., Hrvatska, str.12) spominje „invalide“ u kontekstu priprema za turističku sezonu;
- u članku pod naslovom „U Hong Kongu ostavljaju hendikepiranu djecu“ (VL, 19.03.1997., Vijesti, str.64) govori se o djeci s raznim mentalnim poremećajima, a ne tjelesnim nedostacima, koji su smetnja roditeljima koji žele započeti novi život u drugoj zemlji;
- članak „Aspace-raj za hendikepirane“ (SD, 28.03.1997., Novosti, str.2) govori o „djeci s tjelesnim i duševnim poteškoćama“, „korisnicima s većim stupnjem duševne i tjelesne hendikepiranosti“ i spominje se „udruga roditelja hendikepirane djece“ te suradnja jednoga hrvatskoga zavoda i jedne španjolske udruge u svrhu socijalizacije korisnika ustanova socijalne skrbi;
- u članku pod naslovom „Djeca su djeca, ali...“ (VL, 19.03.1997. Dubrovačko-nereštvačka županija, str. 10) kaže se „žena je ostala trajni bogalj“.

2002.

U ovome periodu polako raste broj izraza kojima autori opisuju osobe s invaliditetom, pa navodimo sljedeće primjere iz 15 članaka:

- u tekstu članka „Invalidima darovana kolica“ (SD, 19.03.2002., Dalmacija, str. 19) govori se o donacijama koje prima „Udruga tjelesnih invalida“;
- u članku „Cvijeće i čestitke za paralimpijce“ (VL, 19.03.2002., Stil, str.19) govori se o životu paralimpijaca i njihovim sportskim uspjesima te se spominju „predstavnici Hrvatskoga športskog saveza invalida“ i „invalidi koji se kreću pomoću kolica“;
- nadnaslov i tekst članka „Mario Filipi: preplivat ću kanal La Manche za 15 sati“ (JL, 23.03.2002. Život, str.71) sadrže izraz „plivački maratonac i 100-postotni invalid“ gdje se opisuje kako je Mario Filipi postao invalid u ratu i kako živi bez obzira na invalidnost;
- u naslovu članka nalazimo i „Posao dobilo osam invalida“ (JL, 27.03.2002., Hrvatska, str.18), a u tekstu se govori o zapošljavanju i rješavanju životnih problema „osam invalida Domovinskog rata“;

- u članku „Invalidima branjen ulazak na Velesajam“ (SD, 26.03.2002., Novosti, str.5) spominju se „osobe s invaliditetom“ ali i „Savez organizacija invalida Hrvatske“, „slijepi“, „hendikepirani“ i „invalidi“ u slučaju kad im je zabranjen ulazak i tek na intervenciju Saveza bivaju pušteni na Zagrebački velesajam;
- u članku „Ministar posjetio djecu invalide“ (JL, 27.03.2002., Događaji dana, str.2) spominju se i „djeca s invaliditetom“;
- u naslovu i tekstu „Izložba radova hendikepirane djece“ (JL, 24.03.2002., Hrvatska, str.15) govori se o „hendikepiranoj djeci“ i njihovim aktivnostima;
- u članku s podnaslovom „Vlasnici spasili DES“ (JL, 22.03.2002., Dalmacija, str. 12) autor govori o „poduzeću za zapošljavanje osoba s invaliditetom“;
- članak „Paraolimpijci na tronu kraj Kožulja“ (VL, 17.03.2002., prilog Spektar, str. 20) govori o „plivačkom natjecanju osoba s tjelesnim oštećenjem“ i o rekorderu u skupini „sportaša s tjelesnim oštećenjima“ koji priča o izazovima s kojima se svakodnevno suočava;
- u članku „Tessa – virtualni tumač znakova pomaže gluhima“ (JL, 27.03.2002., prilog Online, str.23) spominju se „gluhi“ i govori se o „9 milijuna gluhih osoba“ te o pomoći koju će dobiti zahvaljujući računalnom programu;
- u članku „Računalo na dar gluhima“ (VL, 15.03.2002., Šibensko-kninska županija, str.14) govori se o donaciji i spominje se tajnica „Kluba gluhih“, ali se govori i o „Udruzi gluhih i nagluhih“.

Kad se radi o mentalnim oštećenjima, nailazimo na sljedeće slučajeve:

- u naslovu članka „Poremećeni sin ubo mamu nožem s leđa“ (JL, 24.03.2002., Crna kronika, str.30), a u tekstu „duševno poremećena osoba“;
- u rubrici „Loša vijest“ (JL, 22.03.2002., str.56) spominje se „mentalno retardirano siročće“;
- u članku „Biti kreativan i koristan“ (VL, 19.03.2002. prilog Obiteljski magazin, str.2) spominju se „štićenici s umjerenom i težom retardacijom“ koji završavaju škole za pomoćna zanimanja a nemaju posla te su sretni da mogu bilo što raditi.

2007.

U odabranome periodu pronašle smo 13 članaka. Znatno je veći broj članaka u kojima se spominje izraz „osoba“:

- u članku „Na tečajevima vožnje tek jedan invalid godišnje“ (SD, 29.03.2007. Split, str. 25) spominju se „osobe s invaliditetom“, ali i „invalidna osoba“, te „broj invalida“, no naziv je promijenila udruga koja ih okuplja, pa se zove „Udruga osoba s invaliditetom“;
- u naslovu članka imamo „Nova Udruga invalida“ (VL, 16.03.2007., Dalmacija, str.30), ali u tekstu se govori o osnivačkoj skupštini „Udruge osoba s invaliditetom“ i o „osobama s invaliditetom“ koja treba raditi na dobrobiti invalida u svrhu bolje društvene integracije;
- članak „Od 2008. invalidi će dobiti pravnog zastupnika“ (JL, 16.03.2007., Događaji dana, str.2) govori o službenoj osobi koja će sudjelovati u pripremi propisa koji se odnose na „invalidne osobe“ i imat će ovlast iniciranja donošenja izmjena zakona u vezi „zaštite prava osoba s invaliditetom“;

- u članku „Pravobranitelj za invalidne osobe“ (JL, 17.03.2007., Događaji, str.2) spominju se interesi „osoba s invaliditetom“ za koje će se zalagati pravobranitelj;
- članak „Rotarijanci nadarili invalide“ (VL, 22.03.2007., Dalmacija, str.28) govori o „Udruzi osoba s invaliditetom“ koja je dobila ortopedska pomagala.

U ostalim slučajevima govori se samo o „invalidima“ ne o „osobama s invaliditetom“: -- članak „Invalidima treći kombi“ (VL, 20.03.2007. Dalmacija, str.24) govori o donaciji vozila kako bi se riješio problem prijevoza invalida;

- članak „Osobni asistenti za 176 invalida“ (JL, 24.03.2007., Događaji dana, str.6) govori o osobama koje 24 sata trebaju biti uz „invalide“;
- u članku „Invalidima treba posao“ (SD, 28.03.2007. Županija, str.18) spominje se „Udruga tjelesnih invalida Sinja“ koja je svojim radom skrenula pozornost na „osobe sa specifičnim potrebama“ kojima je najveći problem nezaposlenost;
- članak „Invalidima besplatan prijevoz“ (SD, 30.03.2007., Split, str.16) govori i o „djeci sa stopostotnim invaliditetom“ i „hendikepiranim osobama“ u nadnaslovu, a u tekstu se spominje vozilo kojim će se razvoziti „osobe s posebnim potrebama“.

Kad je riječ o mentalnim poremećajima, češće se spominje „osoba“:

- naslov članka donosi „Otvoren dom za psihički bolesne odrasle osobe“ (JL, 30.03.2007., Hrvatska, str.25),
- članak „Gerovčani na žele da se u njihovu mjestu gradi dom za psihički oboljele starije osobe“ (JL, 17.03.2007., Hrvatska, str.27) govori kako su stanovnici jednog sela odbili plan gradnje doma;
- članak „Policajci (ni)su krivi što su ga pustili da ubije“ (VL, 16.03.2007., Crna kronika, str. 25) spominje „osobu s duševnim smetnjama“ koju su policajci pustili na slobodu;
- znanstveno-popularni članak o liječenju pacijenata, „S genskom terapijom mogli bi se u budućnosti liječiti i tumori“ (VL, 17.03.2007., prilog Obzor, rubrika Znanost, str.50) spominje „pacijente s duševnim poremećajima“.

5.2. Rubrike i teme

Rubrike u kojima se nalaze članci o osobama s invaliditetom su raznolike: Događaji, Šibensko-kninska županija, Novosti, Kultura, Hrvatska, Vijesti, Dubrovačko-neretvanska županija, Dalmacija, Stil, Život, Događaji dana, Spektar, Online, Crna kronika, Obiteljski magazin, Loša vijest, Split, Županija, Obzor-rubrika Znanost. Iz ovakvoga popisa rubrika mogli bismo zaključiti da se o osobama s invaliditetom piše u različitim kontekstima, no analizirajući teme članaka, došle smo do sljedećih saznanja:

- u 1997. osobe s invaliditetom spominju se uglavnom ako imaju nekih poteškoća. Najčešće su teme život ratnih i vojnih invalida u poslijeratnom razdoblju i njihovi problemi kao što su stambeno zbrinjavanje, novčane naknade, nesnalaženje u mirnodopskim uvjetima (6 slučajeva). Izvan konteksta rata nalazimo 4 članka koja izvještavaju o poteškoćama osoba s invaliditetom u svakodnevnome životu.
- u 2002. članci u kojima se piše o osobama s invaliditetom su brojniji, a i teme su raznovrsnije: poratno se razdoblje spominje samo u jednom primjeru, dok su češće teme

sport (3 slučaja), likovni radovi i zapošljavanje (3) te donacije (2). Primjer društvene diskriminacije je članak o zabrani ulaska osoba s invaliditetom (1) te primjer iz Crne kronike i rubrike Loša vijest (2) gdje su osobe s mentalnim oštećenjima spomenute u negativnome kontekstu.

– iako je broj članaka u 2007. nešto manji, teme su još brojnije, pa tako članci izvještavaju o udruživanju i pravnoj pomoći te zaštiti osoba s invaliditetom (5), donacijama osobama s invaliditetom (2), pomoći u svakodnevnome životu (1), zapošljavanju (1) i prijevozu (1). Osobe s mentalnim poremećajima i dalje se spominju kao osobe kojima treba stalna pomoć prilikom ostvarivanja svojih prava u društvu u kojemu uvijek ne nailaze na podršku ili ih se spominje kad sudjeluju u kriminalnim radnjama (1).

Broj je članaka s godinama rastao, kao što se povećavala i raznolikost tema, ali većina se članaka bavi poteškoćama i preprekama na koje osobe s invaliditetom nailaze ili raznim oblicima pomoći koji im stižu i službenim i neslužbenim načinima. O osobama s invaliditetom u većini se slučajeva izvještava samo zato što imaju poteškoće – njihovi problemi su vijest, a ne njihova postignuća koja uspijevaju ostvariti, znanja te sposobnosti koje imaju bez obzira na oštećenja. Ne prelaze se granice njihovog nedostatka i njega se čak naglašava. Osim toga, u člancima se vrlo rijetko ističu pojedinci sa znanjima i sposobnostima, nego se osobe s invaliditetom promatra kao homogenu skupinu iz koje se nitko posebno ne izdvaja.

5.3. Termin

U Tablici 1 dajemo brojčani prikaz svih primjera iz korpusa. Izraze koji se pojavljuju u člancima podijelile smo u tri skupine:

1) imenice koje su konverzijom nastale iz pridjeva (invalidi, hendikepirani, slijepi, gluhi, poremećeni) i izrazi koji se sastoje od pridjeva i imenice ili dviju imenica u apoziciji (tjelesni invalidi; djeca invalidi);

2) ovu skupinu čine imenički izrazi koji se sastoje od relativnog atributa koji opisuje tjelesnu ili duševnu oštećenost te imenice „osoba“ (invalidne osobe, gluhe osobe, slijepi osobe, hendikepirane osobe, duševno poremećene osobe, mentalno retardirane/zaostale osobe, psihički bolesne osobe). U ovoj skupini nositelj značenja izraza nije imenica koja opisuje oštećenje, nego imenica „osoba“.

3) u posljednju skupinu ubrajamo imeničke sintagme s glavnim tagmemom „osoba“, a zavisni tagmem je prijedložno-padežni izraz u instrumentalu (osobe/djece s invaliditetom, osobe s tjelesnim oštećenjem, osobe sa specifičnim potrebama, osobe s posebnim potrebama, osobe s duševnim smetnjama).

Jedini izraz koji se ne uklapa ni u jednu od ove tri skupine jest imenica „bogalj“, ekspresivan izraz sa stilskom obilježenošću koji ne pripada administrativnom funkcionalnom stilu, kao svi prethodni primjeri, već razgovornome.

Tablica 1

	Naslov članka			Tekst članka		
	1997/98.	2002.	2007.	1997/98.	2002.	2007.
Invalidi	3	5	7	16	8	20
Ratni/vojni invalidi	----	----	----	4	----	----
Invalidi Domovinskog rata	----	----	----	6	2	----
Hendikepirani	1	----	----	3	2	----
Slijepi	----	----	----	----	2	----
Glui	----	2	----	----	3	----
Bogalji	----	----	----	2	----	----
Poremećeni	----	1	----	----	1	----
Tjelesni invalidi	----	----	----	----	1	4
Djeca invalidi	----	1	----	----	1	----
Invalidne osobe	----	----	1	----	1	5
Glue osobe	----	----	----	----	3	----
Slijepce osobe	----	----	----	----	1	----
Hendikepirana djeca/osobe	1	1	1	6	1	----
Duševno poremećene osobe	----	----	----	----	1	----
Mentalno retardirane/zaostale osobe	----	----	----	----	2	----
Psihički bolesne osobe	----	----	2	----	----	5
Osobe s invaliditetom	----	----	----	----	2	8
Djeca s invaliditetom	----	----	----	----	1	1
Osobe s tjelesnim oštećenjem	----	----	----	----	2	----
Djeca s tjelesnim i duševnim poteškoćama	----	----	----	1	----	----
Štićenici s umjerenom i težom retardacijom	----	----	----	----	2	----
Korisnici s većim stupnjem tjelesne i duševne hendikepiranosti	----	----	----	1	----	----

	Naslov članka			Tekst članka		
	1997/98.	2002.	2007.	1997/98.	2002.	2007.
Osobe sa specifičnim potrebama	----	----	----	----	1	1
Osobe s posebnim potrebama	----	----	----	----	----	1
Djeca s mentalnim poremećajem	----	----	----	1	----	----
Osobe s duševnim smetnjama	----	----	----	----	----	2
Pacijent s duševnim poremećajima	----	----	----	----	----	1

Najviše primjera iz 1997./98. godine pripada prvoj skupini izraza. U središtu su pozornosti „invalidi“, a imenica „osoba“ još se ne spominje. U 2002. godini spominju se „osobe“ i primjeri pripadaju svim trima skupinama, pa tako primjera iz druge skupine ima 10, a iz treće skupine 7. U 2007. godini 31 primjer pripada prvoj skupini no radi se samo o jednome izrazu, „invalidi“, u nekim slučajevima popraćenom pridjevom „tjelesni“. Druga skupina sadrži 14 primjera i treća skupina također 14 primjera. Prema ovim podatcima vidimo da je znatno porasla upotreba izraza s imenicom „osoba“ u 2007. godini, što smatramo pozitivnim pomakom.

U 2007. vidimo odmak od definiranja osobe prema njezinom tjelesnom ili duševnom nedostatku („invalid“, „poremećeni“), pa imamo najviše primjera u kojima se u prvi plan stavlja osoba a ne nedostatak. Ova promjena ne vrijedi za osobe koje su stradale u ratu – o njima se stalno govori kao o „invalidima“. Unatoč ovoj iznimci, terminološke promjene u diskursu deficita smatramo pozitivnim i ohrabrujućim pomakom u nastojanju da se na jezičnome planu osobe ne diskriminiraju. Postupna zamjena izraza koji definiraju osobu prema nedostatku prikladnijim terminima mogla bi djelovati na svijest zajednice te promijeniti odnos prema osobama s invaliditetom.

U *Tablici 1* također smo navele podatke o distribuciji termina u naslovima članka i samim tekstovima. Primijetile smo da u određenom broju slučajeva naslovi članaka sadrže riječi iz prve skupine (najčešće *invalid*), što je donekle razumljivo jer su takvi izrazi znatno kraći i možda lakše uočljivi na novinskoj stranici, dok u samome članku autori češće naizmjenice upotrebljavaju izraze iz drugih dviju skupina, vrlo vjerojatno iz stilskih razloga, kako bi izbjegli ponavljanje istih izraza. Ipak, takav pristup odabira termina za naslove može i usporavati pozitivan terminološki pomak o kojemu govorimo, budući da čitatelj najčešće na temelju naslova odlučuje hoće li čitati tekst, pa time biva uskraćen za neka druga terminološka rješenja koja se mogu naći u tekstu.

Slika 1

PRAVOBRANITELJ Od 2008. invalidi će dobiti pravnog zastupnika

Do sada se ni jedna institucija nije bavila njihovim pravima

ZAGREB - Od 1. siječnja 2008. invalidne osobe u Hrvatskoj imat će svog pravobranitelja. Naime, Vlada bi na današnjoj sjednici trebala prihvatiti zakon kojim se uvodi institucija pravobranitelja za osobe s invaliditetom.

Prema podacima iz predloženog zakona, u Hrvatskoj ima 429.421 osoba s invaliditetom. Iako je riječ o gotovo deset posto od ukupne hrvatske populacije, do sada se niti jedna institucija nije sustavno bavila pravima te velike grupe hrvatskih građana. Prema predloženom zakonu, pravobranitelj će sudjelovati u pripremi propisa koji se tiču invalidnih osoba, a imat će i ovlast iniciranja donošenja izmjena zakona ili drugih propisa koji se tiču prava i zaštite osoba s invaliditetom. Pravobranitelj će biti dužan reagirati i u svakoj situaciji kada invalidna

osoba bude izložena bilo kakvoj diskriminaciji, nasilju, spolnoj zlorabi, izrabljivanju, pa čak i zanemarivanju. U tim slučajevima morat će odmah podnijeti prijavu Državnom odvjetništvu te predložiti potrebne mjere. Zakon propisuje da pravobranitelj za invalidne osobe mora djelovati neovisno i samostalno, ne smije ni od koga primati upute i naloge za rad, a propisano je da mora biti i politički nepristran, dakle nestražna osoba. Pravobranitelja će imenovati Sabor na prijedlog Vlade, a mandat će mu trajati osam godina. Prema službenim podacima statističkog zavoda, najčešći uzrok invalidnosti u Hrvatskoj je bolest. Najveći broj osoba, njih 179.410, postali su invalidi upravo zbog bolesti. Na drugome mjestu po broju su invalidi rada, kojih je 109.104. Tijekom Domovinskog rata i zbog njegovih posljedica invalidima su postale 45.763 osobe. Veliku skupinu od 25.186 osoba čine i invalidi od rođenja, a značajan broj osoba, 18.411, postali su invalidi u prometnim nesrećama. U ukupnom broju invalidnih osoba znatno je više muškaraca (245.897) nego žena (183.524).

N. Jelić

Izabrale smo jedan članak (*Slika 1*) (JL, 16.03.2007., Događaji dana) koji se bavi pravima osoba s invaliditetom. Članak pokazuje raznolikost upotrebu termina za osobe s invaliditetom, pa tako nailazimo na izraze koji pripadaju svim trima gore spomenutim skupinama termina. U naslovu je izraz „invalid“, koji se i u tekstu članka pojavljuje 5 puta, zatim izraz „invalidne osobe“, koji se javlja 5 puta i konačno „osobe s invaliditetom“ spomenute su 3 puta. Mislimo da je autor ovoga članka u tekstu upotrebljavao izraz „invalid“ iz stilskih razloga kako bi izbjegao ponavljanje, ali i zbog već ustaljenih izraza kao što je „invalid rada“ ili „ratni invalid“ koje nije moguće uspješno zamijeniti izrazom koji bi riječ „osoba“ stavio na prvo mjesto. S druge strane, možemo reći da ipak prevladavaju izrazi koji sadržavaju riječ „osoba“ (ukupno 8), što nije bio slučaj u prethodnim razdobljima.

5.4. Problematika terminologije u dnevnome tisku

Budući da ne možemo reći da se u hrvatskome društvu sustavno provodi bilo kakva terminološka reforma, niti da su osobe s invaliditetom predmet čestih rasprava u društvu, nema ni istaknutijih protivnika jezičnih promjena. Unatoč preporukama Klasifi-

kacije Svjetske zdravstvene organizacije koje je Hrvatska potpisnica, a i raznim udruženjima osoba s invaliditetom koje ukazuju na ovo problematiku, jezične su promjene spore, mada uočavamo neke tendencije prema nediskriminirajućim izrazima.

U našem istraživanju tiskanih dnevnika naišle smo na izraze poput „invalid“, „djeca s tjelesnim i duševnim poteškoćama“, „korisnici s većim stupnjem duševne i tjelesne hendikepiranosti“, „bogalj“, „osobe s invaliditetom“, „hendikepirana djeca“, „gluhi“, „poremećeni sin“, „duševno poremećena osoba“, „mentalno retardirano siročće“, „štićenici s umjerenom i težom retardacijom“, „osoba s tjelesnim oštećenjem“, „invalidna osoba“, „osobe sa specifičnim potrebama“, „djeci sa stopostotnim invaliditetom“, „osobe s posebnim potrebama“ i „osoba s duševnim smetnjama“.

Ovakva se terminologija zasniva na nedostacima, poteškoćama i ograničenjima osoba s invaliditetom u odnosu na zdravu populaciju. Tri skupine izraza koje smo izdvojile donekle možemo naći u fazama razvoja terminologije u zapadnoj Evropi i SAD-u prema Ljubenoviću (2007): prva faza kojom dominiraju izrazi koji svakoj različitosti daju negativnu konotaciju (traje do početka prosvjetiteljstva); druga faza kad su u skladu s racionalističkim pogledom na svijet sve češće u upotrebi izrazi koji naglašavaju nedostatak, a takvi su izrazi odraz potrebe društva i kulture da izdvoji one koji ne mogu radno doprinositi razvoju društva; treća faza koja se javlja sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća kad se u središte pozornosti postavljaju pojedinac i njegova integracija u društvu, prava, jednakost i diskurs deficita nastoji se zamijeniti diskursom u kojemu se razlika ne ističe. Razne društvene grupe nastojale su potaknuti brojne administrativne i obrazovne ustanove da prihvate neke smjernice koje bi ljude navele na razmišljanje kako i o čemu govore i kako se ponašaju prema drugima, pa se aktivnost usmjerila prema u prvom redu uklanjanju jezičnih izraza koji bi mogli uvrijediti etničke, rasne, spolne i dobne grupacije te osobe s nekim tjelesnim nedostatkom ili obilježjem.

Primjeri koje smo pronašle u tiskanim medijima pripadaju svim trima skupinama koje spominje Ljubenović i oni istovremeno egzistiraju u jeziku tiska – pitanje je samo koji izrazi u kojem vremenskom odsječku prevladavaju i mogu li se uočiti nekakve pravilnosti. U posljednjem istraženom razdoblju najviše je izraza koji sadrže imenicu „osoba“ i koji ističu pojedinca, a ne nedostatak, što se poklapa s trećom gore spomenutom fazom razvoja terminologije.

Osim prosvjetiteljske uloge, tiskani mediji imaju moć da utječu na kreiranje stavova javnosti. Novinari mogu svjesno donijeti i popularizirati ili odbaciti nova jezična rješenja kojima se može smanjiti ili povećati diskriminacija. S druge strane, nakon našega istraživanja ne možemo sa sigurnošću reći jesu li pripadnici tiska uvijek svjesni svoje moći i činjenice da upotrijebljenim izrazima mogu nekoga uvrijediti, a možda poneki izraz proizlazi iz jezične i društvene neosjetljivosti ili pukog neznanja. Sociološka i medijska istraživanja bi možda mogla dati bolji odgovor na ovo pitanje.

6. Zaključak

U suvremenim društvima u kojima osobna i profesionalna postignuća, zdravlje, ljepota, i održavanje mladosti predstavljaju vrijednosti kojima se teži, svako odstupanje od navedenih kategorija ili nemogućnost da se postignu ideali predstavljaju grešku,

nemoć i teret. Odstupanja se odražavaju i u jeziku, odakle i diskurs deficita kojim se grupiraju pojedinci na temelju nekog nedostatka i svodi ih na objekte koji se mogu opisivati i analizirati iako ljudi često nisu svjesni da njihova uobičajena diskursna praksa može biti diskriminirajuća prema osobama s invaliditetom.

Terminološka reforma koja bi pošla iz raznih institucija i kroz razne zakonske akte ne može biti uspješna bez promjene individualne i kolektivne svijesti u društvu. Iz tog razloga je potrebno podići razinu svijesti ljudi, naročito djece i mladih te ih educirati na način da kritički razmišljaju o svom izričaju kako bi bili svjesni vlastitog djelovanja prema drugim ljudima i kako bi postali kritičniji prema diskursima kojima su izloženi. U našem istraživanju utvrdile smo neke pozitivne pomake u terminološkom određivanju osoba s invaliditetom te očekujemo da će društvo pokazati još više osjetljivosti u smanjivanju jezičnih, fizičkih i birokratskih prepreka kako bi se dokinula potreba za bilo kakvim posebnim definiranjem osoba s invaliditetom.

LITERATURA

- Cameron, Deborah. (1995). *Verbal Hygiene*. Abingdon, New York: Routledge.
- Chilton, Paul, Christina Schäffner. (1997). Discourse and Politics. U: van Dijk, Teun A., ur. (1997). *Discourse as Social Interaction*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd., str. 206-230.
- Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom, *Narodne novine* 47/2005.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (1995). *Media Discourse*. London: Hodder Arnold.
- Fairclough, Norman (2001a). *Language and Power*. (2.izd.). Harlow: Pearson Education Ltd.
- Fairclough, Norman (2001b). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. U: Wodak, Ruth, Michael Meyer, ur. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd., str.121-138.
- Fairclough, Norman (2003a). *Analysing Discourse*. Abingdon-New York: Routledge.
- Fairclough, Norman (2003b). 'Political Correctness': the Politics of Culture and Language. *Discourse and Society* 2003; 14; 17, str.17-28.
- Fairclough, Norman and Ruth Wodak. (1997). Critical Discourse Analysis. U: van Dijk, Teun A., ur. (1997). *Discourse as Social Interaction*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd., str. 258-284.
- Govedić, N. (1999). Tajna znanja na duplerici Playboya ili: politička korektnost kao suvremena utopija. *Republika* 3/4, 106-115.
- Halliday, M.A.K. (2004). *An Introduction to Functional Grammar*. (3.izd.) London: Hodder Arnold.
- International Classification of Functioning, Disability and Health (2001). World Health Organization. www.handicapincifre.it/documenti/ICF_18.pdf (pristupile 29.01.2009.)
- Jäger, Siegfried. (2001). Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis. U: Wodak, Ruth, Michael

- Meyer, ur. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd. str. 32-62.
- Jančar, D. (2002). Novodobna politička korektnost. *Europski glasnik* god. VII, br. 7, 7-14.
- Ljubenović, Miša. (2007). „Oštećenje“, „ometenost“, „hendikep“: ideologija jezika deficita. *Sociologija* br. XLIX 1/2007. (http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/sociologija/XLIX_1/04/show_html?stdlang=ser_lat, pristupile 23.12.2008.)
- Marinić, Marko. (2008). Jesu li osobe s invaliditetom „invalidi“? Pitanje konceptualne naravi, ali i potreba izjednačavanja mogućnosti. *Društvena istraživanja*, god. 17(2008), br.1-2 (93-94), str. 199-221.
- Meyer, Michael (2001). Between theory, method, and politics: positioning of the approaches to CDA. U: Wodak, Ruth, Michael Meyer, ur. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd. str.14-31.
- Mumby, Dennis K., Robin P. Clair. (1997). Organizational Discourse. U: van Dijk, Teun A., ur. (1997). *Discourse as Social Interaction*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd., str. 181-205.
- Silić, Josip (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Sušac, Vlado. (2006). Politička korektnost i medijska jezična korektivnost. U: Granić, J. (ur.) *Jezik i mediji – jedan jezik: više svijetova*. Zagreb-Split: HDPL, str. 665-674.
- Škiljan, Dubravko. (2000). *Javni jezik*. Zagreb: Antibarbarus.
- Terdiman, R. (1995). The Politics of Political Correctness. U: Newfield, C., Strickland, R. (ur.). *After Political Correctness*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press, str. 238-252.
- Trudgill, Peter. (2000). *Sociolinguistics*. London: Penguin
- Van Dijk, Teun A. (1997). Discourse as Interaction in Society. U: van Dijk, Teun A., ur. (1997). *Discourse as Social Interaction*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd., str. 1-37.
- Van Dijk, Teun A., ur. (1997). *Discourse as Social Interaction*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd.
- Van Dijk, Teun A. (2001). Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. U: Wodak, Ruth, Michael Meyer, ur. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd., str. 95-120.
- Veselica-Majhut, Snježana (2005). Textual Analysis of Večernji List Front Page Headlines. *Studia Anglica et Romanica Zagradiensia* No. 50: 3-23.
- Wardhaugh, R. (2002). *An Introduction to Sociolinguistics*. Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishing.
- Wodak, Ruth (2001). What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. U: Wodak, Ruth, Michael Meyer, ur. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd. str. 1-13.
- Wodak, Ruth, Michael Meyer, ur. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications Ltd.

Znaor, Mirjana, Zvezdana Janičar, Lelia Kiš-Glavaš. (2003). Socijalna prava osoba s invaliditetom u Hrvatskoj. *Mirovinsko osiguranje* 3/4, str. 3-20.

Daniela Matić

Nataša Stojan

PEOPLE WITH DISABILITIES IN PRINTED MEDIA

Summary

In the introductory part, the paper deals with a diversity of terms in the discourse of deficit and the issues of terminological reform. In Croatia there is not any conventional and fixed term for people with disabilities. Since certain terms can be inappropriate and offensive, it is recommended by the World Health Organization (2001) that nondiscriminatory terms be used. Croatia, as a signatory of the UN Convention on the Rights of the Persons with Disabilities has to insist on this usage, especially in mass media. As media discourse is part of public discourse, this paper tackles the problem of media role in forming public opinion on persons with disabilities. The complex relationship between language and society is studied within the framework of critical discourse analysis, as it offers a critical approach in investigating social inequality which is reflected in language, but which is also shaped by language. In our research we studied the terms which referred to persons with disabilities in Croatian daily newspapers during three periods: March/April 1997/98, March 2002 and March 2007. These periods were marked with various social, political, economic, and cultural circumstances. We found that the number of articles as well as terms increased. The last period sees the growth of terms which do not only contain a nominalized adjective but a noun, most often *osoba* (person) which is fronted. This would mean that these persons are not so frequently regarded in terms of their medical deficit and limitations. The goal of this paper is to raise awareness of those people whose discourse practice is discriminatory.

Key words: persons with disabilities, critical discourse analysis, discourse of deficit, printed media, power.

Daniela Matić

Fakultet elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje

Sveučilište u Splitu

Ruđera Boškovića bb

21000 Split

Hrvatska

E-mail: daniela.matic@fesb.hr

Nataša Stojan
Filozofski fakultet
Sveučilište u Splitu
Radovanova 13
21000 Split
Hrvatska
E-mail: natasa.stojan@ffst.hr

ETO LETO SVET:

KADA ESTONCI (POKUŠAVAJU DA) PEVAJU NA SRPSKOM

SAŽETAK

Na primeru pesme *Eto leto svet* („To je letnje svetlo“), koju su na improvizovanoj verziji srpskog uz po jednu strofu na nemačkom i na finskom jeziku izveli predstavnici Estonije na festivalu Evrovizije (Beograd, 2008), razmatrana je strategija *podvrštavanja*, navodnog prepoznavanja i prividnog razumevanja stranog teksta putem jezika posrednika, tj. strategija u kojoj slušalac poznavanje leksike i gramatičkih struktura iz srodnih jezika prenosi na jezik koji ne zna, a pritom ima utisak da ga razume.

U radu su predstavljeni podaci o reakcijama u medijima, posebno u Estoniji, kao i oni dobiveni anketiranjem ispitanika u Estoniji, Srbiji i Hrvatskoj.

KLJUČNE REČI: Sociolingvistika, popularna (narodna) lingvistika, jezički stavovi, srpski jezik, estonski jezik, pretvaranje, prelaženje, podvrštavanje.

1. Uvod

Ovaj rad bavi se sadržajem pesme *Eto leto svet* („To je letnje svetlo“) i njenim primanjem kod publike u tri razne zemlje. Uzimaju se obzir način izvođenja pesme i karakteristike nastupa trojice pevača koji su izveli pesmu. Rad se usredsređuje na leksičke osobine teksta, reakcije primarne, tj. domaće estonske publike, reakcije sekundarne, tj. srpske (i hrvatske) publike, i na način kako se predstavljanje sopstvene zemlje i učestvovanje na Evroviziji vrednuje u javnom životu. Reakcije pojedinaca očituju se kao primeri populističkih stavova o jeziku i o jezičkim svojstvima koji pripadaju oblasti jezikoslovlja pod imenom *narodno ili popularno mišljenje o jeziku* (na engleskom „folk-linguistic opinions“). Manifestacije kao što je Evrovizija omogućuju da se uoče i opišu nestručni odnosno popularni stavovi pojedinaca, javnih glasila i elektronskih foruma. Retki su slučajevi kada su i izbor jezika i jezičke osobine tekstova u pažnji šire publike. Poznavanje jezika za pevača kao i za gledaoce od vitalne je važnosti za odjek pesme. Važan je estradni i zabavni kontekst Evrovizije u kojem se isprepliću jezički i nacionalni identitet, žanr i popularnost muzike, fizički i vizuelni nastup učesnika, očekivanja i predrasude domaće i strane publike. Ovaj rad predstavlja pilot istraživanje o popularnim stavovima prema jezičkim izboru i jezičkim osobinama, kao i o konotacijama koje tekstovi u nestandardnom obliku mogu imati.

2. Evrovizija

Kao multinacionalna manifestacija Evrovizija je i multijezička. Od 1966. do 1972. i od 1977. do 1999. izvođač pesme morao je pevati na jeziku koji je jedan od službenih

jezika zemlje koju predstavlja. Posledica takve politike jest da su gledaoci mogli čuti pesme na jezicima koje pre nisu uopšte čuli i to je za mnoge bio i čudan i egzotičan doživljaj. S druge strane, mnogi gledaoci nisu to cenili pa je bilo učestalih poziva da se ukine pravilo da se pesma obavezno peva na nacionalnom jeziku. Pred 1965. i od 1973. do 1976. i opet od 2000. nema ograničenja u izboru jezika na kojem se peva. U prošlosti su se izvođači priklonili tada popularnom francuskom jeziku dok je sada najpopularniji izbor engleski jezik.

Estonija je prvi put učestvovala na Evroviziji tek 1993. godine, ali je takmičenje mnogim Estoncima bila dobro poznato, jer su u Talinu i na severnoj obali zemlje mogli da primaju televizijske programe iz Finske. Euforija koja je bila prisutna u svim oblastima javnog života u Estoniji nakon 1990. brzo je splasnula, pa su se i očekivanja i entuzijazam za Evroviziju nešto smanjili bez obzira na pobjedu koju je Estonija odnela 2001. Zanimljiv je pozitivan efekt koji je ta pobjeda imala na stav mnogih etničkih Rusa u Estoniji prema estonskom jeziku (Verschik 2005: 305).

3. Opis pesme i način izvođenja

Pesmu *Eto leto svet* napisala je grupa komičara poznata pod imenom *Kreisiraadio* („Ludi radio“). Finale za pesmu koja će Estoniju predstavljati na Evroviziji održano je u februaru 2008. i publika kojoj je pesma namenjena i od koje se očekuje podrška jest domaća estonska publika, koju ovde nazivamo *primarna* publika. Pesma *Eto leto svet* izvedena je na improvizovanoj verziji srpskog uz po jednu strofu na nemačkom i na finskom jeziku. Pesma je odnela pobjedu uprkos protestima onih kojima nije se sviđelo izvođenje na stranom jeziku i žovijalno i pomalo mangupsko ponašanje članova *Kreisiraadija*. Popularnost trojke komičara presudila je u konačnoj odluci, ali izborom srpskog kao glavnog jezika u tekstu ova pesma dobiva i *sekundarnu* publiku, odnosno publiku kojoj je srpski maternji jezik i publika koja je i domaćin finala Evrovizije 2008. Time pesma pridobiva osobine srpske domaće pesme jer je namera izvođača bila da pesma treba da bude razumljiva Srbima i onima koji razumeju srpski jezik. Mogućnost dobijanja glasova iz Srbije i iz zemalja u njenom okruženju takođe igra ulogu u računici izvođača.

Svi članovi *Kreisiraadija* izvorni su govornici estonskog jezika, a znaju ruski, finski i engleski jezik. Niko od njih ne zna srpski, a poslužili su se srpskohrvatsko-engleskim džepnim rječnikom da sročie tekst. Proizvoljan izbor reči prvi je od elemenata parodije u pesmi, drugi je bezazlen i banalan naslov pesme koji nije povezan sa sadržajem teksta, treći vesela ali jednolična melodija, i četvrti opušteno i ležerno ponašanje izvođača uz povremenu dozu patosa.

Pesma *Eto leto svet* je imitacija srpskog jezika u estonskom kontekstu, što je vrlo neobično i time markirano. Javno mišljenje o pesmi, izraženo u elektronskim i javnim medijima, pruža odlične primere popularnih i populističkih stavova o pevanju na stranom jeziku i o imidžu koji se takvim nastupom prenosi u Evropu i u svet. Postavlja se i pitanje o tome kako se može sročiti tekst na nepoznatom jeziku i da li je ona razumljiva domaćoj i stranoj publici.

4. Kratak opis nekih glumačkih i performativnih aspekata pesme *Eto leto svet*

Pesme, kao i drugi tekstovi, mogu da sadrže različite forme i različite glasove koji personifikuju razne sociopolitičke identitete, tj. pesme mogu imati svojstvo heteroglosije što podseća na Bahtinov pojam o stilizovanju više od jednog izvornog glasa u mnogim primerima umetničkih dela. Uz karakteristiku parodije, pesma *Eto leto svet* doziva ili aludira na sledeće: savremenu popularnu muziku u Estoniji, savremenu evropsku estradnu muziku uopšte, savremenu popularnu kulturu u Estoniji, uhodani nastup i reputaciju Kreisiraadija, Evroviziju, Srbiju (kao nepoznata ili egzotična balkanska zemlja), Finsku i Nemačku jer su i njihovi jezici zastupljeni u tekstu. Nameštenost i izveštačenost se podrazumevaju kada je reč o parodiji i od gledalaca se traži da raspozna veštačko stereotipiziranje koje se zasniva na poznatim identitetima. Obeležje parodije je da izvođač ne govori o svojim namerama ili motivima, a na gledaocu ostaje da na osnovu svojih očekivanja i ranijih iskustava zaključi u čemu je značaj nastupa. Isto ili slično zaključivanje kod publike veće je ako nastup ima veći broj prepoznatljivih mesta. Poenta parodije je da ima raznih migova (Robinson 1996: 118) koji odaju glumčevo varanje. Ukoliko se ne prepoznaju migovi ili ukoliko se slabo otkriju moguće je da će publika negativno reagovati na nastup koji im se čini lošim ili lakrdijom.

5. Lingvistički opis pesme *Eto leto svet*

Eto leto svet je višejezična pesma koju je napisala grupa autora koji znaju dva od tri jezika, nemački i finski, ali koji ne znaju jezik koji u pesmi dominira – srpski. Kada se želi imitirati drugi jezik, ima više načina da se to izvede. Može se usvojiti intonacija ili upotrebljavati prepoznatljive foneme ili morfeme iz drugog jezika, npr. dodavanje sufiksa *-en* kada se želi imitirati nemački. Druga strategija je ubacivanje pojedinih leksičkih jedinica, bez obzira na pravilnost forme ili izgovora, često i s prepoznatljivim sufiksom iz tog jezika. Primer takve imitacije je upotreba reči poput *no problemo* ili *no comprendo* prema engleskom izgovoru kada se želi na podrugljiv način imitirati govornik čiji je maternji jezik španski. Članovi Kreisiraadija nisu lingvisti ali nisu ni naivni u prezentovanju domaćih i stranih likova u svojim skečevima.

Po naslovu pesme očigleno je da tekstopisci nisu mogli identifikovati srpsku reč za svetlo pa su se zadovoljili ruskim ekvivalentom *svet* (*свет*) i srpskom imenicom *leto* a ne pridevom *letnji*. Izgovor *leto* jasno se razlikuje od ruskog *лемо* [l'etə] i kombinacija imenica *leto* + imenica *svet* tipičnija je za estonsku tvorbu reči nego za tvorbu reči u slovenskim jezicima. U naslovu pesme je srpsko-ruska kombinacija *leto svet* uz rusku demonstrativnu zamenicu *eto* (*это*). Sam tekst pesme nije povezan s temom 'letnje svetlo' i u njemu ima više odrednica iz oblasti gastronomije: *račun molim, jastog, doboš torta*. Dole je sam tekst pesme s prevodom nemačkog i finskog dela pesme.¹

Eto leto svet

¹ Pesma je dostupna na adresama <http://ctv.err.ee/?0545699> i http://au.youtube.com/watch?v=ew5KIYs0e_k

Ko ja sam?	Leto svet,	Krompira	
Racun molim	eto leto svet.	kraska, luka,	
Nestalo	Leto svet,	jastoga -	
mi je plina	eto leto svet	to jedosta.	
mi je plina	Leto svet	Sardela to	
		jedosta.	
Dva dupla	Krompira,	Mitās nyt?	(Što je sada?)
dobosh torta.	krashka, luka	Kesāvalot nyt.	(Letnje svetlo sada.)
Mahuna	jastoga -	Mitās nyt?	(Što je sada?)
to jedosta	to jedosta.	Kesāvalot nyt.	(Letnje svetlo sada)
to jedosta		Mitās nyt	(Što je sada?)
Sommer licht.	(Letnje svetlo.)	Leto svet	
Das ist Sommer	(To je letnje svetlo.)	eto leto svet.	
licht.		Leto svet,	
Sommer licht.	(Letnje svetlo.)	eto leto svet	
Das ist Sommer	(To je letnje svetlo.)	Leto svet...	
licht.			
Sommer licht.	(Letnje svetlo.)		

Proizvoljna kombinacija naziva jela u pesmi koja ima sasvim drugu temu u naslovu možda je dovoljan dokaz da se radi o dosetki. Nakon pobeđe na nacionalnom takmičenju pevači su otvoreno rekli da pesma nema skriveno značenje i da su prosto hteli da tekst zvuči što srpskije (Rattus 2008: 16). Žovijalno i pomalo nespretno izvođenje pesme podseća na neke srpske estradne umetnike, npr Miroslav Ilić ili Mile Kitić, ali nije očividno da se tu radi o podrugljivom stereotipizovanju srpskih pevača ili Srba u celini.

5.1. Podvrštavanje

Iako su se služili srpskohrvatsko-engleskim džepnim rečnikom, leksika i izgovor uglavnom odgovaraju srpskom standardu (kroatizmi: *plin* i *mahuna*; rusizmi: *eto*, *svet*; sintaksički rusizam: izostanak kopule). Očigledno je da je poznavanje ruskog pomoglo u sastavljanju teksta i da su kompozitori računali na to da će ga Estonci razumeti zbog raširenog poznavanja ruskog jezika. Ovaj proces (tačnog ili pogrešnog) identifikovanja drugog jezika i pretpostavljenog razumevanja putem drugog jezika posrednika može se odrediti kao *podvrštavanje* (na engleskom „collapsing“). Podvr-

štavnje je strategija približavanja, navodnog prepoznavanja i prividnog razumevanja stranog teksta putem jezika posrednika, tj. strategija u kojoj slušalac poznavanje leksike i gramatičkih struktura iz srodnih jezika prenosi na jezik koji ne zna, a pritom ima utisak da ga razume.

5.2. Popularna (socio)lingvistika

U Estoniji je pesma ubrzo izazvala mnoštvo negativnih kritika od pojedinih članova žirija, publike, gledalaca, blogera i šire javnosti, na elektronskim forumima pojedinih novinskih glasila i medija. Pesma i jezik u njemu su postali svakidašnja tema. Pesma je postala i predmet anketa koje su pojedini novinari i elektronski mediji sveli. Popularne i medijske diskusije o jeziku obično spadaju u sferu takozvane popularne lingvistike odnosno u sferu u kojoj uglavnom laici ili nestručni komentatori izražavaju negodovanje ili čuđenje o određenoj temi (Niedzielski i Preston 2003).

Lako je identifikovati karakteristike džepnog rečnika u tekstu: tu je uobičajena fraza *račun molim*, nazivi raznih jela (*krompir*, *krushka*). Indikativno je da su u džepnim rečnicima odvojeno navedene razne oblasti u životu prosečnog turista kao što su hrana i piće, jelovnik i restoran, kako naručiti jelo i pozdraviti ljude, prijaviti probleme i postaviti jednostavna pitanja.

5.3. Pretvaranje i prelaženje

Termin pretvaranje (na engleskom „passing“) se odnosi na ponašanje određene osobe koja želi da članovi neke socijalne grupe pomisle da je ona pripadnik njihove grupe. Kada je u pitanju jezik, pretvaranje se odnosi na jezičko znanje osobe koja nije izvorni govornik. Drugi govornici, uključujući i izvorne govornike tog jezika, misle da ta osoba tako dobro govori njihov jezik da pretpostavljaju da je izvorni govornik. Ovo se može dogoditi kada se određeni govornik ‘pravi’ kao da je izvorni govornik drugog jezika i drugi to prihvate, ali se dešava i kada se određena osoba ne deklarise kao strani govornik, a drugi daju signale da je smatraju svojom. U takvim situacijama pretvaranje zavisi od vremenskih i kontekstualnih varijabli kao varijabala drugih govornika u okruženju (Piller 2002: 179). Iako je mnogo lakše pevati nekoliko stihova na stranom jeziku nego tečno govoriti tim jezikom, jasno je da namera izvođača Kreisiraadija nije bila da se pretvaraju da su Srbi pa se u datom slučaju ne može govoriti o pretvaranju.

Prelaženje (na engleskom „crossing“) je strategija u kojoj govornik imitira govor, odnosno jezik koji pripada drugoj socijalnoj ili jezičkoj grupi jer se želi identifikovati s tom grupom ili samo pokazati solidarnost ili poštovanje prema njoj. Takva strategija obično uključuje jezičke oblike koji su markantniji i prominentniji od onih u običnim primerima međusobnog jezičkog približavanja ili konvergencije prema teoriji o govornom prilagođavanju (Giles i Smith 1979). U konstalaciji u kojoj je prelaženje moguće, tipično je da postoje tri stranke: govornik koji prelazi na njemu nesvojestven govor; ‘vlasnik’ odnosno izvorni govornik tog drugog jezika, i drugi pred kojima prvi govornik imitira drugi jezik odnosno prelazi na njega i od kojih želi dobiti priznanje da je u tome uspeo (Rampton 1999; Auer 2006). Varijante na koje i s kojih se prelazi obično su u neposrednoj blizini jedna druge, npr. londonski kokni žargon belaca i londonski žargon osoba poreklom sa Jamajke. Teško je verovati da članovi Kreisiraadija žele izvesti primer prelaženja u kojem bi hteli da se ‘dokažu’ kao govornici srpskog

jezika. Nema, naime, neposrednih dodira između govornika srpskog i estonskog jezika koji su neophodni da bi takvo oponašanje imalo određeno društveno i međuetničko značenje.

6. Ispitanici i podaci iz anketa

Da bi se proverilo kakva je recepcija upotrebe jezika u ovoj pesmi, anketirano je 30 izvornih govornika estonskoga jezika u Estoniji, 6 govornika srpskog jezika u Srbiji i 4 hrvatskog jezika u Hrvatskoj.

Anketiranje estonskih govornika izvršeno je par nedelja nakon takmičenja. Kao pripadnici primarne publike oni su od ranije znali izvođače, bila im je poznata poznata pesma i sve polemike koje su se oko nje vodile. Anketiranje u Srbiji i Hrvatskoj sprovedeno je u martu 2008. godine; ispitanicima je prikazan samo tekst pesme, a kao eventualni pripadnici sekundarne publike oni nisu bili upoznati s načinom izvođenja pesme niti s kontroverzama oko nje.

S obzirom na broj ispitanika i razlike među njima dobiveni podaci se ne mogu smatrati reprezentavnim.

Od 30 Estonaca njih 19 je izjavilo da zna ruski jezik, 11 da zna nemački, 8 finski jezik; nijedan ispitanik nije rekao da zna srpski ili hrvatski jezik. Od ukupno 10 srpskih i hrvatskih ispitanika njih 6 je izjavilo da zna nemački, 5; niko nije izjavio da zna estonski ili finski jezik.

6.1 Stavovi prema jednojezičnim odnosno višejezičnim tekstovima

Bez obzira na velik broj dvojezičnih i višejezičnih pesama koje su se izvele na Evroviziji tokom godina većina ispitanika daje prednost jednojezičnim pesmama.

Tabela 1: Stavovi prema pesmama na jednom ili više jezika

<i>Da li su više-jezične pesme bolje od jednojezičnih pesmi?</i>	Da	Zavisi	Ne znam	Ne
Estonci	7	4	2	17
Srbi i Hrvati	1	-	2	7

Bez obzira na to da li je jedan od jezika u višejezičnoj pesmi engleski jezik estonski ispitanici pokazuju odbojnost, dok su srpski i hrvatski ispitanici nešto pozitivniji. Mogućnost da i deo pesme peva na ruskom jeziku srpski i hrvatski ispitanici pozitivno su ocenili. Takvu mogućnost su skoro svi estonski ispitanici negativno ocenili.

Tabela 2: Stavovi prema dvojezičnim pesmama s engleskim/ruskim delom teksta

<i>Dvojezična pesma s engleskim tekstom kao dobra ideja</i>	Da	Možda	Ne znam	Ne
Estonci	7	4	1	18
Srbi i Hrvati	1	3	4	2
<i>Dvojezična pesma s ruskim tekstom kao dobra ideja</i>				
Estonci	0	0	0	30
Srbi i Hrvati	2	6	0	2

Postavlja se pitanje da li je ovo indikacija da su ispitanici negativno raspoloženi prema kosmopolitizmu ili globalizaciji, ili se osećaju ugroženim kao govornici jezika s malim brojem govornika, odnosno da li smatraju da višejezičnost obično znači da govornici takvih jezika moraju da govore 'svetske' jezike, a ne i obratno. U slučaju da stranac zapeva na njihovom jeziku s dvojezičnim tekstom reakcije su mahom pozitivne.

Tabela 3: Stavovi prema strancima koji pevaju na stranom jeziku

<i>Kada neestonac peva na estonskom kako se osećate?</i>	Ponosan	Dirnut	Ugodno iznenađen	Ravnodušan
Estonci	17	8	3	2
<i>Kada nesrbin ili nehrvat peva na vašem jeziku, kako se osećate?</i>	Ponosan	Srećan ukoliko je dobra pesma	Srećan ukoliko je dobro izvedeno	Ravnodušan
Srbi i Hrvati	7	1	1	1

Poređenje podataka iz Tabele 1 i Tabele 3 ukazuju možda na to da negativan stav prema višejezičnim tekstovima ne izražava odbojnost prema višejezičnosti nego prema potiskivanju maternjeg jezika kako bi se ustupilo veće mesto 'većim' jezicima. Ispitanici žele da zaštite svoje jezike jer osećaju da su ugroženi od svetskih jezika, pa možemo ovo da nazovemo strah od višejezičnosti zbog navodnog ugrožavanja sopstvenog jezika. Figura 1 prikazuje stanje kada se uz maternji jezik govori i strani jezik.

Figura 1: Percepcija ugroženosti maternjeg jezika u odnosu na stavove prema višejezičnosti

Ugroženost maternjeg jezika (‘maleni’ L1 + ‘veći’ L2 (+ L3 itd.) = [-] višejezičnost
Neugroženost maternjeg jezika (‘veći’ L1 + ‘manji’ L2 (+ L3 itd.) = [+] višejezičnost

6.2. Identifikovanje jezika i razumevanje teksta

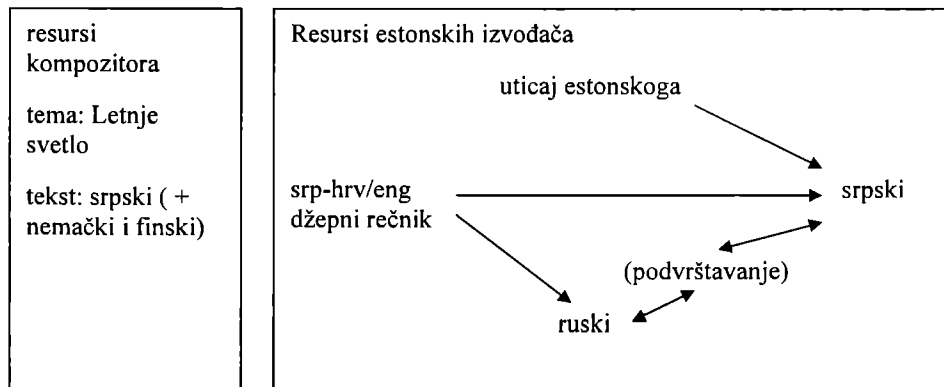
Većina estonskih ispitanika mogla je identifikovati jezik pesme, naime sami izvođači su izjavili da je izvor teksta srpskohrvatsko-engleski džepni rječnik i svi mediji su izveštavali o tome da su se izvođači služili srpskim jezikom.

Jezik pesme prema odgovorima Estonaca: srpski (10), srpsko-hrvatski (6), hrvatski (2), mešani slovenski govor (2), ruski (2) slovenači / poljski / beloruski / litvanski (po jedan odgovor), ne znam (4).

Jezik pesme prema odgovorima Srba i Hrvata: srpski (6), srpski uz nekoliko hrvatskih reči (2), seljačko-šumadijska varijanta srpskog (1), ne znam (1).

Dvadesetero Estonaca odgovorilo je da razume reči u pesmi što je više od onih koji su identifikovali jezik u pesmi (18). Pretpostavljamo da im je pomoglo poznavanje ruskog jezika, kao i prevodi koji su prikazani na internetskom sajtu Estonske televizije i prilikom izvođenja pesme na državnoj televiziji. Međutim, skloni smo verovati da je poznavanje ruskog prevladalo kao sredstvo razumevanja. Načini na koje različite grupe ispitanika raspoznaju i razumeju tekst drugačiji su.

Figura 2: Jezički resursi kompozitora i načini kako ispitanici razmeju pesmu

Ima tri izvorna elementa u slaganju pesme. Prvi elemenat čine razni leksemi svojevredno izabrani iz džepnog rečnika. Drugi elemenat je tačno ili lažno prepoznavanje tih reči kao istoznačnica ruskim ekvivalentima. Primer tačnog prepoznavanja je *leto* putem ruskog ekvivalenta *лето*, a primer lažnog prepoznavanja je *svet* koji nije istoznačnica ruskom obliku *свет*. Kompozitori veruju da će se estonska publika osloniti na rašireno poznavanje ruskog jezika i tako razumeti tekst. Ovakvo prepoznavanje, asocijaciju i prividno razumevanje određujemo kao *podvrštavanje*. Istovremeno ima čisto ruskih leksema u pesmi, npr. *eto* (это) u značenju ‘ovaj’, kao i uticaja estonsko-

ga u tvorbi reči, npr. *leto svet* umesto *letnji svet* odn. *letnje svetlo*. Strategija podvrštavanja вреди samo za Estonce, jer Srbi i Hrvati uprkos nestandardnim oblicima mogu da razumeju upotrebljene srpske lekseme. Na pitanje da li je tekst jasan i da li ima smisla osmoro srpskih i hrvatskih ispitanika je odgovorilo da tekst nema smisla što znači da zbirka razumljivih reči ipak ne čini jasan i skladan tekst.

U svom elektronskom izdanju estonske dnevne novine *Postimees* (7. II 2008) izvestile su da u Srbiji ima raznih reakcija na pesmu zbog pogrešaka u srpskom tekstu (Leivak, 2008). Jedan od izvođača, Tarmo Leinatamm umanjio je važnost originalnog tekst kao i estonskog prevoda. Rekao je da pesma nije nikakav estetski ili politički pamflet i da nema veze s drugim pesmama ili osobama i apelovao da se tekstu ne pridaje velik značaj (Rattus 2008: 16). Novine *Postimees* (7.II 2008) takođe izveštavaju da govornici srpskog i hrvatskog jezika koji igraju za košarkaški klub *Kalev Tallinn* ne razumeju pesmu i citiraju srpskog trenera tog kluba, Veselina Matića, koji „nema pojma“ što pesma treba da znači (Šmutov, 2008). Citiraju i Matića kako apeluje da se „pogreške u tekstu isprave“ (Paju, 2008) i da se promeni naslov pesme u *letnij svet* („letnje svetlo“ na ruskom).

6.3. Popularizacija nekih fraza u Estoniji

U Estoniji su neki verovali da tekst ima neko skriveno značenje i počeli su upotrebljavati pojedine reči iz pesme u kontekstima za koje smatraju da odgovaraju kontekstu pesme. Na primer, *to (mi) je dosta* upotrebljava se kao izjava ili usklik sa značenjem „sit sam toga“, „toga imam navrh glave“ što liči na srpsko značenje te fraze ali je zanimljivo uočiti kako su ljudi na to došli. *Dosta* podseća na ruski *достаточно* i fraza *to mi je dosta* upotrebljava se sa značenjem ruske fraze *это мне надоело*.

Primer pogrešnog razumevanja reči iz pesme je *sardela* („inćun“) za koju Estonci misle da je vrsta kobasice zbog sličnosti s ruskim *сарделька* (prvobitno značenje je „safalada“ ili „kratka debela kobasica“; drugo značenje je „inćun“) i s estonskim *sardell* („kobasica“). Ovakvo povezivanje je bila inspiracija za naslove u dnevnim novinama poput ovih: *Sardellist on kõrini ehk kuidas eestlased eurovisiooni pühaduse minetasid* („Dosta nam je kobasica ili kako je Evrovizija izgubila svoju nevinost za Estonce“) (Kaldoja, 2008).

6.4. Afektivne reakcije na tekst

Podaci o proceni estetske vrednosti i afektivnosti pesme dati su u Tabeli 4.

Tabela 4: Afektivne reakcije na pesmu

<i>Estonci</i>	Da	Možda	Ne znam	Ne
Pesma je fora i duhovita	19	3	0	8
Pesma je lepa i srećna	10	7	3	10
<i>Srbi i Hrvati</i>				
Pesma je lepa i srećna	2	0	0	8

Ove uglavnom pozitivne reakcije Estonaca su u suprotnosti s drugim odgovorima iznesenim u tabelama gore i s mnogim komentarima na elektronskim forumima u Estoniji, npr. Estonska Radio Televizija (2008) na kojoj se često upotrebljavao pojam *juravisoon* (estonska reč *jura* znači „glup“ ili „besmislen“). Reakcije Srba i Hrvata su mahom negativne i neki su ispitanici dodali komentare da je pesma *prosta, bezobrazna* ili *loš vic*. Izvan konteksta nedostatak suvislosti izaziva negativne reakcije. U Srbiji je bio samo malen broj izveštaja o estonskoj pesmi – o njoj su izvestile dnevne novine *Blic* s naslovom u izdanju od 09.II 2008 *Estonci na 'Evroviziji' pevaju na srpskom* (Blic 2008). Uz inače neutralni ton anonimni pisac konstatuje da „... iako sama pesma nema baš mnogo smisla, ovo svakako neće biti prvi put da pesma koja učestvuje na 'Evroviziji' više podseća na dečju dosetku nego na ozbiljno pesničko delo“ (Blic 2008). U forumu su se našli i komentari uglavnom negativne sadržine:

„Eeee, gdje su ona stara dobra vremena kad je funkcionisala komisija za šund!“

„Toliko o tome koliko je ovo ozbiljan festival.“

„Ma oni se sprdaju sa nama ...Što bih volela da im pesma postane hit (mada teško) pa da treba da je prevode na engleski i na estonski pa da se i ostatak sveta krsti sa nama...“

U Hrvatskoj jedva da je pesma privukla ikakvu pažnju. Zanimljivo je bilo anketiranje o tome da li bi glasači u Hrvatskoj dali glas stranoj grupi koja peva na hrvatskom. Prevladavaju pozitivne reakcije o izvođenju na hrvatskom uz uslov da i sama pesma mora biti dobra. Samo jedan medij (24sata, 2008) posvetio joj je pažnju. Članak pod naslovom „Estonci i Švedani 'ulizivat' će se Srbima na Eurosongu“ ima izrazito negativan ton i svih devet komentara na forumu ispod njega predskazuje pesmi neuspeh na Evroviziji. Među našim ispitanicima velika većina takođe veruje da pesma *Eto leto svet* nema nikakvih šansi za uspeh.

Tabela 5: Šanse za uspeh na Evroviziji 2008.

Šanse za uspeh odn. pobjedu u Evroviziji 2008.	Velike	Srednje	Ne znam	Nikakve
Estonci	7	4	2	17
Srbi i Hrvati		1		9

Odgovori estonskih ispitanika su pesimističniji od onih na drugim forumima (Estonska Radio Televizija 2008) gde je zabeleženo da 38% anketiranih Estonaca veruje da će *Eto leto svet* imati uspeha. Negativne reakcije ispitanika odražavaju otvoreno skeptične ili antipatične komentare u estonskim medijima. Ocene Srba i Hrvata su poražavajuće.

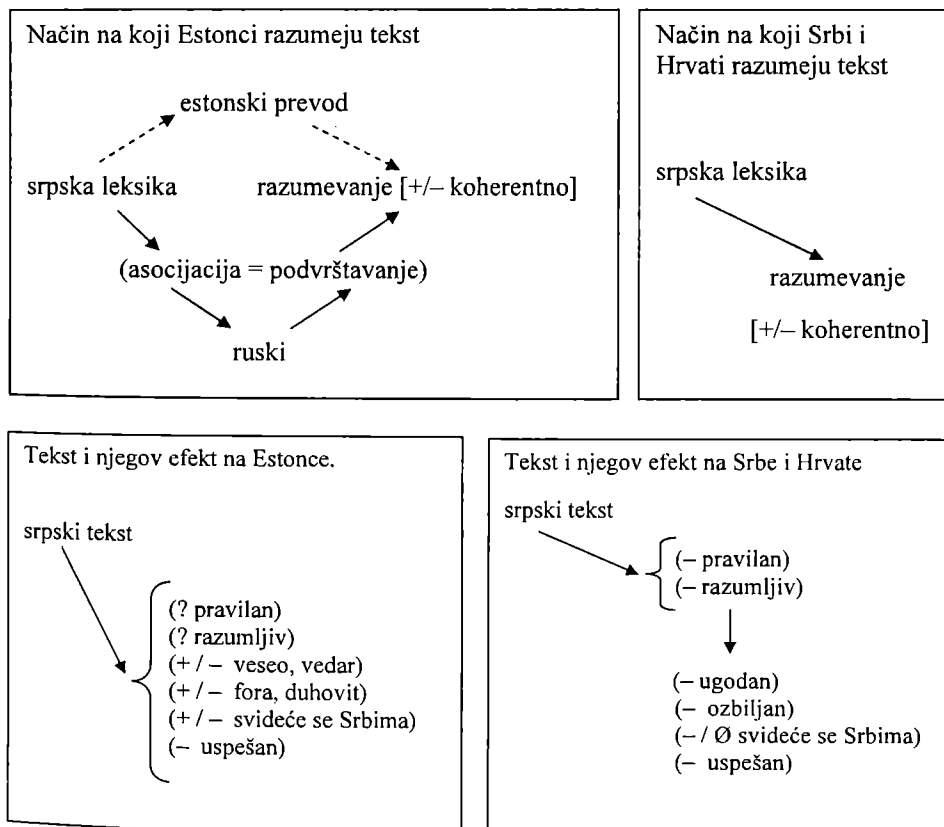
Na kraju smo hteli da proverimo pretpostavku članova Kreisiraadija da će pridobiti glasove Srba i glasove onih iz susednih zemalja u kojima se srpski jezik razume.

Tabela 6: Podrška glasača u Srbiji i iz drugih zemalja

<i>Hoće li gledaoci u Srbiji i u susednim zemljama glasati za pesmu Eto leto svet?</i>	Hoće	Možda / Zavisi od pesme	Neće
Estonci	12	8	10
Srbi i Hrvati		6	4

Eto leto svet ima drugačije značenje za svaku grupu ispitanika. Estonci mogu razumeti pojedine reči strategijom podvrštavanja ali to nije isto kao razumevanje teksta i nije jasno da li oni znaju koliko ima nepravilnih oblika u srpskom tekstu. Prevladavaju pozitivne ocene o estetskoj vrednosti i o pretpostavljenoj popularnosti pesme među Estoncima. Figura 3 dole prikazuje efekte koje isti tekst ima na dve različite grupe ispitanika.

Figura 3: Tekst i njegovi efekti na Estonce, Srbe i Hrvate

7. Zaključak

Jedna od osobina u prikazivanju drugih u popularnim izvođenjima je pribegavanje stereotipima da bi se drugi prezentovali u jedinstvenom (uglavnom negativnom) obliku. Stereotipizovanje drugih služi i homogenizaciji domaćih (Lippi-Green 1997: 134; Coupland 1999: 9-12). Osobine kao što su govor, naglasak i akcent mogu da služe kao sredstvo stereotipizacije čak i kada takve osobine ne postoje u stručnom smislu kao 'pribaltiski naglasak' ili 'azijatski akcent'. Dakle, nisu merodavni samo tačni podaci već i spremnost da se drugi strpe u isti koš zbog lakšeg upojmljivanja umesto karakterizovanja drugih kao individualnih osoba. Tu je prisutno podvrštavanje drugih grupa u veću homogenu celinu. Mnogi o jeziku stvaraju suviše opšte zaključke, pa kada čuju njima razumljiv jezik pomisle da „to zvuči kao...” ili da „ovo mogu prepoznati kao...”. Tu je pristupan proces poopštenja koji ne mora biti negativan. Kao što pokazuju podaci u tabeli 3, Estonci zabrinjava da izvođenje pesme na lošem srpskom može iritirati srpske gledaoce. Izvođenje mogućeg stereotipa otvara pitanje o njegovoj prihvatljivosti ne samo domaćoj već i stranoj publici. Reakcije Srba i Hrvata pokazuju da ne smatraju pesmu koherentnom ili simpatičnom, ali se u isto vreme niko se nije uvredio.

Izbor jezika koji nije maternji jezik može, ali ne mora, biti društveno istaknut jer nisu svi jezici svima ljudima od istog značenja. U slučaju da Estonac peva na svom, estonskom jeziku možemo konstatovati nultu istaknutost (na engleskom „zero salience”) jer je normalno i očekivano da Estonac ume i sme slobodno pevati na svom jeziku u svojoj zemlji. Bilo koje ironične ili parodijske dosetke nisu od značaja kada je reč o sugestivnim potencijalima izbora samog jezika koji je očekivan. Međutim, ukoliko Estonac peva na engleskom, sam izbor jezika, bez obzira na sadržinu pesme, imaće neku sugestivnu istaknutost. Međutim, izvođenje na engleskom ima manju sugestivnu istaknutost od pevanja na finskom, na primer, iako se finški jezik dosta dobro razume u Estoniji. Razlog tome je da je engleski jako raširen izbor jezika u estradnim nastupima i simbolizuje u prvom redu kosmopolitizam, možda i modernost i neutralnost (Androutsopoulos 2004), i ne mora da ima veze sa anglofonskim zemljama ili anglofonskom kulturom. Nema ničeg posebnog u izboru engleskoga – čak je većina drugih pesama na estonskom domaćem takmičenju za Evroviziju bila na engleskom. Na pitanje 'zašto nisu pevali na engleskom?' jedan od kompozitora pesme, Tarmo Leinatamm, odgovorio je da je umesto engleskog izabrao (uz srpski i finski) nemački kao 'svetski' jezik jer mu se nemački činio podobnijim za pojam letnjeg svetla (Rattus 2008: 16).

Upotreba ruskoga jezika imala bi veliku sugestivnu istaknutost. Istina je da su za vreme SSSR-a mnogi estonski pevači pevali na ruskom, prvenstveno za publiku u Rusiji i u drugim sovjetskim republikama, i da su mnogi, kao što su Anne Veski i Jaak Joala, stekli veliku popularnost. U samoj Estoniji je pevanje na ruskom bio fenomen na koji su mnogi reagovali s podvojenim osećajima. Od osamostaljenja Estonije kod mnogih nije nestala nelagoda o javnoj upotrebi ruskoga i izbor tog jezika u javnom životu može da izazove negativne asocijacije.

Možemo zaključiti da izvođači žele ukazati na sledeće karakteristike da bi pesma imala značajnu istaknutost za primarnu estonsku javnost: živijalnost, kosmopolizam i balkanstvo. Srpskoj i široj balkanskoj javnosti izvođači se žele predstaviti na sim-

patičan, susretljiv, možda i populistički način. Uspeli su u prvoj nameri time što su pobedili na nacionalnom takmičenju. Sugestivna istaknutost pesme bila je svrsihodna. Međutim, čim su se probudile sumnje u gramatičku tačnost srpskog teksta („Kakav je to srpski?“) ili u dvosmislene namere („Je li ovo neki kvaziruski?“) izvođači su brzo porekli bilo kakve asocijacije i rekli su da je pesma šala koja se ne sme uzimati ozbiljno. Evrovizija pruža odličnu kamuflažu za varke.

To nije jedini privid koji izvođači imaju u vidu. Pevanje na drugim, svetskim jezicima ima dugu tradiciju na Evroviziji – pre je francuski bio popularan izbor, sada je to engleski. Time što su izabrali manji i ‘egzotični’ jezik kao što je srpski, izvođači pokazuju da žele potkopati uobičajena očekivanja gledaoca. Takav prevratnički čin, prema analogiji Hilla (1999: 550), izgleda kao kršenje osnovnih predstava o upotrebi jezika na Evroviziji.

Upotreba srpskog, kao i nemačkog i finskoga predstavlja primer multijezičnosti bez engleskog kao uobičajenog jezika posrednika, i time pesma predstavlja pokušaj uspostavljanja međuevropskog dijaloga. Takav se simbolizam postiže izborom jezika koji po sebi mogu imati simboličan karakter. Finski je dobar izbor jer simbolizuje veze između Estonije i Finske na kulturnom, ekonomskom i jezičkom planu. Nemački je relevantan iz istorijskih razloga po svojoj ulozi kao jezik zemlje koja je bila vodeća sila na Baltičkom moru i kao jezik prestiža u srednjoj Evropi. Srpski predstavlja ‘novu’, ‘egzotičnu’ ili ‘nepoznatu’ Evropu i kao slovenski jezik nadopunjava jezike germanske i finougarske porodice.

Na kraju možemo da konstatujemo da primaoci poruke ne reaguju pozitivno ili ne reaguju uopšte ako im je poruka nejasna. Zbog toga je pesma *Eto leto svet* dobila jako malo glasova u prvom polufinalu 29. maja 2008. Pesma nije dobila poena niti od Srbije niti od balkanskih zemalja u kojima se srpski razume, a niti od drugih istočno-evropskih zemalja u kojima se govori ili razume ruski. Pobedu je odneo ruski pevač, Dima Bilan, s pesmom koju je u potpunosti pevao ne engleskom *Believe* („Veruj“).

LITERATURA

- Androutsopoulos, J. (2004). Non-native English and sub-cultural identities in media discourse. U: H. Sandøy (ur.) *Den fleirspråklege utfordringa / The multilingual challenge*. Oslo: Novus. 83-98.
- Auer, P. (2006). Sociolinguistic crossing. U: K. Brown (ur.) *Encyclopedia of Language and Linguistics*. [Drugo izdanje] Oxford: Elsevier. 490-492.
- Blic (2008). Estonci na „Evroviziji“ pevaju na srpskom. Internetsko izdanje ‘Blic’ od 07.02.2008. Posećeno: 15. mart 2008. Adresa: <http://www.blic.co.yu/zabava.php?id=29244> html
- Coupland, N. (1999). ‘Other’ representation. U: J. Verschueren, J.-O. Östmann i J. Blommaert. (ur.) *Handbook of Pragmatics Instalment 1999*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins. 1-24.
- Estonska Radio Televizija - ETV (2008). Kõsitlus: 38% elanikest usub Eesti eurolaulu edu Serbias [“Anketa: 38% stanovništva veruje u uspeh estonske pesme na Evroviziji u Srbiji”] Internetsko izdanje ‘Eesti Päevaleht’ od 09.02.2008. Posećeno

15. februar 2008. Adresa: <http://reis.epl.ee/artikkel/418036&kommentaarid=0.html>
- Forum.HRT (2008). Da li bi glasali na Eurosongu za pjesmu na hrvatskom jeziku? [Internetski forum HRTa] Posećeno 10. mart 2008. Adresa: <http://forum.hrt.hr/viewtopic.php?t=10695.html>
- Giles, H. and P. Smith (1979). Accommodation theory: optimal levels of convergence. U: H. Giles i R.H. St Clair (ur.) *Language and Social Psychology*. Oxford: Oxford University Press. 45-64.
- Hill, J. (1999). Styling locally, styling globally: What does it mean? *Journal of Sociolinguistics*, 3/4: 542-556.
- Kaldoja, K. (2008). Sardellist on kõrini ehk kuidas eestlased eurovisiooni pühaduse minetasid [„Dosta nam je kobasica ili kako je Evrovizija izgubila svoju nevinost za Estonce.“] Internetsko izdanje ‘Eesti Päevaleht’ od 04.02.2008. Posećeno 10. februar 2008. Adresa: <http://ebnr2.datanet.ee/artikkel/417299.html>
- Leivak, V. (2008). Pajusaarele on „Leto svet” 20. eurolugu [„Leto svet je dvadeseta pjesma na Evroviziji za kompozitora Pajusaar“] Internetsko izdanje ‘Postimees’ od 05.02.2008 Posećeno 7 februar 2008. Adresa: http://www.postimees.ee/050208/esileht/meelelahutus/hip/310073_1.php?pajusaarele-on-letto-svet-20-eurolugu.html
- Lippi-Green, R. (1997). *English with an Accent*. London and New York: Routledge.
- Paju, T. (2008). Korvpalli-Kalevi neli Balkani meest ei saa „Leto sveti” sõnadest midagi aru [„Četvero Balkanaca u košarkaškoj ekipi ‘Kalev’ uopšte ne razumeju testk ‘Leto svet’“] Internetsko izdanje ‘SL Õhtuleht’ od 07.02.2008. Posećeno 7. februar 2008. Adresa: <http://www.sloleht.ee/index.aspx?id=265635&q=letto%20svet.html>
- Piller, I. (2002). Passing for a native speaker: Identity and success in second language learning. *Journal of Sociolinguistics* 6/2: 179-206.
- Rampton, B. (1995). *Crossing: Language and Ethnicity amongst Adolescents*. New York: Longman.
- Rampton, B. (1999). Styling the Other: Introduction. *Journal of Sociolinguistics* 3/4: 421-427.
- Rattus, S. (2008). Leto svet! – eto leto svet ehk pointi pole! [„Leto svet! – eto leto svet ili ništa nema smisla!“] *Just Magazine* br. 2. 15-16.
- Robinson, W. P. (1996). *Deceit, Delusion and Deception*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Šmutov, M. (2008). Eesti eurolaul tekitab Serbias elevust [„Estonska pesma za Evroviziju izaziva veliko interesovanje u Srbiji“] Internetsko izdanje ‘ELU24’ od 06.02.2008. Posećeno 7. februar 2008. Adresa: <http://eurovisioon.elu24.ee/?id=9998&redir.html>
- Verschik, A. (2005). The language situation in Estonia. *Journal of Baltic Studies* 36/3: 283-316.
- 24sata (2008). Estonci i Šveđani ‘ulizivati’ će se Srbima na Eurosongu. Internetsko izdanje ‘24sata’ od 08.02.2008. Posećeno 13. mart 2008. Adresa: http://www.24sata.hr/index.php?cmd=show_clanak&tekst_id=48976.html

ETO LETO SVET: WHEN ESTONIANS ARE SINGING IN SERBIAN (OR TRY TO)

S u m m a r y

A song *Eto leto svet* ("That's summer light") was chosen to represent Estonia in the Eurovision song contest in 2008 held in Belgrade. The song is noteworthy because: (1) it imitates Serbian; (2) Estonian-speakers are not familiar with Serbian and do not have 'ready made' linguistic devices for stereotyping/imitation of Serbian; (3) the song has generated strong opinions amongst some people in Estonia. These opinions are gauged through questions posed to informants in Estonia, Serbia and Croatia and canvassing of print and electronic media. The song is salient to its Estonian audience because it indexes listeners' assumed proficiency in Russian in order for its Serbian text to be comprehended. As many Estonians have at least passive command of Russian, we introduce the notion of 'collapsing' – a strategy of approximation, perceived congruency and assumed comprehension employed by speakers when confronted with text that bears similarity to their L1, L2 or subsequent languages.

Key words: Socio-linguistics, Serbian, Estonian, Eurovision Song Contest, collapsing.

Anna Verschik
Tallinn University
Institute of Estonian Language and Culture
Tallinn
Estonia
e-mail: anna.verschik@tlu.ee

Jim Hlavač
Monash University
Faculty of Arts
Clayton
Australia
e-mail: jim.hlavac@arts.monash.edu.au

ANGLICIZMI U SRPSKOM KAO JEZIKU STRUKE: ORTOGRAFSKA ADAPTACIJA TERMINA IZ OBLASTI AUTOMOBILIZMA¹

SAŽETAK

U radu su analizirani primeri ortografske adaptacije najnovijih anglicizama iz domena auto tjuninga (podešavanja), zabeleženih u stručnom časopisu. Rezultati pokazuju da su anglicizmi nedosledno ortografski adaptirani u srpskom jeziku. Registar sadrži 83 odrednice.

KLJUČNE REČI: anglicizmi, ortografska adaptacija, terminologija automobilizma, srpski jezik.

1. Uvodna napomena

Rad je usmeren na uočavanje i analizu ortografske recepcije najnovijih anglicizama – reči iz engleskog jezika ili reči preuzete preko engleskog jezika – u štampanim medijima koji se bave automobilskom industrijom. Za obradu teme korišćena je građa iz rubrike auto tjuninga (eng. *tuner* podešavač) u godišnjaku *Auto katalog* (1998, 1999, 2001, 2002, 2003. i 2007), u izdanju *A-press-a* iz Novog Sada. Ovaj godišnjak je, po mišljenju stručne javnosti, jedan od relevantnih časopisa u zemlji koji se bavi automobilizmom. Velik broj anglicizama u posmatranom korpusu potvrđuje stav Ivana Klajna (1996: 68) povodom stvaranja tehničke terminologije na srpskom jeziku: „nove reči se javljaju uglavnom proizvoljno, više posredstvom trgovaca nego stručnjaka bilo za tehniku bilo za jezik”. Anglicizmi imaju prednost nad prevodnim ekvivalentima jer su u jeziku primaocu jednoznačni, jer često samo imenuju, a ne označavaju neki pojam. Velik broj njih su poreklom fabrički nazivi proizvoda, hrematonimi. Prema mišljenju Ranka Bugarskog (1997: 98) na opseg pozajmljivanja reči iz engleskog jezika utiče i to što je „derivacioni potencijal po pravilu bogatiji kod internacionalne terminologije nego kog domaćih ‘zamena’”. O ekonomičnosti se može govoriti i kod tvorbe akronima koji imaju status leksičkih jedinica (npr. AIV – Aluminium Intensive Vehicle). Primećena je i upotreba anglicizama koji ne označavaju nove, nego već poznate predmete i pojave (npr. *top-model*, *hajtek*).

2. Analiza korpusa

Građa je posmatrana na osnovu utvrđenih principa pozajmljivanja stranih reči u srpskom jeziku, koje su obrazložene u delu *Jezici u kontaktu* Rudolfa Filipovića (1986), a

¹ Rad je urađen na osnovu diplomskog rada: Ortografska analiza reči stranog porekla u oblasti auto tjuninga, branjenog 16.09.2008. na Odseku za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, pred komisijom prof. dr Vera Vasić, mentorka, prof. dr Ljiljana Nedeljkov i mr Gordana Štrbac. Zahvaljujem mr Sonji Filipović-Kovačević na redakturi teksta.

analizirana je po uzoru na klasifikaciju koju je koristila Sonja Filipović (2005). Prema ortografskim osobenostima, razvrstani su u pet grupa: 1. ortografski neadaptirane lekseme; 2. lekseme napisane kao mešoviti ortografski oblici (engleski + srpski element); 3. lekseme napisane sa dodatnim tipografskim znakovima, odnosno označene navodnicima, 4. lekseme napisane prema prilagođenom srpskom izgovoru; 5. lekseme sa flektivnim sufiksima. U posebnu grupu izdvojeni su akronimi.

2.1. Ortografski neadaptirane lekseme

Grupu ortografski neadaptiranih ili neadekvatno adaptiranih leksema čine dve podgrupe: a) jednoleksemne (*sedan*), i b) višeleksemne jedinice. Druga grupa se deli na osnovu tvorbenog i ortografskog kriterijuma na složenice (*superlight*, *musclecar* [eng. *muscle car*]), polusloženice (*chip-tuning* [eng. *chip tuning*, *chiptuning*], *Fun-mobil*) i višeečlane lekseme (*Power Roadster*, *Station Wagon*).²

2.1.1. Jednoleksemne jedinice su *boxer*, *Cabrio*, *Coupe*, „*Racing*“, *Spider*, *trim*, *tuning*, *Zetec*. Lekseme iz ove grupe su ortografski neadaptirane, što znači da se ponašaju prema pravilima koja narušavaju pravopis srpskog jezika.

2.1.2. U podgrupi višeleksemnih jedinica, odnosno sastavljeno napisanih reči – složenica, odnos između članova lekseme je neproziran u jeziku primaocu (npr. *hardver*, *selfmade* [eng. *self-made*]; *dreamcar* [eng. *dream car*], *kitcar* [eng. *kit car*], *musclecar* [eng. *muscle car*]), i pored toga, neke od njih su vrlo česte u upotrebi (npr. *oldtimer* [eng. *old-timer*]). U ovu grupu se mogu uključiti i slivenice *dreamster* i *speedster*.

Prema *Pravopisu srpskog jezika* (1993), t. 50, spojevi tipa determinativ + imenica mogu se pisati odvojeno ili kao polusloženice, s tim što za tešnje spojeve autori daju prednost pisanju sa crticom (npr. *sport-klub*), a za slobodnije odvojenom pisanju (npr. *žiro račun*); u ovom registru takvi su primeri *hard-top*, *kit-set*, *know-how*, *mini-van*, *pick-up*, *push-road*, *retro-look*, *soft-top* i dr., odnosno *big block*, *Kit set*, *limited edition*, *mini roadster*, *small block*, *twin turbo* i dr.

Može se uočiti da su anglicizmi iz ove grupe pišu bez uzora na bilo kakav sistem u srpskom kao jeziku primaocu i to, kako je primećeno i navedeno u registru, na više načina: spojeno, odvojeno i s crticom. Razlog tome je što govornici u našem jeziku razaznaju, ali i to ne uvek, formu jednog ili oba elementa ali ne i njihovo značenje. Strana složenica se tada piše odvojeno ili s crticom.

2.2. Lekseme napisane kao mešoviti ortografski oblici

Ove oblike sačinjavaju reči koje se mogu tretirati i kao hibridne strukture, što podrazumeva mešavinu stranih i srpskih leksema. Njihova upotreba u automobilske terminologiji je dosta uobičajena.

2.2.1. Izvorni engleski ortografski oblik + srpska reč (ovde ubrajamo i reči stranog porekla koje su morfološki adaptirane, npr. verzija, koncept, set): *Bifuel-koncept* [eng. *bi-fuel concept*], *Cup trke* [eng. *cup races*], *kit-set* [eng. *kitset*], *Power-dvoosed* [eng. *power two-seater*], *tuning pogon* [eng. *tuning drive*], *quattro-verzija* [eng. *quattro version*], *trim verzija* [eng. *trim version*].

² Primeri su navedeni bez ikakvih izmena; ukoliko se ostvareni ortografski oblik anglicizma razlikuje od oblika u engleskom jeziku u pogledu sastavljenog i rastavljenog pisanja, u uglastim zagrada naveden je engleski oblik.

2.2.2. Srpska reč, tj. prevodni ekvivalent + izvorni engleski ortografski oblik: *kompakt-roadster* [eng. *compact roadster*].

2.3. Lekseme napisane sa dodatnim ortografskim znacima

Primeri iz posmatranog korpusa mogu nam dati odgovor zašto se najnoviji anglicizmi, pogotovo sa terminološkim značenjem, pišu sa navodnicima. Taj postupak je posledica pisanja stranih reči u izvornom obliku, koji uz navodnike ukazuju na njihov poseban status, odnosno da se navedene lekseme u tekstu štampanih medija osećaju kao strani oblici u našem jeziku. Primećujemo da je u pitanju još jedna nedoslednost, te se leksema *kit*, na primer, u nekim slučajevima koristi i bez navodnika. Ovaj primer nije usamljen i postavlja se pitanje da li će uočena pojava biti konstanta ili samo izuzetak koji se pojavljuje sporadično i bez ikakvog pravila. Takvi su i sledeći primeri: „*Alpine white*“, „*Green car*“, „*muscle car*“, „*Racing*“, „*Retro-look*“ [eng. *retro look*], „*selfmade*“ [eng. *self-made*], „*supercharger*“.

2.4. Lekseme napisane prema prilagođenom srpskom izgovoru

Četvrtu grupu čine lekseme koje su napisane prema prilagođenom srpskom izgovoru i delom prate izgovor reči u jeziku davaocu (*bolid* [eng. *bolid*], „*hardver*“ [eng. *hardware*], *rolbar* [eng. *rollbar, roll bar*], [eng. *styling*], *spajder* [eng. *spider*], *trim* [eng. *trim*]). Za razliku od prethodnih grupa, ove lekseme mogle bi se smatrati pravopisno adaptiranim, mada je uočeno da je njihova adaptacija u jednom broju slučajeva proizvoljna. Čak i onda kada se anglicizmi pišu prema prilagođenom srpskom izgovoru ima nedoslednosti, jer se one u nekim delovima teksta ponovo nalaze neadaptirane i napisane prema izvornom obliku, što za posledicu ima korišćenje oba oblika (npr. *cabrio/kabrio, chip/čip*). Pretpostavlja se da je uočena pojava, kao i veći broj primera navedenih u registru, posledica neodlučnosti autora tekstova koji oblik treba da upotrebe.

2.5. Lekseme sa flektivnim nastavcima

Grupu leksema sa flektivnim nastavcima čine pravopisno neprilagođene reči, na šta ukazuje dodavanje srpskog nastavka na fonetski i pravopisno neadaptiranu stranu reč koja se upotrebljava kao osnovni oblik. Ovu grupu leksema sačinjavaju tri podgrupe, formirane prema pisanju ovih reči:

a) hibridni ortografski oblici: izvorni engleski ortografski oblik + srpski flektivni nastavak, npr. (svog) *beetlea* [eng. *beetle*], (sa) *buggyjem* [eng. *buggy*], (izvedenim) *chip-tuningom* [eng. *chip tuning, chiptuning*], (sa) *inter-coolerom*, (kao) *kit-setovi* [eng. *kitset*], (i) *mini-busa* [eng. *minibus*], (jednom) „*muscle caru*“ [eng. *muscle car*], (dva) *Open-air-Sportlera* [eng. *open-air sportler*], (za) *pick-upa* [eng. *pickup*], (karakterističnom) *retro-looku* [eng. *retro look*], (sa nezavisnim) *transaxleom* [eng. *transaxle*] i dr.

b) izvorni engleski ortografski oblik + srpski flektivni nastavak odvojen od osnove crticom, npr. (svog) *Beetle-a* [eng. *beetle*], (tradiciju) *Hot Rods-a* [eng. *hot rods*], (svi) *pick up-ovi*, (u) „*Retro-look*“-u.

c) ortografski oblik osnove prilagođen srpskom izgovoru + srpski flektivni nastavak, npr. (antirol) *barom* [eng. *antiroll bar*], (sa) *kitom spojlera* [eng. *spoiler kit*], (otvorenog) *kokpita* [eng. *cockpit*].

2.6. Akronimi

Posebnu grupu čine akronimi iz engleskog jezika, koji imaju funkciju imenica: ABS, AIW, GT, TÜV. Pošto akronimi mogu biti promenljivi, flektivni nastavci za broj i padež u tim slučajevima dolaze iza crtica (primer: GT-u). Srpski govornici različito izgovaraju ove akronime. Neki ih izgovaraju isto kao i u jeziku davaocu, a drugi ih prilagođavaju srpskom izgovoru ali na različite načine. U *Pravopisu srpskog jezika* (1993), tačka 227d, autori navode „da je za naš jezik pogodnije spelovanje na latinski nego na engleski način, jer ovaj drugi ide nauštrb jednoobraznosti pravopisnog postupka i prozirnosti skraćenica.“

2.7. Rezultati analize korpusa

Nakon što su najnoviji anglicizmi prema navedenim karakteristikama podeljeni u grupe, pristupilo se analizi stepena njihove ortografske adaptiranosti. Konstatovano je da se u korpusu pojavljuju:

- reči koje su po grafijskom obliku jednake u srpskom i engleskom jeziku (npr. *biturbo*, *sedan*);
- reči koje sadrže grafeme *x*, *w*, *y*, *q* (*boxer*, *know-how*, *Station Wagon*, *twin turbo*, *Quattro*);
- reči koje sadrže vokalske ili konsonantske grupe (ee: „*Green car*“, *speedster*; tt: *Barchetta*, ff: *off-road*, gg: *Buggy*);
- reči koje se pišu velikim slovom (nazivi za vrstu karoserije, automobila, standardnih ili dodatnih paketa opreme, kao i raznih konstrukcionih sistema (npr. *Common Rail*, *Compact Turbo*, *Ecotec*)³
- reči pisane kao složenice, polusloženice ili odvojeno (*selfmade*, *musclecar*; *compact-turbo*, *Fun-Mobil*, *Fun-Cabrio*, *soft-top*, *hard-top*, *pick-up* / *pick up*, *small-block* / *small block*; *big block*, *green car*, *Widebody kit*, *Evo-Kit*).

3. Zaključak

Naš jezik, kao i ostali evropski jezici, prateći aktuelne tehnološke, političke, kulturne i društvene tokove, prima nove reči i na taj način popunjava jezički fond. Ovaj proces je kontinuiran i posebno izražen u oblastima u kojima ne postoje odgovarajući prevodni ekvivalenti.

³ Up. *Pravopisu srpskog jezika* (1993) 25f-g: „nazivi vrsta robe, artikala, proizvoda normalno se pišu malim slovom i kada predstavljaju smišljena ili patentirana imena; u ovo spadaju i nazivi tipova vozila i aviona, kao i drugih proizvoda industrije i tehnike kada se shvataju kao vrste serijskih predmeta. Međutim, nazivi proizvoda mogu se shvatiti i kao jedinstveni pojmovi, tj. kao naslovi patenata i posebni nazivi autorskih dela, dostignuća, ostvarenja (individualnih ili timskih) a takva shvatanja povlači i pisanje velikim slovom. Za razlikovanje jednih i drugih slučajeva ne postoje razrađena pravopisna pravila a pitanje je mogu li se racionalno napraviti, s obzirom na veliku raznolikost proizvoda u kojima se upotrebljavaju njihovi nazivi.“

Upoređivanje između prvog i poslednjeg broja posmatranih godišnjaka (1998-2007) pokazuje da su neke reči podjednako zastupljene u svim brojevima (*bolid, mini-van, pick-up, sedan*), dok su neke zamenjene drugom, novom rečju (npr. *biturbo* rečju *twin turbo*). Do zamene je zapravo došlo u jeziku davaocu, a srpski kao jezik primalac ju je preuzeo. Razlog tome su najverovatnije brze promene tehničkih karakteristika proizvoda automobilske industrije.

U analiziranim tekstovima sve reči stranog porekla napisane su latiničnim pismom. Transkripciji je, u manjem broju primera, prethodila fonološka i ortografska adaptacija. Može se pretpostaviti da je najčešći razlog nedosledne adaptacije to što autori posmatranih tekstova, često nisu sigurni kako da izgovore i napišu reč stranog porekla, odnosno što nedovoljno poznaju strani jezik, s jedne strane, i pravila transkripcije i ortografije maternjeg jezika, s druge.

Zbog specifične terminologije automobilske industrije, pa tako i medija koji je prate, ni ovu oblast nije mimoišla „jezička angloglobalizacija“ (Panić 2006). Kako se u ovoj oblasti anglicizmi najčešće javljaju kao nazivi za nove predmete, domaću reč bi tek trebalo stvoriti, što nije uvek jednostavno, pa se prednost daje stranoj, adaptiranoj ili neadaptiranoj reči, a ne neologizmu. Iz toga se može zaključiti da je ponekad i opravdano pozajmljivanje anglicizama koji u sistemu srpskog jezika zamenjuju perifrastičnu identifikaciju. Povodom upotrebe anglicizama u ovom terminološkom sistemu Klajn (1996: 69) kaže: „nomenklatura pojedinih tipova karoserije i dan-danas je vrlo siromašna, usled čega prevodioci imaju muke kad treba prevesti npr. englesko *sedan, coupe, convertible, sports car, station wagon, pickup* itd.”

Najnoviji anglicizmi se u nekim od posmatranih slučajeva adaptiraju proizvoljno i na fonološkom i na ortografskom nivou. Takav postupak proizvodi dve negativne pojave: gubi se sličnost sa modelom iz stranog jezika i odstupa se od pravila srpskog jezika. Dok se u pravopisu detaljnije ne normira pisanje reči stranog porekla, potrebno je koristiti modele s preporukama za standardizovano pisanje stranih reči koje navode stručnjaci za ovu oblast (Prčić 2002).

Može se zaključiti da je upotreba anglicizama iz mnogih jezičkih i društvenih faktora gotovo neminovna, ali i da pri njihovom korišćenju i adaptaciji treba insistirati na regularnosti unutarjezičkih odnosa u srpskom jezičkom sistemu.

Registar anglicizama⁴

A

Alpine white prid. indekl. = alpsko belo

Sportski karakter je naglašen kroz BMW-ovu „*Alpine white*” boju sa crnim detaljima od kevlar.

⁴ Registar leksema naveden je abecednim redosledom; u okviru leme navedeni su svi upotrebljeni ortografski oblici jedne lekseme; u primerima je kurzivnim slogom istaknuta odrednica. Pored uobičajenih leksikografskih skraćenica u obradi odrednica su korišćene i *Ndet.* – imenički determinator; *idiom.* – idiom, idiomatski; *indekl.* – indeklinabilan; *simboli:* = ispred sinonimske definicije (prevodni ekvivalent), = ispred opisne definicije. Uz svaku odrednicu, odnosno za svaki ortografski oblik odrednice, dat je samo po jedan primer.

U Registar 1 nisu uključeni zvanični nazivi marki automobila.

antirol bar, -a m $\equiv$ deo automobila koji ojačava njegovu karoseriju i vertikalno i horizontalno

Najnoviji model je T-Rex, otvoreni dvosed na tri točka sa *antirol barom*.

B

Beetle, -a m = buba; popularni naziv za model automobila marke Folksvagen Nestrpljivi, do tada svog *Beetlea* mogu „otvoriti” kod firme Beetles Revival za 3000 DM.

Lista dodatne opreme za ovaj kabriolet obuhvata razne mogućnosti, poput oplemenjivanja enterijera kožom ili spuštanja *Beetle-a* na 18 colne točkove.

Bifuel-koncept, -a m $\equiv$ vozilo koje za svoj pogon koristi i benzin i gas
Zbog *Bifuel-koncepta* (benzin i gas) ovaj prostrani mali taksi se naziva i „Green car”.

big block *Ndet. indekl.* $\equiv$ popularan naziv za motore marke Ševrolet, nazvane tako po velikoj zapremini cilindra

Kupac tada po želji može da izabere za pogon Fordov osmocilindarski motor iz small block serije (sa uskom karoserijom- tip 289) ili *big block* V8.

biturbo, -a m $\equiv$ vrsta automobilskeg motora s dva turbo punjača
Kao pogonski agregat služi 520 KS jak *biturbo* šestocilindraš.

bolid, -a m $\equiv$ naročito izrađen trkački automobil koji razvija velike brzine, koristi se za trke Formule 1, 2 i 3

Novija, super sportska kola, mogla bi konkurisati *bolidima* kao što je Mc-Laren F1 ili Porsche GT1.

boxer *det. ind.* $\equiv$ motor specifične konstrukcije s uglom od 180 stepeni među cilindrima

Standardni pogon je 1,2-litarski *boxer* motor iz Subarua od 136 KS.

Buggy, -a m $\equiv$ automobil s otvorenom karoserijom neuobičajenog dizajna, bez vrata i s velikim gumama, pogodan za sve vrste terena

Firma Albar koja nastupa iz Švajcarske svojim *Buggy* modelom održava duh sedamdesetih godina.

Ono što je jednom počelo sa rustikalnim *Buggyjem* na bazi VW Bube švajcarski proizvođač automobila Albar dovršio je futurističkim sportskim modelom sa V8 motorom.

C

Cabrio, -a m $\rightarrow$ kabrio

chip-tuning (Chip-tuning), -a m $\equiv$ tehnički zahvat na centralnoj elektronskoj jedinici motora

Isto važi za TDI motore koncerna VW, kojima povećavaju snagu za 20%, oprežno izvedenim *chip-tuningom*.

... snaga turbo dizela od 90 KS posle dokazanog *Chip-tuninga* se povećava na 112 KS.

Compact-Turbo, -a m $\equiv$ vrsta automobila sa turbo motorom
Compact-Turbo košta 67.000 DEM.”

Common Rail Ndet. indekl. $\equiv$ sistem ubrizgavanja goriva kod dizel motora
Lorinser takođe može da poveća snagu *Common Rail* dizela iz Mercedesovog motor-
nog programa za 15 do 20 %.

coupe, -a m = kabina (sportskog automobila)

Uvođenjem Jaguara XK8 je naravno ... u prvi plan dospeo rad na novom *coupeu*.

Cup trka, -e f = kup

U Francuskoj su trkačkom verzijom ovog automobila vožene i *Cup trke*.

D

Dreamcar, -a m = auto snova

Nemac Rolf Menke u Alicanteu radi u manjoj seriji otvoreni dvosed, koji nosi ime
Dreamster (mešavina reči od *Dreamcar* i *Roadster*).

Dreamster -a m $\equiv$ (< eng. slivenica: *dreamcar* i *roadster*) automobil s otvorenom ka-
roserijom, naglašenim sportskim karakteristikama i atraktivnog izgleda
Po izričitoj želji *Dreamster* se isporučuje i sa sklopivim krovom i bočnim stranicama.

E

Eco tec-motor, -a m $\equiv$ tip motora marke Opel, karakterističan po maloj emisiji izduv-
nih gasova
kao izvor pogona koristi se 170KS jak motor, koji se nadogradi na dvolitarski *Eco
tec-motor* od 136KS.

Evo-kit-a m $\equiv$ oprema kojom se usavršava prethodna generacija motora
MST Wiesmann je tuning mere na 4,4 litara velikom V 8 motoru u petici BMW-a
podveo pod pojam *Evo-Kit* (oprema).

F

fiberglas, -a m $\equiv$ materijal od staklenih vlakana koji se koristi u automobilske indus-
triji za izradu karoserije i njenih delova; = fiberglas
već godinama pravi Bugatti 35 b sa karoserijom od *fiberglassa* i pogonskom mehani-
kom od VW Bube.

Fun-Cabrio, -a m $\equiv$ kabriolet koji u svojoj osnovnoj verziji nema ugrađen sklopivi krov

Za zimsku vožnju se za ovaj *Fun-Cabrio* četvorosed može isporučiti i čvrst krov.

Fun-Mobil, -a m $\equiv$ tip automobila namenjen za zabavu i takmičenje

Fun-Mobil Pachiaudi, koga je kreirao dvostruki francuski šampion u reliju terenskih vozila, Yves Pachiaudi, je potpuno u trendu.

G

Green car, -a m = zeleni automobil; uobičajeni naziv za vozila s ekološkim pogonom

... ovaj prostrani mali taksi se naziva i „*Green car*”– ekološki automobil.

H

hard-top (hardtop), -a m = čvrst krov (automobila)

Moguće je ... odabrati posebnu unutrašnju opremu, točkove od aluminijuma i *hard-top*.

Model Mysterro, ... jeste potpuno otvoreni dvosed koji se odriče kako platnenog krova ili *hardtopa* tako i bočnih stakala.

hardver, -a m $\equiv$ elektronske i mehaničke komponente automobilskog motora ili nekog drugog sistema

Ispod karoserije od veštačkog materijala se nalazi aktuelan „*hardver*” iz kuće BMW”.

high-tech, -a m = visoko razvijena elektronska tehnologija

High-tech supersportista iz Japana je predstavljen na auto salonu u Tokiju 2007. godine.

Hot Rods, -a m $\equiv$ automobili specifičnog oblika karoserije, koji su četrdesetih godina 20. veka korišćeni za krijumčarenje i beg od policijske potere

Roadster AIV predstavlja klasičnu tradiciju *Hot Rods-a* sa svojim slobodnim prednjim točkovima.

I

inter-cooler (intercooler), -a m = hladnjak

Povećanje snage od 58 KS, ... potiče od upotrebe Garrett T15 turbo-kompresora sa *inter-coolerom*.

BMW-Tuner Michael Krankenberg je za mali četvorocilindraš treće generacije konstruisao Turbo-Kit, turbo sa *intercoolerom*.

K

kabrio (cabrio, kabriolet), -a m = kabriolet

Ace of Spades se radi kao kupe ili *kabrio* ali oba sa britanskom luksuznom opremom.

Cabrio opreme se kod Bieber Cabria mogu, naravno, dobiti i za druge modele.

Program čine dva modela, dok je proizvodnja *kabriolet* modela Super 90 obustavljena.

kit Ndet. indekl. = komplet, garnitura (opreme)

specijalizovala (se) za proizvodnju laganih sportskih i trkačkih automobila, koji se pretežno prodaju u „*kit*“ delovima.

kitcar (Kitcar) Ndet. indekl. $\cong$ vrsta automobila koja se proizvodi i isporučuje kao garnitura ili skup delova za sastavljanje kompletnog vozila; automobil u delovima Proizvođač sportskih automobila iz Sheffielda važi za stub tradicionalne britanske *kitcar* scene.

Kao tipičan predstavnik britanske *Kitcar* tradicije dugo vremena je živio od prodaje kompleta za gradnju.

kit set, -a m $\cong$ skup delova automobila

Oni se prvenstveno isporučuju kao *kit-setovi* za samoručno sklapanje.

kit spojler, -a m $\cong$ uska ploča, poprečno pričvršćena na karoseriju automobila koja poboljšava stabilnost, isporučuje se u delovima za samogradnju

Cena za Turbo-Z3 sa sportskim ugibljenjem, 18 cola velikim točkovima i *kitom spojlera* iznosi 72.000 DEM.

Know-how idiom. $\cong$ tehnološko umeće, veština, stručno znanje potrebno za obavljanje neke profesije

Bio je blizu toga da, pre deset godina u Aachenu, otvori specijalni tuning-pogon AC Schnitzer i da *Know-how* ove kuće stavi u službu sportskih automobila.

kokpit, -a m = vozačka kabina

Iza otvorenog *kokpita* za koji nije predviđen nikakav krov nalazi se, središnji, petolitarski V8 od aluminijuma.

kompakt-roadster, -a m $\cong$ automobil nalik malom sportskom kabrioletu

Od šezdesetih u programu su i sportska kola, a poslednji je dvosed *kompakt-roadster* Scimitar Sabre.

kupe, -a m $\cong$ sportski automobil sa dvoja vrata

Proizvodnja se ograničila na model Guara, koji se nudio kao *kupe* i kao potpuno otvorena barketa

L

Limited Edition = limitirana serija (automobila)

Najavljena cena za Weineck Cobra *Limited Edition* je bila 545000 evra.”

M

menadžment, -a m = upravljanje elektronskim sistemima automobila

Arden nudi po fiksnoj ceni od 148000 DEM verziju XK8 pojačanu do snage od 330 KS koja pored zahvata u *menadžmentu* motora ima sportski auspuh sa hromiranim završnim cevima, te proizvodi nešto manji otpor nego serijski auspuh.

mini-bus, -a m = minibus

Uobičajena ponuda kompanije Asquith se sastoji od kombi modela Shire i *mini-busa* Mascot Courtesy Bus sa osam sedišta

mini-roadster, -a m ≡ tip malog sportskog automobila

Rezultat ove filozofije je 550 kg lagan *mini-roadster* (dužina 3,6 metara) ispred čije se prednje osovine nalazi motor za motocikl firme Triumph.

mini-van, -a m = minivan; manji kombi za prevoz putnika i lakšeg tereta

Oblik najnovijeg sa oznakom QCJ 7081 potiče od italijanske dizajnerske firme I.DE.A. i ima siluetu veoma kompaktnog *mini-vana*.

monokok Ndet. indekl. ≡ tip samonoseće konstrukcije automobila

Njegova *monokok* šasija je od veštačkih materijala ojačanih ugljenim vlaknima.

monoksil, -a m ≡ tip sportskog automobila

Sretan rođendan Donkervoortu u Nemačkoj: već deset godina uvoznik prodaje brze *monoksile* holandskog porekla.

Monoposto, -a m = (automobil) jednosed

To je prvi *Monoposto* (jednosed) sa dozvolom za normalan saobraćaj.

muscle car, -a m ≡ automobil koji se odlikuje velikom snagom motora

Agregat prisutan kod koncepta je 6,0 litarski V8 sa 400 KS, što i dolikuje jednom *muscle caru*.

O

off-road Ndet. indekl.= terenski; ofroud (o vozilu namenjenom vožnji po teškom i neravnom terenu)

Ovaj motor se ugrađuje i u *off-road* M klasu uz velike izmene.

oldtimer (oldtajmer), -a m = starinski automobil; oldtajmer

Firma Ecorra se bavi restauracijom *oldtimera*, pravljenjem prototipova i proizvodnjom kupea V8 Sport.

U početku je ova firma (1993. godine) restaurirala *oldtajmere*, nakon čega se posvetila prototipovima i konačno razvila model W8 Sport.

Open-air-Sportler, -a m $\equiv$ vrsta sportskog kabrioleta

Dva Wiesmannova *Open-air-Sportlera* koriste BMW-ovu serijsku tehniku iz 328i i M3, udruženu sa cevnim okvirom i plastičnom karoserijom.

Outfit, -a m $\equiv$ komplet predmeta i ukrasa koji čine skladnu celinu; outfit

Komplet za rekonstrukciju karoserije sadrži dvostruke farove kao i prednji spojler, veće točkove i uz *Outfit* odgovarajući zadnji branik.

P

pick-up (pickup, pick up), -a m = kamionet, manje dostavno vozilo; pikap

Jedan konstruktor iz St. Petersburga je ovaj *pick-up* uradio kao jeftin i robusni automobil za rusku poljoprivredu i komunalne vlasti.

To je neophodno jer se ispred zadnje osovine nalazi 6,8-litarski Fordov desetocilindraš, koji se uglavnom koristi u *pickup*, odnosno kamionet verzijama.

Pored limuzine sa četvoro vrata i produženim međuosovinskim razmakom u ponudi se nalaze još i kupei, kabrio modeli, kombiji i *pick up-ovi*.

Power Roadster, -a m = kabriolet s jakim motorom

Firma Wiesmann Auto Sport GmbH ... daje dva priloga na temu individualnih *Power Roadstera*.

Power-dvosed, -a m = sportski automobil s jakim motorom

Prodaja Wiesmann Roadstera MF 28 i MF 3 će nešto malo trpeti zbog aktuelnih *Power-dvosed* BMW-a, Mercedesa i Porschea.

push-road Ndet. indekl. $\equiv$ način oslanjanja točkova automobila

... pa je shodno tome šasija modela L3 plastični monokok sa dvostrukim poprečnim trouglastim ramenima i *push-road* sistemom.

Q

Quattro-verzija, -e f $\equiv$ automobil sa pogonom na sva četiri točka

Samo putem većeg turbo kompresora i modifikovane usisne grane se A4 penje na 290 KS, pri čemu se ovde preporučuje *Quattro-verzija*, odnosno pogon na sva četiri točka.

R

Racing, -a m $\equiv$ automobil pogodan za takmičenja; trkački automobil

L

Limited Edition = limitirana serija (automobila)

Najavljena cena za Weineck Cobra *Limited Edition* je bila 545000 evra.”

M

menadžment, -a m = upravljanje elektronskim sistemima automobila

Arden nudi po fiksnoj ceni od 148000 DEM verziju XK8 pojačanu do snage od 330 KS koja pored zahvata u *menadžmentu* motora ima sportski auspuh sa hromiranim završnim cevima, te proizvodi nešto manji otpor nego serijski auspuh.

mini-bus, -a m = minibus

Uobičajena ponuda kompanije Asquith se sastoji od kombi modela Shire i *mini-busa* Mascot Courtesy Bus sa osam sedišta

mini-roadster, -a m ≅ tip malog sportskog automobila

Rezultat ove filozofije je 550 kg lagan *mini-roadster* (dužina 3,6 metara) ispred čije se prednje osovine nalazi motor za motocikl firme Triumph.

mini-van, -a m = minivan; manji kombi za prevoz putnika i lakšeg tereta

Oblik najnovijeg sa oznakom QCJ 7081 potiče od italijanske dizajnerske firme I.DE.A. i ima siluetu veoma kompaktnog *mini-vana*.

monokok Ndet. indekl. ≅ tip samonoseće konstrukcije automobila

Njegova *monokok* šasija je od veštačkih materijala ojačanih ugljenim vlaknima.

monoksil, -a m ≅ tip sportskog automobila

Sretan rođendan Donkervoortu u Nemačkoj: već deset godina uvoznik prodaje brze *monoksile* holandskog porekla.

Monoposto, -a m = (automobil) jednosed

To je prvi *Monoposto* (jednosed) sa dozvolom za normalan saobraćaj.

muscle car, -a m ≅ automobil koji se odlikuje velikom snagom motora

Agregat prisutan kod koncepta je 6,0 litarski V8 sa 400 KS, što i dolikuje jednom *muscle caru*.

O

off-road Ndet. indekl.= terenski; ofroud (o vozilu namenjenom vožnji po teškom i neravnom terenu)

Ovaj motor se ugrađuje i u *off-road* M klasu uz velike izmene.

oldtimer (oldtajmer), -a m = starinski automobil; oldtajmer

Firma Ecorra se bavi restauracijom *oldtimera*, pravljenjem prototipova i proizvodnjom kupea V8 Sport.

U početku je ova firma (1993.godine) restaurirala *oldtajmere*, nakon čega se posvetila prototipovima i konačno razvila model W8 Sport.

Open-air-Sportler, -a m $\equiv$ vrsta sportskog kabrioleta

Dva Wiesmannova *Open-air-Sportlera* koriste BMW-ovu serijsku tehniku iz 328i i M3, udruženu sa cevnom okvirom i plastičnom karoserijom.

Outfit, -a m $\equiv$ komplet predmeta i ukrasa koji čine skladnu celinu; outfit

Komplet za rekonstrukciju karoserije sadrži dvostruke farove kao i prednji spojler, veće točkove i uz *Outfit* odgovarajući zadnji branik.

P

pick-up (pickup, pick up), -a m = kamionet, manje dostavno vozilo; pikap

Jedan konstruktor iz St. Petersburga je ovaj *pick-up* uradio kao jeftin i robusni automobil za rusku poljoprivredu i komunalne vlasti.

To je neophodno jer se ispred zadnje osovine nalazi 6,8-litarski Fordov desetocilindraš, koji se uglavnom koristi u *pickup*, odnosno kamionet verzijama.

Pored limuzine sa četvoro vrata i produženim međuosovinskim razmakom u ponudi se nalaze još i kupei, kabrio modeli, kombiji i *pick up-ovi*.

Power Roadster, -a m = kabriolet s jakim motorom

Firma Wiesmann Auto Sport GmbH ... daje dva priloga na temu individualnih *Power Roadstera*.

Power-dvosed, -a m = sportski automobil s jakim motorom

Prodaja Wiesmann Roadstera MF 28 i MF 3 će nešto malo trpeti zbog aktuelnih *Power-dvosed* BMW-a, Mercedesa i Porschea.

push-road Ndet. indekl. $\equiv$ način oslanjanja točkova automobila

... pa je shodno tome šasija modela L3 plastični monokok sa dvostrukim poprečnim trouglastim ramenima i *push-road* sistemom.

Q

Quattro-verzija, -e f $\equiv$ automobil sa pogonom na sva četiri točka

Samo putem većeg turbo kompresora i modifikovane usisne grane se A4 penje na 290 KS, pri čemu se ovde preporučuje *Quattro-verzija*, odnosno pogon na sva četiri točka.

R

Racing, -a m $\equiv$ automobil pogodan za takmičenja; trkački automobil

Motor sa pet ventila se isporučuje po izboru sa 150, 180 ili sa 210 KS u „*Racing*” verziji.

Retro-look (retrolook), a m $\equiv$ starinski izgled, izgled po uzoru na starinski Malo terensko vozilo, čija je karoserija stilizovana u „*Retro-look*“-u legendarnog Willys Jeepa, pod haubom ima velikoserijsku tehniku Peugeota. MF obogaćuje ponudu svojom uspelom karoserijom u klasičnom *retrolooku*.

Roadster (roadster), -a m = dvosed kabriolet
Novoosnovana firma Wibracton prodaje dva modela, terenski *roadster* Pachiaudi RTC/4 i Tilbury *Roadster* koji je preuzet od rasformirane firme Martin.

rolbar, -a m $\equiv$ deo automobila koji pojačava čvrstinu karoserije i štiti putnike u slučaju prevrtanja vozila
Njihova Felicia, koja je ostala bez krova, dobija radi pojačanja karoserije između ostalog i *rolbar* u visini B stuba.

S

sedan Ndet. indekl. $\equiv$ tip automobila koji ima trozapreminsku karoseriju
Tamo nastaju *sedan* verzije, koje se pre svega koriste kao limuzine državnih institucija.

selfmade prid. ind. $\equiv$ koji je sam sebe načinio onim što je
Ovaj „*selfmade*” konstruktor želi da ove jeseni pokrene novu etapu u evoluciji ovog izuzetno precizno izrađenog dvoseda.

soft-top, -a m $\equiv$ automobilski krov napravljen od platna ili sličnih savitljivih materijala tako da se lako sklapa
Verzija glomaznog vojnog vozila firme AM General se proizvodi u mnogobrojnim različitim verzijama: sa fiksnim krovom ili *soft-top*, sa dvojna ili četvoro vrata ili kao Station Wagon.

small block (Small-block), -a m $\equiv$ popularan naziv za motore marke Ševrolet, nazvane tako po maloj zapremini cilindara
On nudi *small block*, 5,7-litarski V8 motor sa različitim snagama.
G 383 pokreće na 6,2 litara povećani Chevrolet *Small-block*.

Sound-Package -a m $\equiv$ muzički uređaj ugrađen kao dodatna oprema u kabinu automobila
Civilna verzija ima klima-uređaj kao i novi *Sound-Package*, koji umanjuje buku General Motorsovog dizel motora sa osam cilindara koji služi kao standardni pogon.

speedster, -a m $\equiv$ automobil koji ima elemente dvoseda otvorene karoserije i sportskog, takmičarskog automobila

Chamonix uz to nudi repliku Cabria 356 i *speedster*, oba sa bokser motorom od 58KS.

spider (spajder), -a m $\equiv$ tip automobila čija karoserija ima odlike kupea i kabrioleta *spider* bez vetrobrana košta preračunato 60.000 DEM a coupe otprilike 75.000 DEM.

Sve verzije se mogu dobiti kao kupe ili kao *spajder*.

stajling, -a m = (karakterističan) izgled

...od svog prethodnika se razlikuju po simboličnim promenama u *stajlingu* i nešto snažnijim agregatom.

Station Wagon, -a m = teretna kola, teretno vozilo

Verzija glomaznog vojnog vozila firme AM General se proizvodi u mnogobrojnim različitim verzijama: sa fiksnim krovom ili soft-top, sa dvoja i četvero vrata ili kao *Station Wagon*.

supercharger, -a m $\equiv$ deo motora koji daje dodatnu snagu putem kompresora

Agregat je pojačan centrifugalnim "*superchargerima*" koji povećavaju kompresiju na 120 kPa.

superlight prid. ind. $\equiv$ u službi dodatnog naziva za vozila koja imaju karoseriju male težine

... Sve do modela *superlight* sa karoserijom od stakloplastike i sa pogonskim agregatom od 230 KS.

T

targa (Targa), -e f $\equiv$ karoserija automobila koja ima pomični krov samo iznad prednjih sedišta

Demontažom srednjeg dela krova on za par minuta može da se pretvori u *targa* verziju.

Opel Calibra se približava svojim poslednjim danima proizvodnje, ipak, Göckel Fahrzeugtechnik GmbH veruje u revalorizaciju Coupea u *Targu*.

transaxl, -a m $\equiv$ deo motora koji raspoređuje prenos snage na osovine vozila

Ono šta čini izuzetnim je prvenstveno integralni pogonski sistem sa nezavisnim *transaxleom* koji raspoređuje obrtni momenat po potrebi s prednje na zadnju osovinu i obrnuto.

trim, -a m $\equiv$ podešenost donjeg postroja automobila

U odnosu na standardnog Grande Punta, Abartha odlikuje 20% tvrdi *trim* oslanjanja, kao i za 10 mm spuštена karoserija.

Trimm prid. ind.

... šasija od ugljenih vlakana, opružni amortizeri i super snažan Mercedesov dvanaestocilindraš sa 6,0 litara radne zapremine i 450 KS ili AMG-*Trimm* verzija od 7,0 litara i 550 KS.

tuning, -a m = podešavač, optički i tehnički zahvati na automobilu koji poboljšavaju njegove performanse i karakteristike

Stepeni *tuninga* stabilizuju do 235 KS ovo dostignuće i sada nude u više generacija modele od Audija A3 do novog VW Pasata.

Tuning-akcija, -e f ≡ sniženje prodajnih cena tehnički usavršenih automobila

Cena *Tuning-akcije* je 9.700 DEM uključujući TÜV-atest.

tuning-pogon, -a m = industrijski pogon koji se bavi usavršavanjem i podešavanjem automobila

Bio je blizu toga da, pre deset godina u Achenu, otvori specijalni *tuning-pogon* Ac Schnitzer i da Know-how ove kuće stavi u službu sportskih automobila.

Turbo-Kit, -a m ≡ skup delova za samostalnu nadogradnju koji povećava snagu motora

BMW -Tuner Michael Krankerberg je za mali četvorocilindraš treće generacije konstruisao *Turbo-Kit*, turbo sa intercoolerom.

turbo-kompresor, -a m ≡ deo motora koji vazduh za sagorevanje usisava pomoću centrifugalnog kompresora

Povećanje snage od 58 KS, koji nudi Tuner Hörmann kod najmanjeg Fiata za 5.800 DEM, potiče od upotrebe Garrett T15 *turbo-kompresora* sa inter-coolerom.

twin turbo, -a m ≡ koji ima dva turbo punjača

Ovaj automobil raspolaže sa konjicom od 1012 KS dobijenih iz modifikovanog 8,0 litarskog V10 *twin turbo* agregata.

W

Widebody kit, -a m ≡ oprema za sklapanje delova vozila

Tako se može naručiti na primer *Widebody kit* (cena od 36.950.DEM) za boxer ili za 911.

Registar 2

Skraćenice i akronimi

ABS (Anti Blocade System) [a be es] ≡ sistem koji sprečava blokiranje kočnica na vozilu Razume se samo po sebi da replika ima servo uređaj i *ABS* kočnice.

AIV (Aluminium Intesive Vehicle) [a i ve] ≡ vozilo sa aluminijumskom karoserijom
Firma Panoz iz države Georgia (SAD) pravi od leta dvosed *AIV* vozilo s karoserijom
od lakih metala koje koristi pogonsku mehaniku Forda Mustanga.

GT (grand turismo) [ge te] ≡ skraćenica uz naziv putničkih automobila sportskog
karaktera

Po tradiciji Cunningham sportskih automobila pedesetih godina treba da nastane je-
dan novi *GT* model.

Beskompromisnom, u sportskoj liniji urađenom *GT-u*, ... motor daje snagu od 408
KS.

TÜV (Technischer Überwachungs Verein) [t i f] ≡ društvo za tehnički nadzor
... po cenama od 1150 DEM po opremi motora, uključujući u tu cenu pregled izduvnih
gasova i *TÜV* atest koji je potreban za registraciju.

LITERATURA

- Anić, Šime i Nikola Klajić, Želimir Domović (2001). *Riječnik stranih riječi*. Zagreb: Sani-plus.
- Bošković, Nikola (1956). *Auto-moto šport*. Zagreb: Auto-moto savez Hrvatske.
- Bugarski, Ranko (1997). *Jezik u kontekstu*. Beograd: Čigoja – XX vek.
- Filipović, Rudolf (1986). *Teorija jezika u kontaktu*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.
- Filipović, Sonja (2005). *Izgovor i pisanje računarskih anglicizama u srpskom jeziku*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Klajn, Ivan (1996). Leksika. U: *Srpski jezik na kraju veka*. (ur. Milorad Radovanović). Beograd: Institut za srpski jezik SANU - Službeni glasnik.
- Panić-Kavgić, Olga (2006). *Koliko razumemo nove anglicizme*. Novi Sad: Zmaj.
- Pešikan, Mitar i Jovan Jerković, Mato Pižurica (1993). *Pravopis srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Popić, Relja i Branimir Lolić, Naim Afgan (1982). *Naučno-tehnički rečnik*. Beograd: Privredni pregled.
- Prčić, Tvrtko (2002). Predlozi za novi Pravopis. *Jezik danas*. 15–16. Novi Sad: Matica srpska. 14-25.
- Vasić, Vera i Tvrtko Prčić, Gordana Nejgebauer (2001). *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj.

Miloš Dondur

ANGLICISMS IN SERBIAN LANGUAGE AS THE LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES: orthographic adaptation of terms from the field of motoring

Summary

In the paper are analyzed orthographic adaptations of the most recent anglicisms in the field of car tuning, recorded in a professional journal (a total of 83 entries). It was concluded that the anglicisms are inconsistently adapted into Serbian language. In the corpus the following examples are found: words orthographically equal both in Serbian and English (for example *biturbo*, *sedan*); words containing graphemes *x*, *w*, *y*, *q* (*boxer*, *know-how*, *Station Wagon*, *twin turbo*, *Quattro*); words containing vocal and consonant groups (ee: „*Green car*“, *speedster*; tt: *Barchetta*, ff: *off-road*, gg: *Buggy*); words starting with capital letters (for example *Common Rail*, *Compact Turbo*, *Ecotec*); words written as compounds, semi-compounds or separate words (*selfmade*, *musclecar*; *compact-turbo*, *Fun-Mobil*, *Fun-Cabrio*, *soft-top*, *hard-top*, *pick-up* / *pick up*, *small-block* / *small-block*; *big block*, *green car*, *Widebody kit*, *Evo-Kit*).

Key words: anglicisms, Serbian language, orthographic adaptations, professional journal.

Miloš Dondur, student diplomskih akademskih studija
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Novi Sad
Srbija
e-mail: vizic.milica@gmail.com

ВЕЖБЕ ЗА СТИЦАЊЕ ВЕШТИНЕ ГОВОРЕЊА У УЏБЕНИКУ *НАУЧИМО СРПСКИ – LET'S LEARN SERBIAN 1* (НИВОИ А1 И А2)¹

САЖЕТАК

У овом раду анализирана је заступљеност вежби за стицање вештине говорења у уџбенику *Научимо српски – Let's Learn Serbian 1*, на почетним нивоима учења српског језика као страног (А1 и А2), установљеним према *Заједничком европском оквиру за живе језике*, како у оквиру целог уџбеника, тако и у односу на остале језичке вештине (писање, слушање, читање). Такође је дат критички осврт на предложене видове реализације говорних вежби, као и конкретни предлози у вези са додатним, алтернативним начином њихове примене.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: вештина говорења, интеракција, комуникативни приступ, методика, српски језик, страни/други језик

1. Увод

Сматра се да је вештина говорења најзначајнија језичка вештина, јер одражава способност ученика да се изрази, пренесе поруку и буде правилно схваћен. Она се реализује помоћу језичких активности² усмене продукције.

Један од општих, можда и најважнијих, циљева у настави страног језика јесте научити ученике да говоре циљни језик тачно, течно и разумљиво. Подучавање вештини говорења треба спроводити у свакој фази наставе страног језика, одвајајући довољно времена и за комуникативне вежбе које би ученике подстицале да развијају своју говорну способност. Усмени језик треба да буде услов учења пре него наставна јединица или изолован час страног језика. Он може проистећи из осталих активности на природан начин и најбоље се развија кроз смислену употребу у познатом окружењу, у учионици. Веома је важно створити сврсисходне и разноврсне говорне вежбе које је најбоље интегрисати у часове, а не схватити као посебне лекције.

Заједнички европски оквир за живе језике, пројекат који се ослања на опште циљеве Савета Европе, дефинише нивое способности који омогућују праћење постигнућа у учењу по етапама.³ У њему се детаљно наводе знања и вештине којима треба овладати ради стицања комуникативне компетенције, те, имајући

¹ Рад је рађен у оквиру мастерских студија из Примењене лингвистике на модулу Српски језик као страни на Филозофском факултету у Новом Саду.

² Језичке активности односе се на употребу способности језичке комуникације током рецепције или продукције говореног или писаног текста (Уп. *Заједнички европски оквир* 2003: 18, 22).

³ *ЗАЈЕДНИЧКИ ЕВРОПСКИ ОКВИР: учење, настава, оцењивање* (2003). Podgorica. Ministarstvo prosvjete i nauke.

у виду да комуникативне активности ученика директно утичу на развој њихове говорне способности, осврнућемо се на то којим знањима и вештинама ученици треба да овладају на нивоима А1 и А2.⁴ Када је реч о говорној продукцији, на нивоу А1 од ученика се очекује да је у стању да оствари најједноставније размене информација, да уз употребу једноставних, стереотипних израза поставља питања и одговара на питања о личним стварима користећи једноставне синтаксичке структуре. Ниво А2 подразумева да је ученик у стању да користи основне, упамћене језичке структуре да би водио разговор који се односи на свакодневне животне ситуације и познате ствари, да уз једноставне изразе опише своје блиско окружење и занимање, да дâ и прихвати предлог итд.⁵

2. Предмет, циљ, корпус и методе

Предмет овог рада представљају говорне вежбе у уџбенику *Научимо српски – Let's Learn Serbian 1* (Бјелаковић, Војновић 2004).

Циљ рада је да се утврде типови говорних вежби који се јављају у уџбенику и процени да ли се на основу њихове заступљености и начина предвиђених за реализацију обезбеђују дидактичко-методички услови за стицање и развој говорних вештина у складу са нивоом за који се ученици образују. Сагледавају се и методички поступци за реализацију говорних вежби и посматра се да ли су оне интегрисане у часове или се обрађују као посебне лекције.

Овај уџбеник намењен је учењу српског језика као страног на нивоима А1 и А2 и заснован је на принципима комуникативне методе и силабусу који обухвата све четири језичке вештине (говорење, писање, читање, слушање). Грађу чине релевантне комуникативне ситуације у комбинацији са језичким функцијама. Уџбеник поштује принцип цикличности: материјали представљени у једној лекцији поново се појављују, у истој или проширеној форми, у наредним лекцијама. Језик је природан, без измишљених, непостојећих израза, а граматика се обрађује постепено – од најједноставнијих до нешто комплекснијих структура.

Грађу за овај рад чини 45 вежби ексцерпираних из уџбеника и намењених развијању вештине говорења. Све вежбе обухваћене корпусом побројане су и класификоване према типовима и врсти интеракције која произилази из предвиђених задатака. Да бих квалитативно и квантитативно приказала говорне вежбе из уџбеника, податке сам унела у једну општу табелу. Након тога, вежбе сам уврстила у нове, засебне табеле према типовима којима припадају, те сам, вођена тиме, покушала да дам неке предлоге у вези са (алтернативном) реализацијом неких од њих.⁶

⁴ А1 – Почетни ниво или откривање (Breakthrough) и А2 – Средњи ниво или преживљавање (Waystage) = према *ЗАЈЕДНИЧКИ ЕВРОПСКИ ОКВИР: учење, настава, оцењивање* (2003).

⁵ Уп. *Зajеднички европски оквир* (2003, Треће поглавље).

⁶ Ослонац за овакав начин приказа имала сам у раду Биљане Бабић (Babić 2007: 159-187), док су идеје за реализацију говорних вежби плод како приручника за наставнике енглеског језика (Eales, Cunningham, Moor 2001 и Rinvoluti, Davis 1995), тако и мог искуства у наставној пракси.

3. Теоријско-методолошке основе

Методе и приступи учењу страног језика мењали су се током година, а исто тако и приступи развијању вештине говорења. Један од савремених дидактичких приступа помоћу којег се ученици оспособљавају за стварну комуникацију и који је усмерен на развој комуникативне компетенције јесте комуникативни приступ. Он се заснива на идеји да успешно учење језика произилази из потребе да се пренесе стварно значење. Када су ученици укључени у стварну комуникацију, њихове урођене стратегије усвајања језика биће искоришћене, што ће им омогућити да науче да се користе језиком. У том смислу, више се не говори о учењу неког страног језика, већ о учењу како говорити тим језиком (Точанац 1997: 50). Говорне вежбе које се темеље на комуникативном приступу одликује покушај успостављања смислене и реалне комуникације на свим нивоима. То значи да је нагласак више на вештинама него на језичким системима, а часови су организовани тако да је у средишту ученик, а не наставник, при чему се користи аутентичан материјал.

4. Вежбе за развијање вештине говорења

Говорење и писање, као продуктивне вештине, припадају аутопнут фази у процесу подучавања језику.⁷ Током језичке продукције, од ученика се очекује да се служе оним језичким елементима којима владају да би постигли сврху комуникације. Говорне вежбе уопштено би се могле поделити на следеће категорије:⁸

а) *Узвратне говорне вежбе* (питања и одговори) представљају разне подстицајне вежбе са празнинама (информацијском, искуственом, празнином у мишљењу или празнином у знању):

– *Интервју*. Ученици могу саставити интервјуе са аутором неке приче или неком познатом личношћу.

– *Истраживања и упитници* усмерени су на неку граматичку структуру или на одређену тематску област, слични су интервјуу и представљају одличан начин навођења ученика на разговор.

– *Игре погађања* веома су важне за развијање ученичких вештина размишљања, као и њиховог владања језиком.⁹

– *Попуњавање празних поља*, нпр. у тексту у ком је дата биографија неке познате личности. Ученици раде у паровима, а сваком ученику из пара недостају различите информације. Они прво треба да осмисле питања у вези са текстом, од којих су нека делимично дата, а нека су потпуно отворена, а затим да, постављајући једни другима питања, дођу до потребних информација.

б) *Имитативне говорне вежбе* заснивају се на понављању. Карактеришу их игре памћења, (аутентичне) песме, рецитације, препричавање приче.

⁷ Домаћа литература и радови који обрађују теме из методике наставе страних језика задржавају енглеске термине *input*, језички материјал L2 коме су ученици изложени, и *output*, језички материјал L2 који ученици производе.

⁸ Полазиште за ову поделу имала сам у Sárosdy et al. (2006).

⁹ Игре (према енгл. games: guessing games, memory games, revision games итд.) уобичајени је назив у англосаксонској методичкој литератури, који означава вежбе засноване на такмичарском карактеру, али првенствено имају едукативну сврху.

в) *Интензивне говорне вежбе* најчешће се везују за вештине читања и слушања кратких текстова са циљем разумевања конкретних информација, односно детаља. Када је реч о развијању вештине говорења, интензивне вежбе су следеће:

– *Дрилови* су контролисане и предвидљиве механичке вежбе које ученицима омогућују увежбавање циљног језика, посебно током фаза презентације и увежбавања нових структура или лексике. Дрилови аутоматизују језик тиме што се великим бројем понављања циљних језичких образаца ученици оспособљавају за њихову каснију правилну употребу.

– *Читање текста наглас*, које за свој једини циљ има увежбавање изговора и изражајног читања.¹⁰

– *Проналажење места на мати* од ученика захтева да користе језик за давање инструкција (императив, предлоге, лексичку везану за објекте становања и рада¹¹).

г) *Екстензивне говорне вежбе* везују се, углавном, за вештине читања и слушања дужих текстова ради разумевања суштине текста, а заснивају се на монологу, нпр. препричавање приче, опис слике, говор добродошлице, дебате/дискусије.

д) *Драмске говорне вежбе*, осим што могу бити веома забавне, ученицима могу користити у припремама за стварне животне ситуације у којима ће се служити српским језиком. Деле се на две врсте:

– *Симулације* су вежбе за решавање проблема, у којима учествује неколико ученика или читава група.

– *Глума* означава понављање речи одређених ликова из приче или дијалога, док *игра по улогама* подразумева додавање нечег новог, индивидуалног, речима које ти ликови изговарају. Током игре по улогама, било да глумимо неку особу или сами себе, стављамо се у имагинарну ситуацију. Она час чини разноврсним, омогућује промену темпа и пружа могућности за много језичке продукције. Цереми Хармер (Harmer 1991: 133) заступа употребу игре по улогама јер: 1) је забавна и ученике мотивише; 2) тиши ученици добијају прилику да се изразе на отворенији начин, и 3) свет учионице проширује се да би се укључио и спољни свет, на тај начин нудећи много више језичких могућности.

Међу наведеним типовима говорних вежби могу се издвојити вежбе засноване на флуентности и оне засноване на тачности. *Вежбе засноване на флуентности* подразумевају слободне говорне вежбе које постављају минимум лингвистичке контроле над говорником. Задачи који се користе у ову сврху јесу: припремљена презентација на унапред изабрану тему, монолог на дату тему која се бира на испиту, интервју, опис слике, дискусије, игре по улогама, говорне вежбе са празнином. *Вежбе засноване на тачности* усмерене су на развој једног аспекта језика и строго су контролисане. То значи да у њима постоји висок ниво контроле над језичким инпутом, односно тежиште је, на пример, на граматичкој структури, а ученици користе ограничен скуп нових језичких јединица.

¹⁰ Мишљења сам да је читање текстова наглас оправдано само у наведеним случајевима. У супротном, оно одвлачи пажњу ученика од садржаја текста и усмерава је на слушање сопственог гласа.

¹¹ Тематску потцелину Објекти становања предлаже Јасмина Дражић (2007: 481-491).

5. Анализа

Говорне вежбе заступљене у учбенику сврстане су у четири засебне табеле према типовима, броју задатака у којима се појављују и предвиђеном виду интеракције, са циљем да се да критички осврт на предложене видове њихове реализације.

Табела 1: Заступљене говорне вежбе

Лекција	Тип говорне вежбе	Број задатака	Предвиђена интеракција
1.	монолог	1	Н : У ¹²
	дрил	1	Н : У
	монолог	2	Н : У
3.	дрил	2	Н : У
	игра по улогама	6	У : У
	питање-одговор	6	Н : У
4.	дрил	2	Н : У
	монолог	2	Н : У
	монолог	6	Н : У
5.	питање-одговор	2	Н : У
	игра по улогама	1	У : У
	монолог	6	Н : У
6.	питање-одговор	3	Н : У
	сликовни диктат	1	У : У
	игра по улогама	2	У : У
	дрил	2	Н : У
	игра по улогама	4	У : У
7.	питање-одговор	2	Н : У
	монолог	1	Н : У
	питање-одговор	1	Н : У
8.	игра по улогама	6	У : У
	монолог	8	Н : У
	дрил	3	Н : У

¹² Н = наставник, У = ученик

Лекција	Тип говорне вежбе	Број задатака	Предвиђена интеракција
9.	питање-одговор	2	Н : У
	игра по улогама	1	У : У
	симулација	1	Н : У
	дрил	2	У : У
10.	питање-одговор	2	Н : У
	дрил	1	Н : У
	игра по улогама	1	У : У
	монологи	26	
	дрилова	13	
	питање-одговор	18	
	игра по улогама	21	
	симулација	1	
	сликовни диктат	1	
	Укупан број према типу говорне вежбе		Н : Н = 21 У : У = 9

Табела 1а: Тип говорне вежбе: монолог / питања-одговори

Лекција	Укупан број	Предвиђена интеракција
1.	1	Н : У
3.	1	Н : У
4.	6	Н : У
5.	2	Н : У
6.	3	Н : У
7.	3	Н : У
8.	4	Н : У
9.	2	Н : У
10.	2	Н : У
Укупан број:	24	Н : У = 23 У : У = 1

Табеле 1 и 1а показују да говорне вежбе из уџбеника прате крут образац, карактеристичан за традиционалну праксу увежбавања интеракције на страном језику. Приликом његове примене, јављају се две главне врсте говорења: настав-

никово (обично у форми питања) и ученичко (обично у виду директног одговора на наставниково питање). То јесте доказ вербалне размене и овакво говорење јесте у складу са одређеним педагошким концептом учења конверзације на страном језику. Међутим, то *није* интеракција коју остварују изворни говорници. У оваквој ситуацији, наставникова питања најдоминантнија су на часу. Добијену интеракцију можемо представити као *питање-одговор-повратна информација* са тежиштем на наставнику, који иницира разговор и ограничава ученички одговор, док је иницијатива ученика потпуно одсутна.

Овако постављене говорне вежбе не уче обрасцима стварне интеракције. Имајући у виду да интеракција није давање кратког одговора у једној реченици, у једној вештачкој говорној ситуацији добићемо серију монолога. Права интеракција, која укључује и социјални и лични инпут, као и емоције, креативност, слагање, неслагање, стрпљиво чекање да се дође до речи, невербалну комуникацију и сл., требало би да: 1) постави наставника у позадинску улогу да би пружио подршку онда кад се јави потреба за њом, и 2) омогући спонтано учешће остатка групе. То се, нажалост, не дешава често јер наставник стално додаје, допуњује, убацује се, пита на L2. Овакву ситуацију треба променити ако желимо да наши ученици науче да остварују интеракцију на L2, а не само да говоре. Они то већ раде на свом матерњем језику, али чини се да имају потешкоћа да то чине на језику који уче. Дакле, ученике треба учити *стварним интеракционим обрасцима*, тј. треба увежбавати употребу стратегија L1 (које они не преносе аутоматски у L2), што је неопходно за усвајање страног језика. Увежбавање стратегија из L1 може се постићи увођењем основних интеракционих образаца који се састоје из три фазе: 1) иницирај, 2) одговори, 3) заокружи (Ellis 1996: 574-575). Дијалог *У продавници намештаја* (6. лекција, вежба 13) следи овај образац и дат је као пример помоћу ког ученици треба да саставе сличан дијалог на основу понуђених слика:

А: Како ти се допада ова зелена столица? (Иницирај)

Б: Допада ми се, али је прескупа. (Одговори)

А: Па добро. (Заокружи)

А шта мислиш о овој лампи од 3.000 динара? (Иницирај)

Б: Свиђа ми се. Једино је непрактична за одржавање. (Одговори)

А теби? (Иницирај)

А: Интересантна је, али је прескупа. (Одговори)

Б: Да, јасно. (Заокружи)

Ако имамо у виду вођење *дијалога*, током интеракције мора постојати бар једна врста празнине да би комуникација имала смисла и да би ученици били мотивисани да говоре. На тим основама постављена је вежба 19 из 4. лекције у којој ученици треба да поставе питања (која могу да виде у вежби 18) некоме у групи, а затим да кажу све што су о њему сазнали.

Надаље, мноштво је различитих врста *дискусија* које можемо створити у учионици. Групне дискусије корисне су за све типове и нивое ученика и могу имати разне облике. Важно је узети у обзир различите подвештине које се у њима користе и побринути се да се раде активности које се обраћају свакој од њих. Уџбеник не нуди овакав тип активности, али има знатан број задатака који

би се могли реализовати на овакав начин. Навешћу које се све вежбе из нашег уџбеника могу искористити тако да одговарају различитим врстама дискусија:¹³

Доношење одлука може се применити у 8. лекцији, в. 21 – одлука у вези са аранжманом за зимовање, в. 48 – како вратити љубав и поверење вољене особе и в. 49 – како поступити када се колима удари животиња.

Морална дилема погодна је у 10. лекцији, в. 7, у којој ученици треба да се поистовете са особом која је у недоумици између професионалне каријере и породице, при чему се консултује са блиским особама.

Изношење и размена мишљења на дату тему може се применити у 5. лекцији – лични став о начину облачења младих; у 7. лекцији – питања која се упућују мајци/оцу; у 9. лекцији, в. 1 – ставови о кућним љубимцима и в. 23 – искуства са цимерима и ставови о њима. У овом типу дискусија ученицима се дају два супротстављена мишљења, а они треба да постигну консензус.

Решавање проблема може да се реализује у 9. лекцији, в. 16, где ученици преузимају улогу пријатеља особе која је изгубила посао због лажне оптужбе и од њих се очекује да је саветују; у 10. лекцији, в. 16, где су ученици такође у улози саветника, у овом случају особе која је добила изненадну понуду за професионално усавршавање. У овом типу дискутује се о ситуацијама које леже иза серије логичких проблема.

Слично дискусији, *симулација* се може применити код свих задатака који почињу инструкцијом „Замислите следећу ситуацију...” или код свих вежби у којима ученици некога треба да саветују. То су, заправо, све активности у којима ученици у групама решавају неки проблем.

Табела 16: Тип говорне вежбе: монолог / опис слике

Лекција	Укупан број	Предвиђена интеракција
3.	1	Н : У
4.	1	Н : У
5.	6	Н : У
6.	4	Н : У У : У (један задатак)
7.	1	Н : У
8.	0	Н : У
9.	0	Н : У
10.	0	Н : У
Укупан број:	12	Н : У = 11 У : У = 1

¹³ Класичну дебату (дискусију) нисам укључила у овај списак, јер ученици на почетном нивоу учења језика не могу овладати формом формалне дебате на L2.

Табела 16 указује нам на један проблем који никако не бисмо смели занемарити: осим у једном случају, интеракције међу ученицима нема. Од 12 задатака који пред ученике постављају захтев да опишу слику или да на основу слика нешто кажу, 11 задатака своди се на монолошко излагање. Исправност оваквог вида говорења не може се оспорити. Њему ученике свакако треба учити, јер је један од задатака на усменом делу међународних, акредитованих тестова управо да сами опишу слику коју добију од испитивача, али овај вид излагања заступљен је углавном од нивоа Б2.¹⁴

С друге стране, постоје разне говорне вежбе уз помоћ којих се могу реализовати задаци засновани на описивању слика. Неке од њих могле би бити сликовни диктат¹⁵ и постављање питања и давање одговора у вези са сликама које представљају, нпр. делове тела, а које су организоване у форми шаховске табле и сл. Надаље, описивање изгледа и карактера може се организовати у виду пирамидалне дискусије,¹⁶ а добар вид надовезивања на овај задатак представља задатак 35 из 5. лекције, у ком се од ученика тражи да упореде чланове једне породице користећи суперлатив. Ова вежба може се модификовати тако да одговара теми *Како изабрати кућног љубимца?* из 9. лекције.

У уџбенику, у 6. лекцији, в. 2 и 4, налази се план распореда соба и намештаја, на основу ког ученици треба да кажу шта се у њима налази. Ако су оба плана видљива свим ученицима, они неће видети прави разлог (осим лингвистичког) да једни другима или наставнику говоре о нечему што је свима очигледно. Да бисмо им пружили разлог да говоре и мотивисали их, можемо направити само једну малу промену: умножити слике, ученике поделити у парове и рећи им да, не гледајући једно другом у слике, упореде два стана. Задатак 4 сличан је претходном, али се од ученика тражи да употребе предлоге да би станове описали. Ученици, затим, у паровима треба да опишу своје станове и нацртају план према датом опису. Овако постављен, задатак 4 заснива се на информацијској празнини, класичној празнини коју користи комуникативни приступ учењу страног језика. Многи задаци у уџбенику пружају могућност за овакав вид вежбања иако се у њима такве инструкције не наводе. Тако, у 7. лекцији, вежба 35, ученици могу да виде Марков распоред за један семестар, а затим у следећој вежби треба, на основу дате ситуације, да саставе сличан дијалог. Да би се ова вежба искористила у потпуности и да би се ученицима дао реалан разлог да разговарају, требало би их поделити у парове и ученику А и ученику Б дати различите дневне распореде са неким данима и терминима који ће им бити заузети, а неке

¹⁴ В. www.cambridgeesol.org/teach/ket/speaking/aboutthepaper/part2/index.htm

¹⁵ У оквиру типичне вежбе са сликовним диктатом, наставник или неко од ученика описује слику док остали ученици, који не могу да је виде, покушавају да је нацртају према датим инструкцијама.

¹⁶ Пирамидална дискусија представља једноставну организациону технику која се посебно добро уклапа у проблемске дискусије. Она ученицима даје времена да испробају излагање сопствених аргумената у мањим групама пре него што то учине пред целим разредом. Дискусија почиње у паровима. Када сви парови дођу до заједничког решења, наставник их комбинује са другим паровима, тако да се добију групе од по четворо, које поново треба да постигну компромис. Након тога, групе се поново комбинују или се до закључка долази у оквиру читавог разреда.

оставити слободне. У таквој ситуацији, ученици ће осетити реалну потребу да се договоре, односно да реализују задатак.

Све ове вежбе укључују одређени степен персонализације. Уместо да говоре о фиктивној слици из уџбеника, ученицима се пружа могућност да говоре о стварним ситуацијама из свог живота, чиме се час помера у свет 'стварне комуникације'. Ове вежбе стварају потребу за комуникацијом, јер укључују елемент информацијске или искуствене празнине и захтевају од ученика да остваре интеракцију да би урадили задатке. Тиме ћемо већину интеракционих образаца *наставник : ученик* померити на интеракцију *ученик : ученик*, што и треба да нам буде крајњи циљ.

Табела 1в: Тип говорне вежбе: дијалог / игра по улогама, симулација

Лекција	Укупан број	Предвиђена интеракција
3.	6	У : У
5.	1	У : У
6.	2	У : У
7.	4	У : У
8.	6	У : У
9.	2	У : У
10.	1	Н : У
Укупан број:	19	У : У = 19

Читање *дијалога* веома је заступљено на часовима страног језика, посебно на нижим нивоима. Дијалози се често користе да би се ученици упознали са неком новом конструкцијом или функцијом (нпр. наручивање пића у кафићу) и да би се увежбавао изговор. Ако тражимо од ученика да различите ситуације одиграју по улогама, са језичким средствима која су им дата, више тога може се урадити са реченичним нагласком, интонацијом и акцентом речи.

Сви дијалози у уџбенику представљени су као кратки разговори између два саговорника, а задатак је ученика да, по угледу на њих, саставе сличне дијалогe. Употребом дијалога који садрже и *транзакциони* и *интеракциони* језик треба подићи свест ученика.¹⁷ То могу бити два пријатеља који разговарају један са другим (интеракциони), као и наручивање оброка (транзакциони). Уџбеник нуди доста говорних вежби у којима се увежбавају оба ова типа говорног језика. С обзиром на то да је у питању почетни ниво учења језика, све ове вежбе су контролисане, што значи да је тежиште на језичкој форми, нема разноликости језика и присутне су интервенција наставника и контрола над материјалом. Надаље,

¹⁷ Транзакциони језик је језик који се користи да би се постигла трансакција и који за резултат има размену информација (Thornbury 2006: 103, 161). За разлику од њега, интеракциони језик, односно језик који има фатичку функцију, користи се за успостављање и одржавање/прекидање контакта и има улогу у свим облицима међуљудских односа (Thornbury 2006: 161).

вежбе су представљене задацима који ученике стављају у имагинарне ситуације или им дају идентитет имагинарних особа. Пре свих ових типова задатака, ученицима је дат готов модел интеракције између два или више саговорника, или дијалоге треба да саставе на основу датих података, односно описа ситуације. Тиме им је олакшан самосталан рад.

Без обзира на то који тип вежбања применили, морамо имати у виду да ученици увек морају имати *разлог* зашто неке постављају питања и зашто дају одговоре. Разлог за овај став лежи у одговору на основно питање: зашто би неко постављао питања ако већ поседује тражене информације? Таква интеракција нема реалну основу. Међутим, када задатак поставимо тако да међу ученицима постоји празнина, онда им, заправо, дајемо стваран разлог да разговарају, а они ће имати реалну потребу да тај задатак и ураде.

4. Закључак

Два основна питања водила су ме у овом раду. Прво, да ли говорне вежбе у уџбенику пружају ученицима могућности да остваре интеракцију на српском и да искусе језик у његовој употреби, и да ли им омогућују да активирају лексiku и граматiku које су претходно учили, и друго, да ли су говорне вежбе постављене као интегрални делови часа или се обрађују као посебне лекције.

У уџбенику се налази доста задатака који од ученика захтевају да говоре. Њихов број је оптималан, али не би се могло тврдити да су разноврсни, јер се сви заснивају на задацима типа 'поставите иста/слична питања партнеру', 'употребите дате конструкције/речи и реците...', 'саставите сличан дијалог са осталим студентима', 'замислите следећу ситуацију', 'описите...' и 'одговорите на питања'. Другим речима, вежбе би требало уобличити тако да ученици на разноврсније начине развијају ову вештину. Ипак, искусном и креативном наставнику ови задаци пружају могућност да их модификује тако да у увежбавање говорења унесе више разноврсности. Предности је неколико: ученици ће на крају не само знати српски језик, већ ће га и користити, моћи ће да говоре и остварају интеракцију са више самопоуздања, постаће самосталнији и биће подстакнути да наставе са учењем српског језика и изван учионице.

Што се тиче уклопљености говорних вежби у уџбеник, може се закључити да су граматика, лексика и вештина говорења усклађене са уџбеником. Како граматички елемент курса напредује и како се лексика проширује, тако и говорне вежбе постају захтевније. Дијалози постају комплекснији, померајући се од једноставних секвенци 'питање-одговор'. Писмене и говорне вежбе углавном су интегрисане једне у друге, јер се писмене вежбе могу урадити и усмено.

С друге стране, вежби слушања у уџбенику има веома мало (оне се углавном налазе у радном листу). Дијалозима треба да претходе вежбе слушања да би се код ученика развијало како екстензивно, тако и интензивно слушање и како би се упознали са дијалогом. Наравно, наставник ученицима може сам прочитати дијалог, али један од циљева снимљеног материјала јесте да се ученици навикавају на различите говоре изворних говорника.

Сви дијалози и остали типови говорних вежби интегрисани су у теме које уџбеник обухвата и садрже структуре и лексику које се обрађују у оквиру датих тема. То ученицима омогућује да, састављајући сличне дијалоге и усмено их изводећи, односно учествујући у осталим језичким активностима, увежбавају обрасце који се јављају у дијалозима или у оквиру одређених језичких јединица.

ИЗВОР

Бјелаковић, Исидора и Јелена Војновић (2004). *Научимо српски 1*. Нови Сад: Филозофски факултет, Дневник – Новине и часописи.

ЛИТЕРАТУРА

- Babić, Biljana (2007). Provera znanja iz gramatike: nivoi A1 i A2 (poređenje – udžbenik Naučimo srpski 1: testovi. *Прилози проучавању језика*. 38: 159-187.
- Дражић, Јасмина (2007). Принципи за конципирање електронске верзије минималног речника српског језика као страног. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXXII: 481-491.
- Eales, Frances, Sarah Cunningham and Peter Moor (2001). *Cutting Edge Elementary Teacher's Resource Book*. Longman. (s. l.)
- Ellis, Rod (1996). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
- ЗАЈЕДНИЧКИ ЕВРОПСКИ ОКВИР: *уčenje, nastava, ocjenjivanje (Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment)* (2003). Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke.
- Rees, Gareth. *Find the gap – increasing speaking in class*. <http://www.teachingenglish.org.uk/think/articles/find-gapincreasing-speaking-class>
- Rinvulcri, Mario and Paul Davis (1995). *More Grammar Games*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sárosdy, J. et al. (2006). *Applied Linguistics I for BA Students in English*. Bölcsész Konzorcium. (s. l.)
- Scrivener, Jim (1994). *Learning Teaching*. The Teacher Development Series. Oxford: Macmillan-Heinemann.
- Thornbury, Scott (2006). *An A-Z of ELT*. Oxford: Macmillan.
- Точанац-Миливојев, Душанка (1997). *Методе у настави и учењу страног језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Harmer, Jeremy (1991). *The Practice of English Language Teaching*. 2nd edition. Pearson Education Ltd.

Jelena Redli

SPEAKING SKILL IN *НАУЧИМО СРПСКИ – LET'S LEARN SERBIAN I* COURSEBOOK (LEVELS A1 AND A2)

S u m m a r y

This paper analyses the types of speaking activities in *Научимо српски – Let's Learn Serbian I* coursebook, at a Common Reference Levels A1 and A2, and the extent to which they occur within the complete coursebook as well as in a relation to other language skills. A critical review of the suggested applications of speaking activities has also been given, followed by suggestions for additional/alternative applications of particular tasks. The analysis has shown that the amount of speaking activities is optimal and they are integrated in the coursebook topics, containing related structures and vocabulary. However, they follow the same pattern and do not provide students with sufficient interaction. The coursebook also in listening activities which should precede speaking tasks. Nevertheless, there is a connection between speaking and writing activities in a way that the latter could be done orally as well, thus providing teachers with opportunities to modify and lessen the number of writing tasks to facilitate the development of student's speaking skill.

Key words : communicative approach, interaction, foreign/second language, methodology, Serbian language, speaking skill.

Јелена Редли, мастер
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
e-mail: mali.mis@sbb.rs

Жарко Бошњакковић
(Филозофски факултет, Нови Сад)
Светлана Вареника
(Матица српска, Нови Сад)

Научни рад
16.10.2009.
УДК 811.163.41'28
811.163.41'282.2(498)

ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ ИЗ ПОМОРИШКОГ СЕЛА САРАВОЛЕ У РУМУНИЈИ

САЖЕТАК

У раду се дају транскрипти разговора вођених на различите етнографске теме у поморишском селу Сараволи у Румунији са информаторима рођеним у првим деценијама двадесетог века. На основу њих уочено је да је материјална и духовна култура у фази реконструкције, будући да је дошло до дисконтинуитета у њеном практиковању, док је у говору евидентан утицај румунског језика, нарочито на прозодијском (*бунџар* > *бџунар*, *џдслџи* > *џдслужи*; *коџ цркве* > *коџ цркве*; *Боџојављење* > *Боџојављење*; на први дан *Бџиџа* < *Бџиџа*, *с лиџијом* > *с лиџијом* > *с лиџијом*; *свиџа* > *свиџа*,) и синтаксичком плану (*сџд нџ се бџвим* толико сас пџсмама; *сви џ собу сџџамо тџ нџ*; и кџжем у џправу: *кџсџ су џа стровџили дџле....* јер џеду га однџти, *џе нџсџџиџи*; и јџ сам џтишо код викаџа у Тимџшвар и *џа џиџо*).

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српски говори у Румунији, банатско-поморишки поддијалекат, кикиндска говорна зона, дијалекатски/етнолингвистички текст.

1. Увод

Село Саравола (Saravale) лежи у Моришкој равници, 8 км источно од Великог Семиклуша са којим је повезана асфалтним путем и железницом, а одатле, преко Перјамоша са Темишваром и Арадом. Припада општини Велики Семпетар (Sânpetru Mare) у Тимишкој жупанији. Према последњем попису село има 2457 становника од којих је 318 Срба (12,94%). Услед ниског природног прираштаја и асимилације број Срба се и даље рапидно смањује о чему сведоче и искази наших информатора: Па ми смо одавде, и дџдови наши су одавде. *Нџша фџмилија је бџла вџлика, Драгиџеви. Сџд се смџњила, мџло џма, још нџколко кџћа*; Кџд нас је тџки обичај, знџм, џтац мџј је од нџговог џца, на Бџдњи дан сви, *а бџла је вџлика фџмилија, нџ ко сџд фџмилија џо јџдно дџџе, двџ, бџла џџна кџћа, сџдам, џсам и дџсџџ нџ*, сви џ собу, и по дџле, јер нџма толико крџвета - *јџ сам тџ увџтио, сви џ собу спџвамо тџ нџ*; Ёма јџдна рџка, јџдан кџнал кџји нас дџли. И прџ, ми смо бџли џде на џву стрџну, пџлу, сџла смо бџли Срби и Нџмци, стџ и нџшто фџмилија је бџло Нџмаца и *џрџ сџџџине и нџких џџџнајсџ сџџских фџмилија је бџло, од кџјих сџд џма сџџ дџџнајсџ-џрџнајсџ и џџ веџина са џо јџдном џерсџном*. Румџни, џни се дџбро дрџе, џни су и дџље мнџги, чџсти су.

На терену је уочено да се материјална и духовна култура Срба налази у фази реконструкције, будући да је дошло до дисконтинуитета њеног практиковања, нарочито у време комунизма, што нарочито истичу и наши казивачи: Е таки су наши обичаји били и још и сада ми њо држимо... неки, а неки... ману све. Сад да вам кажем овај комунизам нам је погубио обичаје младе, све; С литијом се не иде више. Кад је дошло овај систем после рата, није њо нека парада била ја нису дозвољавали.

О свим догађајима/обичајима углавном се говори у прошлим временима, уз присећање и констатацију да тога сада више нема, да нешто упражњавају само Цигани и да данас ни за новац млађи не би учествовали у неком од њих: *(А јел се ишло да се поливају девојке на Ђурђевдан?)* - Да, и њо је било, и њо је било, иду момци па и пробуде па и* пољују, па и* жечежу. *Било је свашта; Прв се сћам да су казивали да се звонило кад је тако какво невреме, се звонило; Сад нема ни њо, кад је опасно, ветрине и тако, се звонило у цркву да се растера. А нема ко сад; Свуда смо ишли да коринђамо, а њо се све погубило сад само Цигани иду; То који су тако били мало комедијаша, Цигани одвише (већином). Додола је (...) дај бже кше; И то се ишло (вертепи), то сам уватио кад се ишло, ал сад се не иде; И њо (коринђање) се некако изгубило, све се губи; А на службу, на литургију, то је било, шта да ти кажем, пуна црква, а сад је све лдије и лдије и сад слабо; И кад сам отишо пред цркву, њамо двоје-трое отишли у управу. Но како сте решили, оће се њи с крстом напоље? Јао ишо ме испрашили! Шта теби треба њо, ко да иде, ко да иде? Не видиш, сви смо сари, ја њако, ја овако, ја... нема ко да иде. Ко ће да иде нек иде, да се држи обичај. Говово. Једва сам ишеко и ни се ни ишло. Тако, све се сад губи, све се губи. И ти су плаћали, су плаћали само да и манеду да они носиду (литију), а сада да му илашши ја неће да носе; Имали смо кор, црквени кор, прв кад сам био млад и момак кад сам био, али касније, ето кад се забанчимо тако помало с тамбурашима, ишо ни њо више нема, њо нас је некако држало да смо се дселили као Срби.*

Све су ово озбиљни разлози због којих се, можда са великим закашњењем, кренуло у свестрано испитивање говора и обичаја Срба у Румунији. С обзиром на минимална материјална средства и ограничен број искусних теренских испитивача, интердисциплинарност је у оваквим случајевима неопходна. Тако смо љубазношћу колегинице мр Јелене Јовановић из Етномузиколошког одељења САНУ, на чему јој овом приликом искрено захваљујемо, добили етнографске снимке начињене 1993, 1996. и 1997. године у селима румунског Баната у којима има још Срба. Ми смо их транскрибовали и акцентовали, те тако од њих начинили етнолингвистичке/етнодијалекатске текстове, што је модел којем би тренски истраживачи требало да теже (Сикимић 2002). Сви испитивачи су из Сраволе, осим Данице Драгић (1921) која је рођена у Сенпетеру а овде се удала за Ђуру Драгића (1914). Остали информатори су: Еда Драгин (1925), Радован Мијатов (1924) и Пера Ђурђев (1922), који је једини имао припремљен одговор што се видело и у прочитаним завршним исказима: *Ово би била мја шужна авиобиографија коју лично пошисујем. Сад сте ме разумели, шта сам*

нѡћ; као што мнѡги ўмреду у *шіййишаль у Тимйшвар, у Симйклуш*; највйше ў *цркву* сам се бавио; педѣсет и шѣст гѡдина *је у йѣвницу бйо*; у *ѡкйобар мѣсец* рѡдила се ћѣрка нѡша.

Под утицајем румунског језика дошло је и до удвајања директног објекта: и кѡжем у ўправу: *кѣсй су ѡа стровѡлили дѡле*. Слично стање је уочено и у синтакси говора Рудне (Бошњаковић, Вареника 2008: 272–275).

3. Дијалекатски текстови

–*Како вам је име?*

–*Ђура Драгић.*

–*Чејрнаесйе сйе рођени?*

–*Четрнајсте, дѣветог дѣцембра.*

–*Ту у Сараволи?*

–*Да, ту у Сараволи, само нѣ у ѡву кўћу, близу тѡмо кѡд нѣ сам бйо, прико пўта унѡкрст.*

–*Мајко, а ви, како је вама име?*

–*Даница Драгић, рђѣна Јѣздимир, из Сенпѣтра. Двѡјс прво гѡдиште.*

–*Почећемо овако: шѡком целе ѡдине шйа се ради, йѡчев од Божића йа до краја лейша?*

–*Свѡшта. И мѡрве и нйве. Мй смо сѣдили нѡ салаш, прико двѡдесет гѡдина нѡ салаш смо сѣдили, на симйклушки пўт, на крај сѣла, чйм се йзиђѣ из Сараволе, трий стѡтине и кѡлко метѣри. Кад је дѡшо рѡт... па кад је прйшо рѡт, ўмро нам је ѡтац па смо се присѣлили у сѣло.*

–*Кад сйе се ви венчали?*

–*Тридесет и ѡсме. Ал рѡније смо мй тѡмо ѡтишли, тридесет и прве гѡдине и тѡмо смо сѣдили до четрдѣсет и дѣвете ў јесен. Дѡшо колектйв нам ўзо зѣмљу и тѡко, бйло је свакојѡко, рѡдили смо у колектйв, прѡвили смо дѡне, плѡта... свѡкаке (...) да се жйви.*

Даница: –*Нѡ салаш кад смо сѣдили, јѡ и мѡма сѡмо смо бйли кўћи прйдвече, дѡшо фрѡнт, Маѡари нас прѡтерали.*

Ђура: –*Јѡ и брѡт смо пѡбегли, испред пўшке смо пѡбегли, кроз кукўруз и смо се йзбавили. А жѣна и мѡти, ўзели и Маѡари, су и мѣтли на камйон, су и ѡднели у Симйклуш и тѡмо и затвѡрили у јѣдну бўвару, цѣлу нѡћ тѡмо су дрќћали, тѡ је бйло у сўботу ўвече. А ѡца су увѡтили, ѡн је дѡлазио у сѣло, ѡн је бйо на мйну да прѡви прйкрупе и тѡмо га дѡчекаду с пўшкама, јѣдан по глави га... свакојѡко га брѣчили и су тѣли у бўнар да га бѡциду, и бйло свѡшта, кѡпали су му ѡчи, претўчен је бйо па је ўтеко. Бйо јѡки чѡвек и је ўтеко. И жйвио је, тѡ је бйло четрдѣсет и чѣврте почѣтком ѡктобра, тѡко, и ѡндак, жйвио је до четрдѣсет дѣвете гѡдине.*

Даница: –*Нѡс кад су Маѡари ѡднѣли, су нас ѡдвели ўвече, и нйсу мѡгли да нам сўду нйшта и смо сѣдили тѡмо зѡтворени, и кад ў зору нѣдељу зѡјтре су стйгли Рўси. Рўси су стйгли и Маѡари су пѡбегли, мй смо ѡстали.*

Бура: –Ода́вде од Тимишва́ра су до́шли Рӯси, су прѠтерали Маца́ре и ни́су ймали вре́мена ни да и но́су да́ље ни да и ўбију, ни да и пу́сту – Ѡстали су та́ко за́кључани у једну со́бу, њи де́сет је би́ло та́мо, а са́мо њи две́ же́нске, Ѡво дру́го су би́ли љу́ди. Љу́ди како су йшли с кукўруза да бе́ру кукўрузе и су и ува́тили пу́том и ха́јд, ўзели и. Би́ли су та́мо до послепо́дне.

–*Да ли йосйоји неко йредање о йоме одакле су дошли ваши сйари?*

–Па ми смо ода́вде, и де́дови наши су ода́вде. На́ша фа́милија је би́ла ве́лика, Дра́гићеви. Сад се сма́нила, ма́ло йма, још не́колко ку́ћа.

–*Како су изгледале йри́йреме за Божић?*

Даница: –Ми га сла́вимо како су ста́ри сла́вили. Слу́шали смо на ра́дио да ко́д вас се ме́те сла́ме, й ми ме́темо сла́ме.

Бура: –Сла́ме донесе́мо ў ку́ћу, Ѡрасе, кола́че се пра́ву.

–*Јел долази йоложајник – како кажейе йоложајник?*

–ПѠложник, на Ба́дњи да́н до́ђе по́ложник.

–*Ко йо буде?*

–Па ко́ први, тај је по́ложник. Йзмеша́мо у један ло́нац од свакоја́ког жйта, Ѡвса, јечма, шта́ йма, Ѡндак Ѡн клёкне и ме́те му на́ главу. Сад и де́ца Ѡнеду ра́кије, па им се да́ ма́ло ра́кије и Ѡндак Ѡн честйта. У то́ до́ба о Бо́жићу се за́клали већ сви́њи па йма ма́јушке, коба́сице, то́ му се да́, па́рче сла́нине и не́ко те́сто. Једне го́дине је био́ један свёштеник, што је у Тимйшвар са́д, поп Дра́ган, Ѡн је први био́, а би́ла го́дина, што се ка́же, бери́ћетна, свашта́ смо ймали, а Ѡн са́мо ли́тру млёка Ѡдно.

–*Да ли се ишло увече йо сламу, да се донесе слама?*

–Да́, на Ба́дње ве́че, прйдве́че донесе́мо сла́му. Ја́ сам йшо с мо́ја два ўнука док су би́ли ту́, йдемо, по́јимо Рождёство.

–*А кад сйе ви били дейе?*

–Па та́ко је йсто би́ло. У ло́нац један–два́ Ѡраса, па ка́ко се чу́ју Ѡраси да зве́чу та́ко ће се чу́ју ло́пови да кра́ду... Свўд, у сви́њац, у шта́лу, и ди су Ѡвце, свўд по ма́ло сла́ме, Рождёство се по́ји, донёсу сла́ме, Ѡрасе се йта у сва́ки бу́цак, и Ѡнак ўвече се ве́чера, го́ре све́ћа, по́стимо тај да́н, пасу́ља по́сна па реза́нице с ма́ком, Ѡрасе је́мо, до́ћу коринђа́ши... Ја́ сам йшо док сам био́ де́те, йшо сам ча́к на Ѡнај кра́ј се́ла, свўда́ смо йшли да корйнђа́мо, а то́ се све́ погу́било, са́д са́мо Цйгани йду. На́ши ро́дови до́ћу још за́ вида, ро́дови до́ћу.

–*И ийта се коринђало, Рождесйво и ийта још?*

Даница: –Ко́ји шта́.

Бура: –Па Рождёство ко́ји су ма́ло ве́ћи, а као што су њйна де́ца: Ја́ сам ма́ли Йва... И Ѡно: Ко́ринђе до́нђе, спа́ле ба́би ко́нђе. Ту́ де́цу ма́лу шта́ мо́ж да на́учиш, те́ та́ко (песме).

–*А већа деца, јесу ли йевала о Ви́йлејему?*

–Да́, ко́ји су ве́ћи, Ѡни су пе́вали Витлејёму, сла́вни гра́де и Сла́ва ви́шњем Бо́гу. И Руму́ни до́лазе, Ѡни румунски корйнђају.

–*Јесу ли ишли с верйейом?*

–И то се йшло, то сам уватио кад се йшло, ал сад се нє иде. И сад ймамо тамо ди стоји кор тако црквица, и сад постoji то тамо откад се йшло с вєртепом. Цар Јерод је био и... њи четворо, петоро. Двоје су нєсили ту црквицу и онак са сабљама... било је то лєпо.

–*Је л био неки у кожи?*

–Дâ, обучен. И онда кад йду да се коринђа, прâвиду и цурку, тако се зове. Обучеду неку кабаницу и ондак тај што обуче (...) И то се некако изгубило, свє се губи.

Даница: –Оде йма здравò млòго Цигана у сèло.

Ђура: –Онда на први дан Бòжића било јутрење, се йшло у цркву на јутрење, било обавезно да идеш, ако нє идеш на јутрење, ондак учитељ: –оди овамо, добијеш тамо пецке, да клечиш и шта ти ја знам. А на службу, на литургију, то је било, шта да ти кажем, пўна црква, а сад је свє лòшије и лòшије и сад слâбо.

–*Како је йравила ваша мајка здравље?*

–Кâо хлєб, округло и йсечен тако и сас мєдом, прâвимо то и сâде.

–*Је л йравила онај велики колач?*

–Прâвили смо то свє, па се рєже кòлач, кò нєма дєцу зове рòдове.

Даница: –Јâ прâвим здравље и сâде па ондак њим пòшљем њину пòрцију, њим пòшљем.

–*А кад се секао йај велики колач?*

Ђура: –Свâка кўћа кòја йма њино друштво, рєцимо, на први дан, ако нєма, онда кад уграби да добије... дєцу. Јâ кад сам био дєчко, на Нòву гòдину сам йшо код неког рòда, код неког дєде, неки дєда био, ўјак мâтерин.

–*А ко је секао йај велики колач?*

–Па домâнин сече и онак йзвади из свâког ћòшка по један зàлогај тако и се ўспе вина и онак унакрст се напије. Е таки су наши обичаји били и јòш и сâда ми то држимо... неки, а неки... мâну свє. Сад да вам кажем овај комунизам нам је погубио обичаје млòге, свє.

–*Како је изгледао йај велики колач, је л имао украсе?*

–Па ймао је на срєди тако ружу сас бòсиљком.

–*Шта се радило с йом ружом, је л се она йојезде?*

–Па нє мож да се пòјезде, то се òстави за дòгодине се сâчува и тако.

–*Је л имало йлейнициу околò?*

–Дâ, дâ.

–*А је л месила ваша мајка неке још ййице и неке йако живойиње?*

– Дâ, прâвиду, прâвиду, неке врâбице и тако.

–*Казали сйе да су ишли с верйейом. Је л ишао с њима један који је био као чобанин?*

–Па йшли су њих пєт–шєст, обучени тако у неке хâљине и неке (стихаре).

–*Је л био обичај да се ујуyro на Божић иде йò воду?*

–На први дан Бòжића ни се òд куће дâло нйшта, а ни се ни йшло, а на дрўги дан Бòжића ондак се йде јєдни кò други^х а први дан нє може.

–*Да ли је био обичај да се стиолице изнесу на Бадње вече и да се вечера на њоу?*

–Код нас је таки обичај, знам, отац мој је од његовог оца, на Бадњи дан свј, а била је велика фамелија, нѣ ко сад фамелија по једно дѣте, два, била пѹна кѹћа, седам, осам и десет њѣ, свј љ собу, и по дѣле, јер нѣма толико крѣвета – ја сам тѣ уватио, свј љ собу спавамо тѹ нѣћ.

–*Је л се уносио бадњак код вас?*

–Да, ја и сада мѣтем један пањ љ пећ па гѣре до сѹтра.

–*Је л и онда било ѡако? Одакле узмѣше ѡај ѡањ?*

–Па ѣз куће. Тако један пањ колко мѣже да љће љ пећ.

Даница: –Ево у ѣву сѣбу ѣмамо слику деда Јанка и баба Дафине... прѣ година мѣго... кѣлко ѣма кѣко су ѣмрли.

–*Кад су ѡчеле да се киѣе јелке?*

–Па на Бѹрѣвдан је прѣ бѣо обичај, се донѣсе врбе, се мѣте на заграду и у пѣндере, нѣка фѣла... сѣлен, тѣ на Бѹрѣвдан, на Дѣви гѣану рѣстову се мѣте прид кѹћу, на Бѹрѣвдан јѣргован се кѣти код дѣвојака кѹће, на нѣка мѣста дѣ је бѣло (...) јѣргован, мѣмци ѣду, оцѣку па однѣсу ѣнај код ѣне дѣвојке, ѣнај код ѣне дѣвојке, а тѣ свѣ се погѣбило, свѣ се погѣбило.

–*А јел се ишло да се ѡливају девојке на Бурѣвдан?*

–Да, и тѣ је бѣло, и тѣ је бѣло, ѣду мѣмци па и прѣбуде па и^х пѣлију, па и^х жѣжду, Бѣло је свѣшта.

–*Шѣа се обично ѣравило за ручак за Божић?*

–Свѣшта. Кѣ на Бѣжић. Пѣто, гѣска, шѣнка, тѣкац па се мѣте ѣре у ѣста, јел гѣска јел тѣкац па се мѣте ѣре у ѣста, у кѣун и ѣнда тѣ свѣ стѣји на ѣстал и сѹтри дан ка дѣђу гѣсти... ѣјд, ѣјд, мѣлко...

–*Да ли је био обичај за Бѣжѣвѣње да се ѣраве ѣихѣије?*

–Да. Пѣхтије и пасѣља. Пасѣља онѣко пѣсна, па са пѣприком одозгѣре.

–*Је л био у Сараволи обичај да се млади љуљају?*

–Бѣло је, бѣле љѣлашке на тѣчак на ѣѣшкове. Се скѣпи свѣт, стѣри глѣду, а млади... јѣдни ѣно јѣдни ѣно. На бѣбалице, тако се казѣвало тѣ. Нѣ се ѣшло љ бирц, у сѣлу да се ѣгра, чѣм дѣђе ѣскршѣи пѣст, већ је прѣлећ и ѣнак тѣмо на сокѣку се ѣгра.

–*И ишѣа се иѣрало ѣамо на бубалици?*

–Свѣшта се ѣгра, нѣки се с тамбурицом свѣра, нѣки се с цѣнгулама, па ѣгру и шѣтаду се и свѣшта, и сас лѣптом. Јѣдва се чѣкало да дѣђе Ўскрс да прѣће тѣ, да се ѣде у сѣлу да се ѣгра у сѣлу, а прѣ док сам ја дѣте бѣо, нѣје бѣла сѣла ди се, пѣсле пѣравио бѣрташ јѣдну већу сѣбу тако, сѣла, тако се звѣла, и ѣнда тѣмо се ѣграло унѣтра. А прѣ се ѣграло ѣде код кѣста, прико пѣта код цѣркве и кад се свѣтила вѣдица на Бѣжѣвѣње, тѣ се се свѣтила вѣдица, мѣкар да је бѣо снѣг до кѣлена, се пѣчисти пѣтања, се донѣсе јѣдно тѣри дѣже вѣде тѣмо и се ѣзађе се с кѣстом, с кѣстом нѣпоље, с лѣтијама, и сѣв свѣт тѣ, и тѣ се пѣји Во Јордѣње, и тѣ се свѣти вѣдица. Па кад се засѣче јѣдан свѣштеник, поп–Стѣнко тако заѣдигне па кѣсти вѣду, а зѣма, ѣње, нѣје

марио. А саде, саде ни нѣ служиду свѣ. Ја пѣзнајем црквѣно, рѣдове свѣ, ја сам ѡшо ў цркву од млáдости, и бѣо сам скўпштинар, па ѡнак у ѡдбор, па сам бѣо тўтор, пѣт гѡдина сам ѡшо, кўпио прѣрез црквѣни, ја сам забадава ѡшо пѣт гѡдина од чѡвека до чѡвека, бѣло пѡсле рáта, па нѣсу плаћали, па бѣло рѣштанције, и свѣ сам ликвидиро, ѡшо сам нѣбројено пўта.

Їмамо пѡјца што зна свѣ, вѣше него дрўги кѡлко, јел тáко јел нѣ тако. А ѡмали смо, ѣно, ѡпет од нáше фáмилије, Ђрош Дрáгић, ўмро је седамдѣсет и прве гѡдине, ўмро сирѡма, Бѡг да му дўшу ѡпрости, ѡбѡло и ўмро, тáј је знаѡ свў слўжбу нáпамет, нѣ му трѣбала књѣга да пѡји. Смо ѡшли у Семѣклуш на јѣдну сáрану, јѣдан се пресѣлио у Семѣклуш ѡдáвде, пѡјац је бѣо па се пресѣлио у Семѣклуш (...)

—Да се врати́мо на ове љуљашке. Како је ѡо изгледало, ко се љуљао на њима?

—Па ѡдвѣше млáди.

—Је ли неко нешѡо узвикивао док су се љуљали?

—Подвѣкивало се свакојáке безакѡније кад се ѡгра, сáд тѡ вѣше нѣма. Прѣ то се ѡграло кукуњѣшће, сељáнчица.

—Кад се ѡстáвљала ѡа љуљашка, је л био неки ѡдрѣђени дан?

—Кад дѡђе ўскршњи пѡст, прѣ пѡста нѣма тѡга па стѡји цѣо пѡст.

—Какви су били обичаји за ѡкладе?

—Па тáко се казѣвало да, прѣ се сѣћам, само нѣсам ја тѡ бáш увáтио, сáмо су приповѣдали, да тѣ вѣљушке, кáшике, свѣ тѡ бѣло дрвене, дрвене тањѣре да се јѣ, свѣ пѡсне кáшике, вѣљушке. А сáд тѡ свѣ нѣма.

—А да ли је био обичај на Чѣстѣи ѡнедељак да се жене веселе?

—Дá, су се ревѣнили жѣне. Їмали су ѡни ѡјн дáн.

—Кад је ѡо било, колико сѣе ви онда имали жѡдина?

—Бѣо сам већ и двáдесет, трѣдесет гѡдина, тѡ је јѡш трáјало, до рáта. Ђндак, ѡмали су жѣне мáтеринско удружѣње, на Мáлу Госпѡјину су рѣзали кѡлaч.

—А шѣа су жене радиле за ревену?

—Знáј Бѡг (шта су радиле). Їмали су ѡни ѡјно дрўштво, тѣ стáрије тáко што су бѣли, нѣ млáде.

—А шѣа се ѡричало о Тѡдоровѡј субѡѣи у вáшој кућѣи?

—Да смо мѣрни, јер Тудѡрски кѡњи ѣду дѡћи. Нѣ смеш да мрдаш, кад вѣче, ѡма у лѣгло. Ђнда нѣки су прáвили комѣдију, нѣке лáнце па дрвўшаге, ѣво ѡдеду.

—Је ли био неки дан кад су ѡалили вáйре, мѡжда на Мученике?

—На Мўченике, знáм, су казѣвали четрдѣсет мўченика, четрдѣсет чáшица рáкије да пѣједу стáри, тѡ се сѣћам, ал нѣје бѣло кѡ мѡж да пѡпије тољѣко.

—Кад ѡрође Ускрс, кад се иде на грѡбље?

—На дрўги дан Ђскрса смо ѡшли нáпоље у грѡбље, сас лѣтијом. С лѣтијом се слўжило тáмо, нѣбо се нѡси, лѣтије, ѡнак послепѡдне ѡшо пѡпа да слўжи мртвѣма, на дрўги дáн, тѡ сам ўтувио и сáда се држи тѡ. С лѣтијом

се нѐ иде више. Кад је дошло овај систем после рата, није то нека парада била па нису дозвољавали. Ал сад, имали смо једног доброг свештеника, он је сад у Арад-Гај, нуз Арад. И кад је он био ту, смо изашли сас литијом. Кад је он отишо, ови други нѐ. На Ускрс се ишло на гробље. На Ђурђевдан освећиво попа мърву, тамо свиње, овце, сви дођеду око бунара, освети воду, бунар, краве, коње, све, све мърве све и освети, то на Ђурђевдан се ишло сас литијом, велика литија. У среди један носи тако литију, има тако као један хам па мете ту у тај хам ту литију, а околу са четир руде држиду помоћници, јер је велика, тешка, и ти су плаћали, су плаћали само да и манеду да они носиду, а саде да му платиш па неће да носе, и то се носило. На Ускрс се носило за мърву да иде да се освети, на Дови - напоље на жито. Био крст, и се ишло на жито да се освети жито, на други дан Дова. Сад, после се донело жито, два-три снопа у цркву и ту се одслужи и се праву венци и се метеду на литије и попи на крст, онај у олтар. Е сад, сад ни то не више. Ми смо имали крст, крст је несто. Био је дрвен, и несто крст. Ја сам видио и онак више нисам био прецедник. И кажем у управу: крст су га стровалили доле, и ти си тамо у управу, да га закопате на место, јер еду га однети, не нестати. Несто је. Ми смо остали без крста. Сад кад се некако мало средило, ја сам правио крст. Гвозден крст сам дао мајстору, гвозђе сам му дао и начинио крст и на њиву на крај села тамо мето ди је и био крст. И ту годину је свештеник, тај Милорад, он је био осветио крст и био свет, е сад кажу не треба, нема ко да иде. Сви су стари, и тако и овако, гадно време, дува ветар јел, шта ја знам, не бити кйше, не јдемо. И сад (сам казо) овај поп-Огњен из Симиклуша је казо, ако ђете, сутра ћу доћи, ћемо правити редовну службу, кад ђете да јдемо сас крстом напоље. И кад сам отишо пред цркву, тамо двоје-троје отишли у управу. Но како сте решили, оће се йћи с крстом напоље? Јао што ме испрашили! Шта теби треба то, ко да иде, ко да иде? Не видиш, сви смо стари, па тако, па овако, па... нема ко да иде. Ко ђе да иде нек иде, да се држи обичај. Готово. Једва сам утеко и ни се ни ишло. Тако, све се сад губи, све се губи.

—Сйоменули сйе да су момци ишли да кйше кайије девојкама и куће. Да ли је можда био обичај да пада зајевају и серенаду?

—И то је било, сас музикантом смо, арманикаш, тамбураши пѐваду. Ја сам пѐво: Ти већ спаваш злато мѐје и тако. Има који само упали му љибру, свећу му упали, знао да га прима, а има ди оно *ајд унутра и шта ти ја знам и било свакојако.

—Јесу ли се клали јагањци за Ђурђевдан?

—Кољу се јагањци, на Ђурђевдан се кољу јагањци. На Дови венци се плету и на гробље се носе, и на Врбицу се носе врба.

—Јесу ли ишле можда додоле?

—Ћ лето се обуку, неко урѝклив тако па метеду којекакве грање, онак и поливамо... и то нема више. То било су казали за кйшу, кад нема кйше. То који су тако били мало комедијаше, Цигани одвише. Додола је (...) дај бѝже кйше... ни то нема више.

–И шїа се иначе радило кад нема кише, да ли је њој служио?

–Па слўжи по́па, да́, то се клéчи ў цркву, он чїта та́мо мо́литве.

–Да ли је био можда случај да се украде крст са гробља кад нема кише?

–Су казївали, кад донёседу, рёцимо, као што мно́ги ўмреду у шпїтаљ у Тимйшвар, у Симйклуш, онда га донёседу кўћи да се сарани. Ё сад, неће бїти шёс недеља кїше и штā знāм јā, ђнак нёко ка́же тре́ба да се ба́ци један крст у бўнар и ђнак ће бїти кїше. Е сад јел то йстина јел није йстина, само знāм да је то бїло.

–Је ли шїо мо́гло са било ко́г гроба да се узме?

–Тај што је то ра́дио, рёцимо, ако је ра́дио, нїсам вїдио да су ра́дили, ал сам слўшо да се приповедало, ўзму ко́ји ўзму, није то бїло ђдређено.

–А шїа се радило да не удари круйа?

–Па то знāм кад кру́па ўдари, забђди нђж ил сїкиру ўдари по́д стреју...

Даница: – Са́цак окрени...

Ђура: ...јел ће се зауставити јел неће, Бђжија во́ља. Пре се се́хам да су казївали да се звђнило кад је тако ка́кво нёвреме, се звђнило.

Даница: –Сад нёма ни то́, кад је ђпасно, вётрине и тако, се звђнило ў цркву да се ра́стера. А нёма ко́ сад.

–Да ли је био обичај на Сїасовдан да се излива нека вода за њокојнике?

–На Спāсовдан се йде ђколо с крстом око цр́кве и ђнак се чїта, йма крст спђменик, мртāвци свї од првог ра́та, а сад од дру́гог ра́та йма једно шёс–се́дам и то сам јā подбўнио, ал је бїо нёки свёштеник и нї теђ да слўша. Ка́же то се нё може. Па штђ се не... Нё може се. Па зāшто, да се ме́те имёна и ти што су пāли ђвај ра́т? И јā сам ђтишо код вика́ра у Тимйшвар и га пїто, ка́же – ка́ко да нё. И није теђ, скђт ... То је бїо један скђт од чђвека. И ђстало та́ко. Сад ўзму са́мо йспишеду та́ имёна и он спђмене и те́. Чїта ђве, валда три́десет–четрдёсет валда йма и свāким двāред чїта, свāко йме, ђнак и те́ прочїта.

–А шїа се радило за свейђ Илију, шїа народ йриђведа о свейђм Илији?

–Свї че́каду свётог Илију (да се види) да л ће бїти кїше. Йма кад свёти Йлија ђроси само та́ко, а йма кад уте́че, ка́д ка́ко.

–Је л се йри́чало нешїђо да му је Огњена Марија сесїра?

–Сўтри да́н кад про́ђе свёти Йлија, ђна (Огњена Марија) прāви грмљавине. На свётог Илију пе́то стра́да ђнак (зако́ље се).

–Како је била йрошена девојка, како је шїо изгледало, је л се носила јабука?

–Јабуку знāм ба́ци дёвојка кад кре́не свāдба, ђнак йтне дёвојка јабуку па ко́ је ўвати тај је уватио, ђна је и глёдала ко́ме да ба́ци, дётету, дёте ўвати.

–А је л се йравила йерјаница?

–И то вѣче кад ђе да бйдне сѹтри дан свадба, очи свадбе се прѣви на пѣрјаницу, йдемо на пѣрјаницу.

–*Је л се иџрала нека иџра с марамицом?*

–Йграло се, вѣрти се с марамицом и она се мѣња јѣдно дрѹго, с мѹзиком се то, тамбураши.

–*Јесу ли биле кумовске енѣ, је л још неко има енѣ?*

–Свй ймаду ѣнге, йма дѣвер, йма његово рѣдбину, стѣри свѣт његово.

–*Како излѣда кад се исѣраћа кум?*

–Е, па то (кад се испраћа кум) је ... вѣлика, ђнак је бѣсно кад се прѣти кѹм. Дѣпратиду га кѹћи па вѣтају на кѣпију, прйскоче се, мѣте се кѣрито, кѣрито се с вѣдом, вѣлико, с лѣнцима, да прйскочи нѣва млѣда и кѹм и штѣ ти јѣ знам.

Даница: –Нѣш ѹнук је бйо кѹм, кѣлко гѣдина йма, ђсам вѣл, тѣј што је у Нйш сѣд, пѣлили вѣтру тѹ на кѣпији, а ђн нйје тѣо да прйскочи, Нѣвица прйскѣчио. Кйша пѣдала и бйло дрѹштва млѣго.

–*Је л се йосийѣју йѣрјем?*

–Само пѣрје нйсам ни дѣла. Свй су обѹчени, да се нѣпуниду пѣрја, нѣпуну, ѹ главу ти нѣпуну, њѣгова кѣса крѣцава, јѣо, јѣо... нѣ мож да се спѣсеш. Нйсам им дѣла пѣрја да се нѣпуниду, свй су лѣпо обѹчени, кѣ ће то ђчистити.

–*Је л долазе йѣгѣчари увече?*

Ђура: –Дѣѣду пѣгѣчари, рѣдови, новомлѣдини.

–*Је л има можда неко веровање у вези с малим дѣйѣйшом, да не вѣља ѣсийши свѣйло у собу док мало не ѣјача?*

–Йма свакојѣки ђбичаји, кѣје кѹће кѣко. Нѣки ѣде Цйгани кѣд њи гѣре лѣмпа, ѹвек, ђни не ѹгасиду, нѣ спаваду у пѣмрчину.

Информатори: Ђура Дрѣгић, рођен 1914. у Сараволи и
Дѣница Дрѣгић, рођена 1921. у Сенпетру

–*Ви стйе йѣјѣц, знайѣ ли неке стйѣре йѣсме?*

–Бйло је то дѣста ђдавно. Сѣд нѣ се бѣвим толйко сас пѣсмама. Док сам бйо дѣте ѹ школу, вѣдио сам и кѣр и пѣсле вѣлики кѣр, ђндак су нас прѣтерали йс цркве и нйсмо вйше мѣгли да прѣвимо нйшта. Нѣјвйше ѹ цркву сам се бѣвио. Четрдѣсет гѣдина сам ймао сѣд на йскрс ѣкѣд сам йспунио, у пѣвницу сам ѹшо, тѣко да нйје крѣтко врѣме, дѣста је дѹгачко. (И мој ѣтац је бйо) пѣјѣц. Ѣн је бйо дѣте, четрѣјс гѣдина – пѣдѣсет и шѣст гѣдина је у пѣвницу бйо, ал нйје фѣлио ни мѣли свѣтац ни вѣлики ни вѣчерње. Нѣшто је ѣвде на нѣте бйло, нйсу мѣгли да пѣје свй (Вјѣрују), мѣј ѣтац је пѣјѣ и сѣд дѣда Милѣрад, само дѣда Милѣрад дрѹкчије пѣје.

—*Је л вама познајо да је шу у селу ђевана нека ђесма о краљу Александру?*

—Тô (песме о краљу Александру) ако ђдеш код Радована, ођ ђма и књиге тѣ за краља Александра, знам да су му изигравали дѣца на светог Саву су казали декламације, каже (...) се зљиковачка банда да ђбије краља Алѣксандра, тô је било ондак тридесет и кôје гôдине, ми смо били дѣца, трѣћи-чѣвѣрти разред смо ђшли. Онда су били стãрији који су ђшли у шѣсти-сѣдми разред па су тѣ декламације ђмали, а дѣрљиве тако па тô као крôз (...) се сѣћам.

—*Је л се ђевало увече кад се изађе на сокак?*

—Пѣвало се, мôмци су пѣвали, ђшли су серенаде да пѣвају кад је свѣтац или кад је кôја свѣчãруша, ондак ђду тãмо.

—*Јесу киђили девојкама кãије?*

—На Ђурђевдан се нôсило јôргован а на Дôви руже.

Информатор: Ђда Драђин, појац, рођен 1925. у Сараволи

—*Молим вас, рециђи ми ваше име.*

—Јã се зôвем Радован Мијатов.

—*Кад сђије рођени?*

—Двајс чѣвѣрте, ту у Сарãволи. Шкôлован сам сѣдам разреда ôсновне и наставио сам пољопрѣвредну у Симђклуш ал је нђсам довршио, од онда се зањам са пољопрѣвредом. И дрђго, вôло сам проводе, вôло сам спôртове ко и дан данас, чђтање нарôчито, чђтам млôго кад ми пãдне тãко прилике. Глѣдимо наш пôсо. Вмали смо кôр, црквѣни кôр, прѣ кад сам бђо млãд и мôмак кад сам бђо, али кãсније, ѣто кад се забанчимо тако помãло с тамбурашима, ѣто ни тô више нѣма, тô нас је нѣкако дрђало да смо се ôсетили као Срби. Нѣма крђво, ми смо били сви ôдељени од Румуна. Вма јѣдна река, јѣдан кãнал кôји нас дѣли. И прѣ, ми смо били ôде на ôву страну, пôлу, сѣла смо били Срби и Нѣмци, стô и нѣшто фãмилија је било Нѣмаца и три стôтине и нѣких пѣтнајст српских фãмилија је било, од кôјих сãд ђма стô двањајст-трињајст и тô веђина са по јѣдном персоном. Румуни, ôни се дôбро дрђе, ôни су и дãље мнôги, чѣсти су. Наша црква је грађена хђљаду сѣдамсто седамдѣсет и чѣвѣрте, ôбновљена хђљаду ôсамсто двадѣсет и шѣсте и до ôсамсто девѣдѣст и ôсме смо били зајѣдно Румуни прãвославни, у јѣдну цркву се служило и румунски и српски, и ôсамсто девѣдѣст и ôсме су ôни свршили ђђну цркву и ôни су се (одвојили). Чђђем дђ како стãри припôведу како су и ôви нађи ђспратили до тôг канãла и тамо су се изљубили и тãко су ôстали ôни на ђђну страну а ми на нађу страну.

—*А како они ђоје у цркви?*

—Всто кãо ми само на румунски јѣзик. Всто тãко пôју.

–*Да ли можда знаиџе одакле су досељени људи овде у Сараволу?*

–Оде йма две варијанте. Рѣч је овако: Румуни ђни би тѣли дрѹкчије да то прейначу, да је јѣдна војска, нѣкад, рѹмунска, тѹ кад је долазила па и уватила нѡћ па су принѡћили ѡде јѣдѡмпут, и ђни кѡжу вѣче – сѡра, и уватило и вѣче у дољу, ѡде (је) као нѣка доља, зѡто је Сѡра вѡле. А ми Срби дрѹкчије, ми гѡворимо била нѣка Сѡра богаташица, па поклѡнила нѣке вѡлове тѹ кад се нѣшто градило, и ђндак су дали йме Сѡра вѡла, Сѡра поклѡнила вѡла. Ето тѡ су нам нѣка убеђења. Тѡ нѣ би мѡго да вам кѡжем дѡ ли су ђни сас Чѡрнојевићем... рѣч је била овакѡ: овамо према Семйклушу тѹ је прѣ било сѣло, тѡмо је била тѡ доља, што ѡћеду Румуни да демѡнстриру. Јѡ миѣслим да је још за време Чѡрнојевића се ѡде насѣлили српски нѡрод.

–Бйо сам јѡ мѡло у дрѹштво, кад сам дошо кѹћи, а дѡн-двѡ прѣ тѡга су се навѹкли вагѡни, на свѡку стѡницу било вагѡни, по шездѣс-седамѣс вагѡна, да се из свѡког сѣла тољко йсели. И тй вагѡни стојали су двѡ-три дѡна, кѡлко су стојали, кад на прѣви дѡн Дова, у нѣдељу ѹвече, стйже војска, стйже војска и стйже војска, нѡрод се мѡло ѹплашио. Кад сам дошо кѹћи, мѡја мѡти кѡже, знаш штѡ, вѣчерај, па ѹзми нѣшто па йди нѣгде лѣзи у ѡтар, ако ѹзму ѡвог стѡрог, да нѣ и тѣбе. Јѡ ѡдма ѹздем нѣку бѹнду, ѡд они пѡорски што смо ми ѹпотребљѡвали, и ѡдем и тѹ између виногради, између двѡ кѡмшија ѡдем. И ѹморан сам бйо како смо рѡдили цѣо дѡн, нѣдеља, мнѡго се рѡдило ђндак у тѡ време и кад сам лѣго, сам зѡспо. И ѡдјѡред чѹјем пѹкне пѹшка, тѡ бйо знѡк да крѣће, подиже нѡрод. И кѣрови пѡчели да лѡју, кад јѣдан ѡд кѡмшија ме гѹра, ѣј, кѡже, ѡјд йдемо кѹћи. Прѡшла је поноћ. Бйо је сйгуран да нѣга нѣће. Прилазимо пѹт па прѡво на нѡшу кѡпију, а јѡ чѹјем мѡј ѡтац ди рѹмунски гѡвори, тѹ су кѡруце, како је било прѣ оне црвене кѡруце. Сѡд, јѡ сам се ѡма нѡдо, реко, јел да нѡсим нѣке јел у Јѣгриш јел ди нѣма вѡзови, мѣне су већном нарећивали, јѡ сам мѡро... (Даље је неразговорно).

Информатор: Рѡдован Мијатов, рођен 1924. у Сараволи

–*Рециѹиџе ваше име, молим вас.*

(информатор чита унапред припремљен текст) –Зѡвем се Бѹрђев Пѣра, рѡђен двадѣсет дрѹгог сѣптембра хйладу дѣвесто двадѣсет дрѹге гѡдине, сѣло Сарѡвола, ѡкруг Тймиш, Рѹмунија. ітац Пѡја, мѡма Лѣксија, завршио сам сѣдам рѡзреда ѡсновне шкѡле у Сарѡволу. Пѡсле сам рѡдио као земљѡрадник са рѡдитељима, ймо сам пѣт ектѡра зѣмље. Йладу дѣвесто четрдѣс прѣве ѡжѣнио сам се са Јѣленом из Сарѡволе. У ѡктобар мѣсец рѡдила се ћѣрка нѡша, йме јѡј је Дѣјанка. Гѡдине йладу дѣвесто четрдѣс трѣће ѡтишо сам у рѹмунску војску као грѡничар, на рѹмунско-мѡђарској грѡници, све до ѡктобра йладу дѣвесто четрдѣс чѣврте гѡдине. Када су

Совјетске јединице ослободиле Румуне, ја сам прешо границу и ступио сам као добровољац у Шестој војвођанској ударној бригади. То је било десетог октобра четрдес четврте године. У Барањи, Озаци, командант Шесте војвођанске бригаде био је Романовић Илија, Сремац. У децембру четрдес четврте године прешли смо понтонски мост на Драви, код Вировитице, де смо имали жестоке борбе код Вировитице, Буковице, Јелке, (нејасно) до села Питомаче. После тешких борби и жестоке зиме, морали смо се повући, дванаестог фебруара њаду двесто четрдес пете године, преко Драве у Барању, у село Дарде, Киш Дарда. У марту смо били са ове стране Осјека код Драве, ту смо се мало опоравили и дванаестог-тринаестог априла четрдес пете године почео је последњи напад, форсирање преко Драве, где смо имали тешке борбе код Нашица и села Подграча. Када је хитлеровска Немачка потписала безусловну капитулацију, а сто хиљада немачких, усташких, домобранских и четничких војника нису хтели да се нама предају, тако да смо имали после шес дана тешке борбе у Драгоград, где мало да изгубим и главу, јер су се гадови усташки до последњег часа борили, али ипак морали су да нам се предају. Од петнаестог маја четрдес пете године па све до јуна остали смо у Аустрију као у окупационој зони, у Дјичлензберг, недалеко од Беча. За време док смо седели у Аустрији, ја сам примио орден, медаљу за храброст, коју сам заслужио у борби код Вировитице. У месец јули њаду двесто четрдес пете године, дошли смо из Аустрије у нашу земљу Југославију, у Банату, Алибунар и Баваниште. Ту смо имали војне вежбе и ја, као страни држављанин, седамнаестог августа био сам отпуштен по наређењу Тријес шесте ударне дивизије Треће југословенске армије. Када сам се вратио из Југославије у Румунију, наставио сам земљорадњу са мојим родитељима. Кад је њаду двесто четрдес осме изашла резолуција Информбирда, једног дана позове ме друг Бошко Лаџић, који је радио као учитељ у Југословенској амбасди у Букурешту, и реко ми да узмем неки материјал, то јест брошуре и рад Петог конгреса Комунистичке партије Југославије и да то растури у нашем селу и даље, да види народ шта све оће Стаљин, да је против друга Тита и Југославије. Када су њаду двесто четрдес девете године уапсили мог друга Бошка Лаџића, ја сам очекивао да ће под притиском морати да изда и мене и мог брата Богдана и мог друга Александра, са којима сам ја радио. И тако се и десило. Двајст осмог марта њаду двесто педесете године хапшен сам, ја, мој брат Богдан и друг Александар, и однешени смо у Министарство унутрашњих послова у Букурешт. Од двадесет осмог марта њаду двесто педесете године до петнаестог августа њаду двесто педесете године ислеђивали ме сваку трећу ноћ, био сам јако кинен, и тражили да њим изјављујем оно што није истина, јако ме стезали да сам примио паре за ту пропаганду, а ја сам им реко да сам радо примио те брошуре јер знам да Тито није фашиста ни империјалиста, знам да се борио против фашизма. Онда су ми тражили да признам да смо тели да се пријединимо румунски Банат Југославији. Тако нешто не могу признати, јер није тачно. И тако, после пет месеци

анкете, ослабио сам да сам се једва држо на ноге. Пётнајстог августа йљаду дёвесто педёсете године прйместили ме у најтёжи зятвор Жилáva и шёстог ноембра йљаду дёвесто педёсете године био сам сýћен у војном сýду у Бýкурешту на пётнајст година стрóгог зятвора са конфискацијом цёле ймовине, мој бра́т на дёсет година и дру́г мој Лёксандар осам година. За вре́ме док сам био у Жилáви, у вре́мену од чётир месéци, сáмо једáмпут нас извёли на вáздух, и тó дёсет-пётнајст минýта. Када смо видели сýнце и вáздух, пóчели смо да па́дамо као пйјани, нисмо ймали нйшта сна́ге. Од ноембра педёсете године до фе́бруара педёст и пр́ве године одвёли ме у злòгласни зятвор Ајýд (нејасно), тý нас тýкли скóро свáког дáна, а јёло - за уништéње, го́ла чóрба, са двá-три мáла кромпйрића и тó са лýштиком, као за свйње. Од месéца мáрта йљаду дёвесто педёсет пр́ве године одвёли ме у рýдник дё се вáди о́лово, мёсто Ба́ја спрйје (нејасно). У рýднику сам рáдио једну годину, сáмо нòћу, под вр́ло тёшким úслови́ма, др́жали нас двáнајст, четр́најст чáсова, док не йза́ђе двé хй́ладе тóне рýде. Хра́на је бй́ла јáко лóша, једног дáна смо тра́жили да нам се побóљша хра́на, а ўправник рýдника рёкао нам је да ми нисмо óвде пóслати да йдемо одáвде кýћи него смо пóслати óвде за уништéње. У де́цембру йљаду дёвесто педёсет чётврте године прёместили ме из рýдника у зятвор Итёшт (нејасно) дё сам и дóчеко ослобо́ђење. Сёћам се када су у августу месéцу йљаду дёвесто педёсет пёте године био Хрýшчов у Беóград и онда ста́ње се јáко промёнило и пóчели да нам да́ју бóље јёло и бóљу нёгу. Тáко да су деветнајстог де́цембра йљаду дёвесто педёсет пёте године рёкли нам да по наре́ђењу Вё́лике нáродне скýпштине Рýмунйе се ослоба́јамо. Када сам дóшо кýћи, жёну и ћёрку мòју нисам нáшао кýћи, нй су пóсле мòг хáпшења пóсле године дáна, знáчи йљаду дёвесто педёсет пр́ве године дёпортовали у Бара́ган, а жёна ми је бй́ла бóлесна од ср́ца и ћёрка бй́ла дёсет година, тáко да нй́је ймао кó да их издр́жава, мóрали су мòји рóдителй да нй́м шáљу свáког месéца пáкет са хра́ном, да су мòгле да провёду пёт година вр́ло, вр́ло тёшко у Бара́ган. Када сам јá дóшао, óдма пóсле чётир дáна, óтишо сам и дóвео сам их кýћи. Пош́то ми је свё бй́ло кóнфисковано, мóро сам да ў́ћем у колектив, по́љопрйвредно газдй́нство. Пош́то сам био йсцрпљен од тёшког зятвора, такорё́ћи шёс година, нисам био за фй́зички рáд, те сам мóрао й́ћи на нёки трóмесечни кýрс за кнйгово́ђу и тó сам ўспео, тáко да сам од йљаду дёвесто педёсет шёсте године до йљаду дёвесто осамдёст óсме године рáдио у колектив као еко́номиста, али го́дишнй óдмор нисам уживó, јер нисам ймао гй́мназију и нисам мóгао да ймам рáдну кнйжицу, тáко да сáда у пёнзији прй́мам вр́ло мáлу пёнзију од сёдам стóтина лéја месéчно, тáко да жй́вим вр́ло тёшко од пёнзи́је. Мòгу да кýпим сáмо др́ва за вáтру и једно мáло прáсе ўрани́м. А са здрављём стóјим лóше, јер óстало је пóследица из зятвора, чётир године само у рýдник и тó тёшког рáда. Йсто ймам áстму и нёмам вáздуха и рематй́зам, свё, тó свё за́једно не вáља. Пош́то ми је жёна бй́ла бóлесна, скоро цёло вре́ме нáше млáдости, јер је бóловала од ср́ца, ўмрла је йљаду дёвесто седамдёс шёсте године. Бра́т

мој Бџдан умро йљаду дѣвесто седамдѣс сѣдме гѣдине. Ово би била моја тужна автобиографија коју личнo потписујем. Саџ сте ме разумели, штѣ сам прѣво јѣ свѣ у живѣту.

Информатор: Пѣра Бѣрѣв, рођен 1922. године у Сараволи

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић, Жарко и Светлана Вареника (2008). Напомене о морфосинтаксичким особинама српског говора села Рудне у Румунији. *Српски језик*. 13/1–2: 261–279.
- Живковић, Мирко (1976) О српским и хрватским говорима у Банату. У: *Сведочанства о српско (југословенско)-румунским културним и књижевним односима*. Букурешт: Критерион. 271–296.
- Живковић, Мирко и М. Берић, Б. Веску (1961–1962). О српским и хрватским говорима у Банату. *Нови живот*. V/ 2–VI/1: 82–89.
- Ивић, Павле (1985) *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*. Нови Сад: Матица српска.
- Ивић, Павле и Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин (1994). Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник*. XL: 1–419.
- Сикимић, Биљана и М. Бјелетић (1994) Проучавање језика Срба у Румунији. *Темешварски зборник*, 1: 229–237.
- Сикимич, Биљана (2002) От диалектног к етнодиалектному тексту. У: *Вопросы региональной лингвистики*. 30–40.
- Томић, Миле (1968). Употреба акузатива и локатива у српским и хрватским говорима у Банату. *Књижевни живот, часопис Савеза књижевника Социјалистичке Републике Румуније*. 1: 86–88.

Žarko Bošnjaković
Svetlana Varenika

DIALECT TEXTS FROM MURES AREA VILLAGE SARAVOLI IN ROMANIA

Summary

In this study the authors presented transcriptions of conversations conducted with subjects, born at the begining of the twentieth century, from the Mures area village Saravoli in Romania. The topics of conversations were various ethnographic subjects. On the basis of these transcriptions it was observed that spiritual and material culture were in the phase of reconstruction, since there was discontinuity in habitual maintenance, while there was obvious influence of the Romanian language, especially on prosody (бунѣр > бунѣр, ѡдслѣжи > ѡдслужи; коѣ цркве > коѣ цркве; Боѣѡјѡвљење > Боѣѡ-

јављење; на први дан Бóжића < Бòжића, с лййййјом > с лййййјом > с лййййјом; свйра > свйра,) and syntactic plane (сѧд нѧ се бавим толйко сас пѧсмама; свй ў собу сййвaмо тў нòн; и кѧжем у ўправу: кр̑сй су ѧа стровáлили дóле.... јер ѧеду га однѧти, ѧе нѧсййййй; и јѧ сам ðтишо код вика́ра у Тимйшвар и ѧа ййййо).

Key words: Serbian vernacular in Romania, subdialect of Banat and Mures area, speech area of Kikinda, dialect text, ethnodialect/ethnolinguistic text.

Др Жарко Бошњаковић, ванр. проф.
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
e-mail: piros@panline.net

Мр Светлана Вареника
Матица српска
Одељење за књижевност и језик
Матице српске I
Нови Сад
Србија
e-mail: svarenika@maticasrpska.org.rs

ТЕРЕНСКИ ЗАПИСИ ИЗ МАЛОГ ГАЈА (РУМУНИЈА)¹

САЖЕТАК

У раду се даје транскрипт теренског записа из румунског села Мали Гај и указује на прозодијску структуру, али и синтаксичку и лексичко-семантичку интерференцију са румунским језиком.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српски говори у Румунији, прелазни говори, смедеревско-вршачки дијалекат, шумадијско-војвођански дијалекат, дијалекатски текст.

1. Увод

1.1. Село Мали Гај налази се у румунском Банату и од Великог Гаја у планиш-кој општини одваја га само државна граница. У основи је то био смедеревско-вршачки дијалекат, који је у контакту са шумадијско-војвођанским добио типичне одлике једног прелазног говора, о чему сведочи инвентар и дистрибуција акцената. Наиме, у овом говору:

а) срећу се четири новоштокавска акцента: *Бедград, у води, у градини, иде, ђни учу, ђсто, од ђти, пђприке, сђмо, синђвица, тако, фрђштук, чђта; јаје, кђф-ле, колаче, мђлко, ђде, печђње, ђста, четвђтком;*

б) среће се факултативно кановачки акценат: *Бђжић, ђђшла, изђшла, ђшли, јђма, коње, ђна, ђца, пђкла, пђкли, сђрме, сђстра; лђнац, ђлај;*

в) среће се знатан број непренесених акцената: *овђ, онђ; астђл, водђм, компђт, маргарђн, одозђр, онђм; девђјка, замђси, поквађрен, поквађрено, увђти, усђчем; у градђни, имђли, кобасђце, сас лудђјом, остђли, отђшли, родђтеље, синовђца, угрђбио.*

1.2. Под утицајем румунског језика дошло је првенствено до промене на прозодијском, синтаксичком и лексичком плану.

1.2.1. На прозодијском плану евидентно је брисање дистинктивних обележја српских акцената:

а) дуги акценти се факултативно скраћују: *врђ>врђ, вђко>вђко, ја>ја, кђпу>кђпу, мђсо>мђсо, рђд>рђд, свђши>свђши, сђна>сђна, стђри>стђри;*

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије. Финансирање прикупљања грађе потпомогнуто је делом из средстава пројекта *Испитивање српских говора румунског дела Баната* који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије, а чија је реализација поверена Матици српској.

*вáрош>вáроши, венча́ње>венча́ње, да́ла>да́ла, синóвац>синóвац, Темишвá-
ра>Темишвáра, то́рба>то́рба;*

б) узлазни акценти прелазе у силазне: *дево́јку>дèвојку>дèвојку, дивáни>дивáни>дйвани, фамíлија>фàмíлија>фàмíлија; вајáри>вајâри, ймаду вíна>вíна, дазв́рји>дазв́рји, мáлокромтíра>кромтíра, исепреткíвало>преткíвало, рáдили>рáдили, Темишвáра>Темишвáра;*

в) кратки акценти се дуже: *до́цно>до́цно, ола́ја>ола́ја, та́мо>та́мо; вòдило,² крáве, мехáничар, нèдељом, та́ван, хрђаво;*

г) предакценатске и послеакценатске дужине веома ретко се могу срести: *нè вèжем, урèђиваду, фамíлија, тифòн; у бòлнйцу, али: купíли>купíле, прáсиле>прáсиле, рáдила>рáдила.*

1.2.2. На синтаксичком плану румунски утицај најјучљивији је:

1.2.2.1. у реду речи:

а) код негираних глагола: *пáвим, ал нè баш вòлу је; нè се вйди; нè се др́жи; не се прáви; мòгу да цèле гòдине да не вèжем, нè се поквáрено увáти нйшта, нè се рèже;*

б) код проклитизације енклитика: *ё, мáло кòји су имáли дèцу су отйшли по вáроши, су остáли сáмо òни стáри; сам имáла брáта, сáм имáла òца, мáтер;*

в) у постпозитивној употреби придева: *вòде лáдне, кáце вèлике, ймам млòго лòнце вèлике, свèце вèлике, сланйне кўване.*

1.2.2.2. у удвојеном директном и индиректном објекту: *сйна сам га рòдила, и васйлице и пáвим; мène ми бйло жáо.*

1.2.2.3. у нарушавању употребе падежа правца и места: *мóрали да ўђемо у зáдруги; да ўђе у пénзији; йшла на стáнцији; се йде у цркви; сам йшла у цркви; йдемо у цркви; се мётло у чóрби; сам мётла у шерпèњи; мётем у шерпèњи; да ўђе у шкòли.*

1.2.3. У току разговора информаторка је спонтано мењала језички код употребавајући:

а) поједине румунске лексеме: *сáд сам мётла јáгоде у конђелáтор (рум. congelator=фрижидер), нè се вйди, нёма курéнта (рум. curent= струја), мётем мáсти, се пр́жи мáст, јел óлај (рум. ulei=уље), тај кáлћу (рум. calciu=калцијум), бйли мётути као кевýри (рум. chiabur=богататаш);*

б) или семеме: *да и нè вèжем цèле зйме сèду (=стоје) тако и док не пòјем; ал је прáила сáмо јòш јèну гòдину је трèбала да свр́ши факултёт.*

1.2.4. Разговор је вођен у кући информаторке Десанке Стојанов која је рођена 1932. године у Малом Гају. Од 1948. године, када се удала, стално живи у Манастиру, селу удаљеном од места рођења петнаестак километара. На опуштеност разговора утицао је адекватан избор тема (блиске њеној свакодневици и начину живота) и препорука коју смо добили од Савеза Срба, на чему им се овом приликом срдечно захваљујемо, као и предусретљивим домаћинима. Иако смо се трудили да говоримо у дијалекту, наше употребљене стандардне форме у питању нису мењале њен устаљени идиом (*А где је био у војсци? У вòјски је*

² Овим знаком се обележава продужени кратки акценат.

био), што сведочи о затворености за неке елементе нашег стандарда, будући да није у непосредном контакту с њим.

1.3. Значај овога рада, а нарочито дијалекатског текста лежи у чињеници да је он слика интерференције двају дијалеката и два несродна језика. Овај дијалекатски текст је највероватније једини и последњи снимљен, транскрибован и публикован докуменат говора који се неповратно гаси, будући да у селу има још три осамдесетогодишњакиње српске националности.

2. Дијалекатски текст

*

Кажите нам нешто о унуцима?

Ова ма̀ла не учи, ђтац је Ара̀бин, да ка̀жемо, а нѐкад ма̀ти ра̀ди, ра̀дила та̀мо ди се пр̀ави ђнај цитро, ђно и ђна и ђн зна̀ ср̀пски, ђн је учио за до̀ктора у Југо-сла̀вији. Није учио ђде у Румунији, из Југосла̀вије и ђн зна̀ ср̀пски перфѐкт, за̀то је ка̀зла девојка да на̀учи пр̀во ср̀пски и ђндак руму̀нски и ђн кад до̀ђе код на̀с, ђн не го̀вори руму̀нски, не го̀вори дру̀кше са̀мо ср̀пски.

А одакле је он?

Из Сирије, Сирија̀н.

А што је дошо овде, да ради или?

Да, ра̀ди, ра̀ди, ђн ра̀ди, па ђн ка̀ко је био, ђн је био та̀мо у шко̀лу у факултѐт за до̀ктора.

У Београд?

У Беог̀рад. Кад се бомбардѝро Беог̀рад, ђндак сви су се расп̀ршили који-ди ка̀ко је мо̀го. И ђн је угра̀био ова̀мо и ђсто, није мо̀го да иде на̀траг. Јел то акте све су биле бомбардиране, све су биле та̀мо и та̀ко ђн је ђсто и брез акте и брез ђво и ђн нѐкако је пр̀авио ђде акте и ђсто ђде. А та̀мо нѐма, са̀мо два бра̀та, ро-дитеље нѐма никог. Ма̀ти ни ни му била Ара̀пкиња. Ма̀ти му била из, и не мо̀г се сѐтим са̀д та̀ко фришко, ни му била њине вѐре. А ђн зна̀ перфѐкт, како ка̀же онај, до̀бро, до̀бро ср̀пски, она̀ко још ка̀же на на̀ше девојке „ви не знате до̀бро ср̀пски као што се го̀вори у Беог̀рад“. Ђн та̀ко зна да дивани, кад го̀д до̀ђе код нас, ђн та̀ко дивани и та̀мо ку̀ћи. Он-је ка̀зо девојка пр̀во да на̀учи ср̀пски да зна и ђндак руму̀нски ће да на̀учи у градиници ће да на̀учи кад иде са деца̀ма да се игра. Та̀ко ђни учу девојку ср̀пски.

А можда он мисли и да се врати за Београд?

Да, да, ймам као бра̀тов си́н ймо девојку Оливѐра, ђпет та̀мо је радйла у Ниш је била у факултѐту, ђпет кад се бомбардѝро Ниш, шко̀ла њѐна је била бомбардирана и ђпет та̀ко је до̀шла ђде, са̀д нѐма акте, не-мо̀ж да иде на̀траг, не-мо̀ж ђде да ўђе у шко̀ли. Са̀д је као келнѐрица, у онај, да, ал је пра̀ила са̀мо још јѐну годину је трѐбала да сврши факултѐт и да бѹде као на спо̀рт је учйла. Ё, не-мо̀ж акте не се на̀једу више, ништа нѐма, а ова̀ко ка̀жем, ђни све.

А кажи ми како је твоје име и презиме?

Стојанов Дѣсанка

А које си ти годиште?

Ја-сам тријес друге рођена.

А где си рођена?

У Мали Гаж.

То-је овде, јел тако?

Да, кад се дође, Велики Гаж и Мали Гаж су јено нүз друго. Само један шамац и не знам кољко, јено два-три километара нас растаје од, ми-смо имали млого фамйлије у Велики Гаж, и у Панчеви и у Велики Гаж и у Вршац, у Ватин, у Цаму, млого фамйлије смо имали. А моја баба од материне стране она је била из Титеља, одандле је фамйлија. Титељ, Пёрлез, одандле је фамйлија, све одандле.

Према Зрењанину?

Само-су дошли оде прѣ, није била граница, је била...

А ондак су Срби неки, у Мали Гаж било полак села Срби, полак Румуне. Е, а ка су то почели да дође сви који су имали фамйлију, дѣцу, имали и родитеље, ти-су сви вүкли натраг, тако остало мало. Ђ, мало који су имали дѣцу, су отишли по вүроши, су остали само они стари. Сам имала брата, сам имала оца, матер. Сви су умрли, остала ми само снаја. Ђто, синовац и његове девојке су отишле у Темишвар, синовица од брата отишла у Ђермани и тако нема само снаја је күћи. Да, и још јено две има те старе.

*

А јел има Срба сад у Малом Гају?

Нема, са(д) те три жене, нема.

Има још три жене. Оде две жене и нас двоје, само чѣтри Србина, чѣтри дүше.

Нема, то-је било млого.

Како ви овде живите, како је вама овде?

Здраво добро, ймамо свашта, дѣца нам дођеду күћи.

А јел причате српски вас двоје?

Да, српски, сигурно и дѣца све српски и зѣт нам зна. Јел ис Шѣнђурца је зѣт, Румун, али је ис Шѣнђурца и он зна.

*

А ћерка кад се удавала, девојка кад се удала јел вам било мало криво што се удаје за Румуна?

Па, онако, кад је тако била срѣћа, ова је синовйца шта је професорка, да, Адйна, она зна српски и да пйше и да чита, а то-је тѣтка њој.

А јесте ли правили свадбу вашој девојки?

Мојој девојки нйсмо прравили свадбу, јел прѣ две недеље је умрла баба, је било свѣ спрѣмно за свадбу и баба умрла прѣ две недеље, имала са срцом и умре, тако нйсмо прравили.

А да је била свадба каква би била, по којим обичајима?

Е, по српским, па ја сам прравила мојим сйну свадбу, смо праили мй свадбу шта нйје било свадбе тако; напраили српски.

А како ви правите свадбе овде, какав је обичај?

Мй смо праили тако су йшли прво фифери су звали по сѣлу и не сѣмо јѣдан, су бйли вйше, како-је било, фифери, обичај је тако сѣс јѣбуком се йшло, сѣс јѣбуком. То-се дѣла, бйла пѣна тѣрба јѣбуке и бомбѣне, то-сѣки је дѣбио јѣбуке и бомбѣне, сѣки је ймо од ѣти кѣји су бйли звѣти и ѣндак то кад је било за свадбу, јѣтри сам дѣла, снаја нам и(с) Сѣке, Српкиња, и тѣмо смо, кад је било да се йде, тѣмо се венчала и смо дѣли фрѣштук ѣде. Обичај је прѣви српски, и шта кѣже ѣнај, пѣорски не госпѣтски.

Да, да, тај паорски?

И смо дѣли фрѣштук, парадѣзле у ѣугуст бйло. Прадѣзле, паприке, бѣле кобасйце, бурѣги, шта је било свѣ тако обичај, сланйне кѣване. Смо имѣли кѣвара. Кѣвар је дѣшо.

А какве кобасйце?

Колењаце, јел кѣко кѣже од цигѣрице, од ѣте тако и тѣ се дѣло за фрѣштук. Ундак смо отйшли по изав и то рѣно, нѣ дѣцно да бѣде то-рѣно, обичај фрѣштук кѣко трѣба да се дѣ. Ундак смо отйшли у Сѣки, тѣмо ѣпет су бйли дѣчѣкани ѣни ѣдѣнле шта су бйли и ѣви ѣдѣвде. Дѣѣ ѣубуса, јѣно дѣѣдесет машйне бйло тѣмо на венчање. Тѣмо се венчали и рѣчак се дѣо ѣде. Јѣдан сѣт рѣчак се дѣо. Сѣм зѣклала шездѣсет пѣт кокѣшке, чѣтир свинѣчѣта се зѣклало и дѣве стѣтине и пѣдѣсет кйла говѣђе мѣсо. Тѣ се дѣо рѣчак, се дѣла сѣпа, ѣбично пѣорски, нѣ госпѣтски, се дѣла сѣпа, рймфлајш, и ѣндак и печѣње и колаче, свйњско, свйњско печѣње. Вѣчи се кѣвала јѣна кйсѣла чѣрба, а нѣ кйсѣла ѣнако, бйло пѣтнес лйтре мйлера се мѣтло у чѣрби, мѣса сйтно, сйтно мѣса, кѣване сѣрме и печѣње, ѣпѣт је бйло колаче, је бйло.

А ноћу сте дали то?

Тѣ је бйла вечѣра, дѣсет, јѣданѣс сѣти, вечѣра.

А то сте кући прравили?

Уде, чѣтир стѣтине и шездѣсет је бйло код асѣла, чѣтр стѣтине ѣдѣнле, ѣдѣвде.

А кѣжи ми јѣсте ишли по кума?

Да, да, да, по кѣма. Па сѣмо кѣм наш је бйо из Темишѣра, па нѣ тако је дѣшо, бйо кѣћи. И кѣм је бйо и старѣјко су бйли, по српским обичајима кѣко се прѣви, дѣ. И јѣтри јѣдан паприкаш. Сѣв кѣји су ѣстѣли до јѣтри, тй, се кѣвало паприкаш, се дѣо и ѣндак се испрѣтило кѣм.

А јел ѣвде обичај код вас да се млада прѣрушава?

Нѣ, нѣ се.

*

А јел овде било Немаца у селу?

Нѐ, б̑ар је, б̑ило комшија један оде иза к̑уће, ал т̑о је одавно, одавно, одавно умро.

*

А шта ви кувате овако, шта недељом куваиш?

С̑упе, на живинско, на говеђе, ми донесу деца из Темишвара, к̑упу говеђе месо, јел овако немамо оде д̑и баш у недељи говеђе сам к̑увала. И живинско, од п̑атке сам к̑увала с̑упу и сам пекла и т̑о је било у недељи и сам пр̑авила јену торту, онако обичај с̑ад сам метла јагоде у конђелатор (рум. congelator=фрижидер), сам метла јагоде и одозг̑ор, п̑ена тако од милера, лупан шлаг тако и с̑упе, с̑оса.

Од чега правиш сос?

Јел од л̑ука, јел други п̑ут оде недеље пр̑авим од л̑ука, с̑ад сам имала, јел пр̑авим од мир̑ођије, јел пр̑авим од п̑арадајса.

А од вишања?

Нисам пр̑авила од вишње, пр̑авим ал нѐ баш вољу је од вишње св̑ј јел нису научени тако свѐ да је од вишње и се пр̑ави с̑ос и од оде и од р̑ена, ако сте пр̑аили.

Како правиш?

Метем масти, се пр̑жи маст, јел олај (рум. ulei=уље) и ондак метем р̑ен, се пр̑жи м̑алко у олај и ондак се р̑ен и б̑рашно и се пр̑ави наново како тр̑еба б̑рашна се мете к̑олко м̑ислиш да ођеш да пр̑авиш с̑ос да б̑уде и ондак се мете м̑ало с̑ирћета, м̑ало шећера.

А јел знаиш ти укисело да месииш? Дај ми реценпт.

Се мете мл̑ека, м̑ало с̑оли и кв̑асац. И т̑о м̑алко се под̑игне, с̑ад зав̑иси к̑олко м̑ног̑о ођеш да пр̑авиш. Ако ош за нас двоје, м̑и пр̑авимо један м̑али пакет̑ић тако и се под̑игне м̑алко и ондак зам̑есим. К̑олко т̑о ув̑ати, као п̑о литре мл̑ека с̑амо ондак м̑анем да се к̑исели и ондак пр̑авим сас ор̑асима, сас јабукама, са с̑иром и кад йма свѐжа, и к̑ифле пр̑авим. Тр̑ејем маргар̑ин, ако ймам с̑ала.

На шта тр̑ејеш?

Тр̑ејем тако сас, га пр̑аим као п̑ену и ондак намажем т̑о т̑есто и ондак метем с̑еч'ем свѐ у парчадиће и ондак овако метем јел ор̑асе, јел пекмеза и ондак овако пр̑евим, на прим̑ер како-је ово, пр̑евим овако, и је с̑авим одавде овако. Ондак она кад се испече, она се над̑игне св̑а као л̑ишће, с̑амо л̑ишће дођеду. И јел кад нѐ маргар̑ин истр̑ејеш добро да је п̑ена маргар̑ин и оп̑ет намажеш јел б̑еле к̑ифле.

Не знам шта је то, дај ми реценпт.

Метемо јену каш̑ику јел к̑олко ође да пр̑авимо. Ја не м̑ерим н̑ишта, ја знам по иза, иза о̑чи, метем масти и ондак т̑о, тр̑ејем маст сас б̑рашном, и т̑о к̑олко ув̑ати т̑о б̑рашно и та маст јел маргар̑ин, тада нѐ баш масти се јѐ, маргар̑ин и ондак метем оп̑ет м̑алко кв̑асца и с̑ад вод̑ом, не метем мл̑ека јел мл̑еко ође да ск̑упи. Кад пр̑авимо тако б̑еле к̑ифле и овако то и ондак т̑о оп̑ет м̑ало растеглимо нѐ треба да се к̑исели. Т̑о се растегли и оп̑ет се сече тако парчадићи, се мете ово и ондак ја овако ус̑учем и ондак и ваљам у шећер и то-се т̑опу уста и ј̑еш тако б̑еле к̑ифле.

Шта још правиш укисело?

Кро́фне прáвим као ђве ўкисело. Свѣ и прáвим слáтке колáче сас јáбукама, сас лудáјом.

Јел кидаш тесто?

Нѣ, тѣ тѣгл'им кѣлки је астáл.

Како то замесиш?

Брáшна, вѣде и сѣли. Кад је дѣбро брáшно, кáко трѣба, га мáжем тáко, ѣндак тѣ замѣсим и мáнем да се сѣди, да сѣди и тáко он-се мáло отпўсти и ѣнак мѣтем јел мáсти јел олáја преко њй, дѣбро, и ѣнак рáстеглим кѣлко ј астáл тáнко, тáнко, ѣколо кйдам тѣ крајове и ѣндак мѣтем лудáју јел мѣтем дрўго нѣшто, орáсе јел штá ѣћу, с кйм ѣћу да прáим и зáвијем тáко то мѣтем у плѣк.

Чйме намажеш плек?

Сас олáјом, јел сас мáшћом, мѣтем дѣле мáло да је мáсно да се не улѣпи и одозгѣр мѣтем мáлкицо да, и тѣ су тáко фйне.

Јел прѣје недеља без укиселог?

Прѣје, прѣје кад прáим, а прáим дáњу овáко сáде лѣти, нѣ баш толико йма вйше пѣсла, а зйми и преко недеље то-се знá. Четвѣртом, утѣрником, ўвек сам прáвила и нѣдељом нйкад недеље брез колáче, нйкад. А мйсим сўтре ћа да прáвим ѣвѣ ўкисело тáко ал прáвим са сйром као, кáко да кáжем, мѣтем сйра рáстѣглим дѣбро и мѣтем сйра прѣвим и пѣчем у мáст.

*

Ког сира?

Сйра од ѣвце, ѣвчијо сйр.

Кришка?

Кришка и јá тѣ га на рѣндло и мѣтем јѣно јáје унўтра. Од кра́ве сáмо сам прáила, сáд нѣмам ни кра́ву од двѣ гѣдине не држимо ни кра́ву.

Како си правила сир?

Цнак сам мѣтла, јá имáла лѣнце, тáко сам мѣтла на лѣнце, на лѣнце се кйселило земљáне, земљáне лѣнце и тѣ се кйселило млѣко одозгѣр сам ўзела мйлер је бйло мйлера, ѣ, бѣже кѣлко мйлера је бйло и ѣндак сам мѣтла на шпѣрет лѣнац и се тáко мáло угрѣјало, ѣнак изрўчила из лѣнца и тѣ се стѣгло тáко се прáвило сйр. Зáвиси кѣлко млѣго млѣка од тифѣна јѣно плáтно, тифѣн тáко. Цедйло, то-је бйло јáко фйно, смо прáвили колáче са сйром од кра́ве.

Јел ставиш шећера у сир?

Кад прáвим колáче, стáвим, а овáко кад га јѣш, нѣ, овáко си мѣго да га јѣш сас мйлером, сáмо мáло сѣли си мѣто и тáко се јѣло.

*

Шта од зимнице стављаш?

Сам мѣтла кра́ставце, сам мѣтла ѣвѣ логошáре, папрйке од ѣне сербијáнске, од ѣне црвѣне, кау бáбуре. Парадáјс и тѣ сам мѣтла. У двѣ фѣле, да вам покáжем.

Ова је било црвена, а овако су зелено од ове сам метла у градини код мене то-сам имала. Сам кувала преко сто флаше парадајс.

Па ко је опро флаше?

Ја, и флаше, и сам и млела, и сам ондак на машини, онак сам и кувала на шпорет, и цедила, и метла у котарици и до сутри дан седеле, сутри дан сам извадила и сам и метла у шпјз. Тако тамо сам метла шљиве, сам метла вишне у компот, у дунст.

Како остављаш краставце?

Краставце, ајде, ево, гледајте, парадајзле сам метла. Краставце и оперем лепо, метем оперем лепо флашу, оперем краставце, метем ове лишће од вишне, лишће од целера унутра у флаши и наређам краставце и на флашу од три литре краставце три кашике добре соли метем и ондак воде.

А у вр кашике?

У вр да је, вр да је јаче и ондак метем воде ладне из бунара, не кувам, не ништа. Ја тако метем и ми сеђу у две, три године и ондак кад сам и метла, тако метем воде, а и с два прста тако да није баш вода чак до горе колико су парадајзле, краставце и шта метем. Тамо метем мало сирћета и метем конзервант. Не метем шећера, не метем ништа и то манем, могу да целе године да не вежем, не се покварено увати ништа, јел оне макар како да и метеш, ово све пењуше и та пена се увати, она поплеснави, а овако не.

Шта преко ставиш?

Метем јено цедило, једно платно, јел шта год, један целофан одозгор. Да дођете да видите. Њам овде баш парадајзле метуте. Гледите, гледите.

Па лепо. Која је то сорта?

Ја, не знам како им кажеду, оне тако сеђу целе зиме да и држим да и не вежем целе зиме сеђу тако и док не појем, оне не се покваре, не поплеснавиду.

Ето, лепо.

А оде њам компоте. Не се види, нема курента (рум. curent= струја). Ту њам пекмеза, њам парадајзле.

И за децу?

И за њи метем. Метеду и они и њама ако они поју прѣ, код нас ѡма више па не се.

Како си кувала парадајз?

Сам и млела. Њам машину на ручно и оперем и исечем тако парчаде и ондак на машини све и самљем и само чорба остане. Е ондак метем у лонац, ја ѡмам много лонце велике, метем у лонце и се кува, а се кува много да спадне да је гушта и метем конзервант и метем у врело, како је врело са шпорета, тако сипам у флаше. Метем у плѣк, метем у флаше и метем воде и оне тамо се куваду у ту воду и не пукнеду.

Колко си оставила ове године?

Ја, знам, сам кувала преко сто флаше. Од јабуке сам кувала пекмез. Само ѡмамо ми у градини, ѡмамо у градини, и сам и млела, и сам и опрала лепо, и сам и млела на машину од кобасице, и сам и метла и ондак сам метла у шерпѣни, и се кувало. На шпорет и кад је било скувано, ондак сам метла шећера, и сам

кўвала још ма́ло и онда́к сам ме́тла у фла́ше опет вру́ћо та́ко и ме́тла опет у ре́рну ма́ло да се́ди да се увати́ одозго́р и затвори́ла. Ја́ко фи́но.

А шта си са шљивама радила?

Шљиве сам пе́кла у компо́т та́ко, ка́жу у ду́нст, сам ме́тла шљиве. Обично́ опет и опёрем, и ме́тем та́ко ко́лко је фла́ша, опет и кўвам. И кўвам на шпо́рет, ме́тем у шерпе́њи во́де и то́ онда́к се кўваду. Ма́ло, кад по́чне во́да да врй, онак ја́ то ски́нем до́ле и по́крим и то́ се́ду до ју́три та́мо у шерпе́њу у во́ди.

*

Јел имате стоке?

Сто́ке не́мамо ви́ше, два́ свинче́та са́мо ймамо. Смо има́ли ко́билу, ко́ње смо има́ли, смо има́ли кра́ву, а смо про́дали је и ни́смо ми́ у ста́њу ви́ше да ра́димо, да се́чемо тулу́зине, да ко́си де́да.

Чиме си се ти бавила?

Ни́сам ра́дила у ра́дњи, све́ у пољопри́вреди сам ра́дила. Смо има́ли мло́го зе́мље, ймали́ три́десет ла́нца зе́мље. Та́мо је тре́бало да се ра́ди. Зе́мља је на́поље у ха́тар, та́мо смо йшли́ па по де́сет два́најс ла́нца, пе́тнајс ла́нца се то ко́пало ле́ти. Ја́ и де́да и све́кар и јо́ш сам има́ла и де́вера. Пра́ви па́ори.

Шта сте сејали?

Жи́та, кукуру́за, је́чма, овса́, де́телине, све́ што је тре́бало за сто́ку. Би́ло че́тир-пе́т ко́ња, би́ло кра́ве, би́ло сви́ње, би́ло сва́шта мло́го, мло́го. Све́ ра́дили, ви́ноград смо има́ли. Са́де не́мамо, са́д нам кад смо мо́рали да у́ђемо у за́други, нас су обли́грили да у́ђемо у за́други, онда́к смо, нам изва́дили ви́ноград не́ ми́, о́ни нам изва́дили ви́ноград и онда́к смо ме́тли ку́ћи гро́жђе да ймамо, смо би́ли нау́чени да је́мо гро́жђе, да је́ш сва́шта.

Како се правило вино?

Да се пра́вило ви́но. Де́ца бра́ли ви́ноград, су га мле́ли у ка́це ве́лике, ймамо ка́це ве́лике и онак је се́дело ви́ше од неде́љу да́на до́кле је изра́дило и онак се це́дило и ме́тли у барда́це и са́д у шпа́јз ме́тем. Не́ се ви́ди, не́ма ку́рента. И е́то ймаду́ ви́на, се пра́виле о́ве го́дине је́но пе́т сто́тина и че́трдест ли́тре из о́вог шпалй́ра. Смо пе́кли ра́кије мло́го, да.

Где печете ракију?

Смо ймали́ код на́ше при́је у Ше́нђура́ц. Та́мо се пе́кла ра́кија, смо у́век ра́дили сва́шта.

А живине јел имаш?

Ймам је́но про́ко (=пре́ко) че́трдесет-пе́десет ко́кошке. Шезде́с и три́, фу́рт и са́д ка́жем, ће да ко́љем, ће до́ђеду де́ца у субо́ту. У́век ко́љем четв́ртком, пе́тком, ко́љем и кад до́ђеду де́ца субо́том, неде́љом йду ку́ћи. Сва́ки и до́би по је́ну ко́кшку да йма да је́ду.

А јаја?

И ја́ја толи́ко си́лно ја́ја што сам има́ла о́ве го́дине, вала́ ни́кад ни́сам има́ла толи́ко ја́ја. И ка до́ђеду ку́ћи, опет не про́дам ја́ја ни́шта. Ко́лко ми́ тро́шимо у ку́ћи, ми́ и о́ни до́ђеду, онак им да́м. Че́трдесет-пе́десет ко́лко о́ђеду у́зму па да́м

синовйци свăким кѡлко им трѣба јáја. Не прѡдам јáја тѡ свѣ држим за њи. Кáко мáма са нѣ да да дѡђеду, да йду с прáзне рѹке, нѣмо и свáшта шта трѣба мáло кромпíра, лѹка и пасу́ља и зѣлена и свáшта шта гѡд кад йду кѹћи. Мáма спрѣми пакѣт, то-се знá. Свáке недѣље кад дѡђеду нѣ йду с прáзне руке.

*

Шта више једете ти и деда, меса или?

Мѣса више јѣм, јѣмо више мѣса; кѹвам и чѡрбе. Јѹче сам кѹвала чѡрбе сас мѣсом, ал закиселила сас парадáјзлом и сам лѹпала тáко јáје и брáшно, вáљушке. Сам мѣтла и мáло кромпíра, јѣно двá кромпíра и тáко вáљушке сам кѹвала у чѡрби. Да, сáд, данáске ѡћу да прáвим нѣке вáљушке, кáко кáжемо мй пáорски. Тѣсто замѣшено сас овйм, сас сѡљом и ѡндак замѣсим дѡбро тáко да је тврђе и ѡнак тѡ кѹва вѡда и кйдам тáко и прáвим сос од парадáјзле. И кад прáвим прáзне, ѡнак запрђим, сѣчем мáло лѹка и мáло пáприке и олáја и ѡндак то-се прђи и ѡнак мѣтем тáмо вáљушке, јел резáнице, јел штá. Јá не вѡлем макарѡне, кѹпиду макарѡне.

Јел троиши млевено месо?

Прáвим, кад прáвим сáрме, кад прáвим од папрйке, кад прáвим сáрме од купса прáвим, шницле прáвим, кáко кáжеду, нá бѡг и вйдо и ѹвек ймам самлевѣна и ако нѣмам јá йдем и кѹпим, ѡде у магáзин, јел прáвим чѡрбу као сѹпу, прáвим мѣсо самлевѣно и прáвим тáко окрѹгле свѣ лѡптице и тáко пѹстим.

Кад си се удала?

Нйсам имáла осáмнајс гѡдина ка сам се ѹдала.

А што си се тако рано удала?

Ёто, тáко је бйло и прѣ ѡбичај.

Где си њега нашла?

Нáш јѣдан рѡд де-је бйо са ш њйм рѡд, па ёто смо се нашли. Ђн дѡшо у Мáли Гáј, а њѣгов брáт ѡпет је ймо из Мáлог Гáја јѣну жѣну, па ёто тáмо се вйдли и кáжем, сáм имáла девѡјку, нйсам имáла осáмнајс гѡдина ка сам имáла девѡјку. Ё, пѡсле тѡга, сам имáла сйна, сáм му дáла гѡдину и ѡсам месѣци да сйса, али јá сам бйла слáба и млáда и слáба и ѡн је тáко бйо чѣтир й по кйле ка сам га родйла. Бйо вѣлики, здрáво и јá сам му ме дáла да сйса и ѡнда стáву, кáко да кáжемо, тáј кáлћу (рум. *calcium*=калцијум), свѣ вѹко ми свѣ и о тѡг ми кáзали дѡктор да због тѡг ми фáли и зѹби, јел нйсу мѡји зѹби и су мѣтути. И зѹби ми фáли због тѡг јел свѣ отйшло свѣ, свá снáга, шта кáже онáј, ѡн је бйо дѣбо кад је бйо мáли, нйје јѣо цѣо дáн нйје јѣо. Кад сам дѡшла кѹћи с рáдње, ѡнак трѣбала свѣкрова да ми га на тáмо код капйје на кѡла да му дáм да сйса. Цѣлу нѡћ је сйсо, јѣдвá, јѣдвá сам га прáвила да се мáне сйсе.

Па како си то урадила да се мане?

Па сам сѣдела нѡћу дѡцно нáпоље сас мѹжом тáмо бйла у тулузйни, у хáтар. Нисмо-дѡшли кѹћи докле-нйје ѡн тáко је плáко, је лѣго и зáспо. Ђнак јѹтри ѡпѣт рáно смо устáли да нас не нáђе недѣљу дáна и нѣшто нй ме вйдо и ѡнак се изгубйло и млѣко.

А кад те је после видео?

Ђ, посла забадава, посла није било више млека.

Кољко је имо кад се мано?

Тђ да сйса јђш. Гђдину и ђсам месђци је ймо. Йшо је, говорйи је и „мамо, дај ми да вйдим, мамо, дај ми да вйдим“. Мѐне ми бйло жађ да му нѐ му дам кад је ђн је свѐ плако за мном „мамо, дај мй“. Тђ ми казали дђктори јел тђ је због тђга јер ја сам му дала.

Де си родила децу?

Сйна сам га родила у бђлнйци у Дђти, а девојку кўћи. Што каж ђнај, ни нѐ знам како сам се, у четвртак у утђрник мўж ни није бйо кўћи, бйо у вђјски, ђнак нйсам сђдела са ш нйм гђдину дана и отйшо у вђјски. Јел праве трй гђдине вђјску. И у тђ време, ја сам затруднила и ђн није дђшо кўћи, кад ђн је бйо у вђјски кад се девојка родила. После, кад је бйо трй гђдине девојка и ђн је дђшо из вђјске. Йшла девојка на стђници пред нйм да дђје тђта кўћи. Долђзио кўћи ўједно. Долђзио, долђзио.

А где је био у војсци?

У вђјски је бйо у Хунедђри на радњи мѐтут јел смо бйли мѐтути као кевўри.

А шта је то?

Као млђго зѐмље, као пђори, млђго зѐмље и млђго мђрве је бйло. Свђшта је бйло. И тако је бйо нѐ под пўшку, него сђмо тако на радњи мѐтут, само-ђн толико је знађ да свйра мђло и у армонйки је бйо у ансамблу пѐво. Кад је дђшо, ђнак после тђга сам остађа са сйном.

А муж јел радио?

Свѐ пђорин дђкле се прђвила задруга код нас у сѐло, држава, бйо колектив. Ђнак је бйо дѐсет гђдина у колектив је бйо као јђдан шѐф ди-су краве се држале, ђвце, свйње ди-су ймали. Ђн је бйо тђмо шѐф преко тђ дѐсет гђдина. После тђ се десфинцирало се тђ. Ђнак је ђтишо ђвде у тај фенећђју је радио двадѐсет и пѐт гђдина у фенећђју је магазинѐр. Није радио, одђтле је изйшо и у пензији.

*

А земљу сад имате?

Ймамо зѐмљу, је парлог. Рђдимо само-ђвде ймамо двѐ градйне до Шѐнђурца и трй градйне ймамо ђде на йзлаз од сѐла на йзлаз.

Ко ради?

Рђдимо само-јѐну мй.

Јел имате машине?

Нѐмамо нйшта, свѐ смо с кђњима радйли. Смо имђли по пѐт кђња, шѐс, плўг, двѐ рђвника па се йшли кђњи да зврји, вѐлики, јаки кђњи. Па се вђдило а су се наўчили и ђни сђми да йду, да окрѐћеду на крај.

Јесте ли с њима српски причали?

Српски, јѐна је бйла Дрйна, Јђдран и Мђра. Тако се звђли. Нйсмо имђли трактор. Није бйло, нйсу бйли трактори. Ђ, после кад је бйла задруга, код нас

су били трактори, а нисмо имали земље. Ђе, кад смо добили земљу, нисмо имали више паре.

А нисте у аренду дали?

Не, код нас не узме нико. Не узме нико и немаш да радимо не можемо. Син и он је у радњи, он је механичар. Девђока сад не ради и она је радила све у бирџу, ту у Темишвар је радила као на калкулатор, на овако сада не ради, ће да уђе у пензију, не ради. Ђе, сад су с овом малом синџицом, не ради.

А како се то с коњима радило?

Ђе, оде је било све штаље и још је онамо. Ту-су били коњи, сена, дџетине, то-све се скупило лети па камаре колико ни нам била градина смо имали напоље градине. Све оде је било пуно сена, пуно сламе, пуно плеве, пуно тулузине, било свашта, много коње, ждрџбади, краве, тџоци, јунице, било свашта, свашта је било.

Јесте клали?

До сад две године. Да докле сад нисмо продали краву, сваке године смо га клали, тџоце. То-се знало, увек смо клали тџоце. Јено време није било слџобоно, није слџобоно било да колиш теле ал како сад је дошла демократија, онак смо заклали. Увек сваке године смо заклали како се отџила крава кад је стџо шџес-сџедам недеља, џсам недеља смо га заклали. Смо имали увек у конџелатор.

А жито?

Ђе, докле-је било, смо били паџори, паџори, је било све оде у авлији.

Како се зове то место?

Ту је било гувно, тако смо казивали, у гувно је било жито, јџчам, џвас. Ту биле камаре пуно сас сноповима, сламе.

Са коњима сте врли?

Не, долазила јџна машина, јџна машина је врла то и жито се дџгло на таџан по стџ метара. По стџ метара је било на таџан жита, па је било јџчма, па је било џвса.

Како сте то користили?

За стџку се продадо, се правило џџвце, а и стџка бџла. Имали тријџес четрдџсет џџвце. Били свџњи мџџги, сваке године мџј свџкар како се прасџле крмаче, тако ни се продадо прасџице мале. То је кад је било седамдџс-осамдџс кило, онак је продадо по касџпнице, било пре касџпнице, долазили касџпи, купџвали свџње и клали и се продавало мџсо.

Јесте помогли и деџци?

Ми-смо имали ал смо знали да шпаџамо, ми-нисмо пџли, ми-нисмо ишли на које-дџи. Тако смо скупили џџвце и џто смо купџли сџну три сџџе и кџјну и свашта. Девђока јџдан стџн, девђоки тако и машину и девђоки. Девђока је стџрџја, после кад смо купџли џџзи и машину, сџн увек је казиво и џџму, док ни се џжџнио, смо купџли стџн.

Каква ти је сна?

Здраво добра, Слађана се зџве, здраво пџметна. Је пџметна и нас слџша и нам прџви свашта. И џндак сџну нисмо купџли сџмо стџн, смо мџ купџли, није бџо џжџњен, пџт година. Пре тога смо му купџли стџн, није бџо џжџњен. А машину нисмо тџли да му купџмо, каже Слобџдан: „не ти кџпим машину, јџл ти

ниси ожeњен“. Идeш са дрyгом, оним, оним. Он је свiро у армоникe и он и син, идeш, дoђе коjа лyда пиjана тaмо. Нe знаш и да се упропaстиш сас машинoм као што йма дрyги. Кад се ожeњени, oнак смо му купи́ли. Кад се смiрио, oнда смy му купи́ли. Јeна машинa је прoдо, сaд је купио дрyги, сaд лoгaн йма нoви. Дoђе син, сeди oде по недeљу дaна, по трй дaна кад йма нeшто. И снаjа кад је за Ћскрс, за Бoжић, за тaко свeце вeлике „мaмо, нeмoј да прaвиш колaчи“, нeго oни ми прaву тaмо у Темишвaр, oни ми донeсу гoтoвo. Пeтковaчa сaд oнe дрyгe субoтe.

*

Како прослављате?

Идемо у цркви, дoђе пoпa прe тoг јeдан дaн, дoђе нам oчитa кyћy, свeти вoдицу, како кaжeмо, oнак йде у цркви, кyпимo свeћy. И кyвали рyчaк, дoђeду дeцa oвaкo, нeмaмo гoстe дрyгe, дoђy дeцa. Смо свй двaнec, са oнoм мaлoм смо двaнec. Кyвaм рyчaк, свaштa и кoливo, дoђeду yвeк.

А колач?

Колaч нe се прaви код нaс, нe се рeжe колaч, тaко сам нaшлa oдe. Кoд нас oпeт нe, ми-смо свeти Арaнђeо, а сaдe нe се држи вишe, нeмa Србe. У Мaли Гaј је бйo свeти Арaнђeл дoклe су бйли мoји свй жйви, а сaд снаjа стaрa и oнa нe мoжe да oди, бйлa скрђaлa нoгy и oнa тeшкo њoзи. Срeђa, син је yмрo, синoвaц је yмрo, срeђa йма тaко дoбру снаjу да joј Бoг дa здрављe, јер йма брйгу зa њy. Дoђе из Темишвaрa, сaд је у пeнзији и oнa дoђе из Темишвaрa и кoпa у гpaдини, прaви. Ћтo, срeђa y њy. Нeмa ни oнa, сeстpa је yмрлa, нeмa дрyгoгa, дeвoјкa је у Ћeрмaни, oнa кад дoђе нa гoдинy дaнa јeдaмпyт, тeшкo њoзи би бйлo. Тaкo је дoбрe синoвицe дoђy, Оливeрa и Рaдмйлa дoђeду код бaбe и прaвидy, рaдидy, крeчy, урeђйвaдy. Србe eтo вишe нeмa, прe је бйлa Гoспoјйнa, Мaлa Гoспoјйнa сe држaлa слaвa прe, а сaдeкa вишe нe, сaд држy Мaлy Гoспoјйнy, ал сaд с Румyнимa зaјeнo. Нe, йсти дaн јeл румyнскa је oсмoг сeптeмбpa, а нaшa нa двe недeљe. Тaкo држи кaо свeтaц, нe држy кaо слaвy да дoђeду гoсти. А сaд гoстe нeмa нйкo. Дeвoјкe кад дoђeду, кoд њe је слaвa свaкй дaн. Ал вишe нeмaмo рoдбйнe, свй су пoумйрaли, свй су oни су по Јyгoслaвији, нeмa.

Ко је по Југославији?

Мoјe бaбe рoдoви кoји су бйли. Мoјa бaбa имaлa брaтa у Пaнчeви, oнa кaжe мй из Титeљa, из Пeрлeзa, мoјa бaбa oдaндлe је рoдoм.

Јеси ишла и ти некад?

У Пaнчeви нйјe, а oдe у Вршaц сaм йшлa, у Вeлики Гaј, у Вршaц, и Мaријo-лaни. И сaм йшлa код рoдoвe и у трoвинy.

А муж нема у Србији родове?

Он је oдaвдe, нeмa.

*

Како је сад овде у манастиру?

О, је бйлo здравo фйно, здравo фйно је бйлo. Свaкa јeнa сoбa, кoлкo йма је бйo по јeдан кaлyђeр. Мyшки је бйo. Мoјa свeкрoвa је имaлa стрйцa, је тaмo бйo

калуђер у манастир. У прву сѐбу, кад се уђе про пѐрту, прва сѐба Серафим, тѹ је и сарањен у ѓно грѓбље, Серафим Жѹрковић. И овѹ друѓи, нѹје имала ни мѓја свѓкрова брѓте. Манастир је био упропашћен ка су калуђери дѓшли овѹ, комуниѓти, ѓндак су тѹ мѓтли жѹто, свѓ су бѹли бирѓви њѹни, њѹне ди-су рѓдили ѓни комуниѓти, светог-Ђѓрђа су вѓзали двѓ лѓтре, трѹ и су се дѹгли гѓре тѓмо, су извѓдили икѓну светог-Ђѓрђа одѓндле и су бѓцили. И кѓко је дѓшо ѓвај владѹка, ми-смо свѓ кѓзали штѓ је бѹло тѓмо (!), ми-смо знѓли јер кѓко кѓжем мѓј свѓкар и Слѓбодан је слѹжио у цркви, је био као црквењѓк и мѓј свѓкар је био црквењѓк. И мѓј мѹж и сѓд ѹде у цркви свѓке недеље, сѓмо не мѓж вѹше да слѹжи јер му дркће рѹка, дѓје за прѹчешће вѓде, му пѓдне.

Јел се причѓстиш ти?

Сѹгурно, свѓке гѓдине се прѓчѓстим по двѓпутѓ за Ћскрс и за Бѓжић.

У коју недељу?

У прву недељу на Тѓдѓровице, тѓ знѓм и ка сам бѹла дѓте, сам се прѓчѓстила на Тѓдѓровице. Сѓд ѹвек на Тѓдѓровице.

Штѓ јѓдеш кад постѹиш?

Јѓм бѓрена кромпѹира, чѓја, лѓба сас пѓкмезом, лѓба сас маргарѹном. Маргарѹн мѓже, јѓја нѹ ми слѓбоно да јѓмо.

Пешке идеш у манастир?

Сѓд нѹсам, нѹ ми било хрђаво, нѹсам бѓш мѓгла, свѓке недеље ѹма слѹжбе и свѓки свѓтац. Двѓдесет и шѓс пѓпе свѓке недеље се мѓња друѓи. Нѓма, вѓмо је калуђѓрка и ѓнак дѓђеду са сѓла. Јадампѹт дѓђе, јѓдампѹт из Сѓнмартѓна, из Дињѓша, из Пѓтрово Сѓло, свѓ тѓко дѓђеду рѓдом попѓви, из Темишвѓра. Фѹрт, дѓђеду лѹди. Свѓке недеље сам ѹшла у цркви. Сѓд нѹсам јѓно двѓ мѓсца, нѹсам бѹла, ми било хрђаво, нѹсам мѓгла, сам морѓла по трѹпут, чѓтир пѹт да стѓнем до манастир да се одмѓрим.

Ајде ми испричај обѹчаје за Бѓжић.

Су се пѓстило ѹвек пред Бѓжић и се пѓстило тѓ шѓст нѓдеље се пѓстило, нѹ се јѓло мрсно. За Бѓжић се дрђало, бѹ као Бѓдњи дѓн, се кѹвало пасѹља, тѓко је ѓбѹчај код нѓс, и лудѓје се прѓви колѓче с лудѓјѓм. Тѓгљѓно, од ѓте, тѓгљѓно је тѓ. ѓндак тѓ се вечѓрало пасѹљ, рѹбе, тѓ се кѹвало, вѓчи за Бѓдњи дѓн се дѓнѓло прѓ тѓга дѓкле нѹ се вечѓрало, се дѓнѓло слѓме, смо мѓћали на астѓл слѓме и ѓнак јѓдан чѓршов и дѓле по сѓби. Свѹд по сѓби, то-је било слѓме, мѓтѹто. Тѓко су кѓзѹвали, Крѹстѓс се рѓдио.

Јѓсте имали гѓсте?

Дѓца дѓђеду кѹћи и сѓд мѓтемо слѓме и прѓвѹмо бѓжѹћни колѓч, лѓпи. На-рѓсти га, умѓсим, мѓтем сѓмо квѓсца у брѓшњѓ и га уплѓтем лѓпо и сам ѓндак мѓтемо слѓме и на слѓми мѓтемо орѓсе, јѓбуке, нѓвце, жѹта, кукурѹза, тѓмо свѹ код колѓчи. Дѓмо из ѓнѓг жѹта, из ѓнѓг кукурѹза се дѓје мѓрви и из пасѹља и свѓ штѓ се кѹва, штѓ се јѓ за Бѓдњи дѓн вѓчи, то-свѓ се дѓ јѹтри мѓрви и мѓрвама дѓмо. Трѓћни дѓн се почѹсти. И кѹвало сѹпе, ѓбѹчно јѓло, се прѓве колѓче, чѓсни-ца се прѓви.

Како прѓвиш чѓсницу?

Правим као тегљене, као колаче и ондак сеч'ем то н астал, сеч'ем кољко је плёк, опёт намазано доле, онак мётем дрўгу стрўку, докле ми пўн плёк. И намажем, исёчем све парчад и мётемо лёј тамо.

А јел знаш коме ћеш да даш после?

Кој потрёфи. И соли за марву и се додало још, кољко је коштала кйла соли, јел штá се купи а за оно се купило ўвек за оно кољко је било тамо си мёто један лёј, два, десет, пёт. Кољко си мёто и ако је трёбало још, онак си домёто и си купио кйло соли и си дао марвама.

А јел се прави још неки колач?

Сйтне колаче правиду.

А на први дан Божића да ли је долазио неко у кућу?

Ако је долазио, тако се донёло колач. На пример су дали за душу, за Бóжић се даје тако је обичај. Мёсимо колачиће и по парче кобáсице. То-се нóсило по сёлу, по родбинама, фáмилији и ако је дошо нёко у кући си му дао један колач и парче кобáсице.

А како се зове онај који први уђе у кућу на Божић?

Полóжник, полóжник.

Ко је био положник?

Јел дёда, јел дёца, овако које дођеду, јел Мйодраг, јел Свётлана, која синóвице и који устáне прё онак мётемо жйта, кáжемо: Добро јутро, чёститам вам Бадњи дан. А јá кáжемо штá сте ми донёли – мáсло и млёко, пйлиће, прáсице, тёвоце.

Који је празник после Божића?

Нову годину опет држимо. Сáмо свйнско кўвамо да йдемо напрёд као свйњи. Свйња рйје и сáмо напрёд. Свйнска сўпа и печёње, колаче кáкве.

А василице?

И васйлице и правим, тако замёсим мáло квáсца и тёглим и онак и бóдем тако и пёчем сас мёдом, сас мёда одозгóр. Кад су четрдёсет мўченика, онак четрдёсет рўпе правимо од оте тако на једну. Свáка једна васйлица четрдёсет рўпе йма.

Коме поделиш?

Кој дође, јел дамо за душу. Намёнеш и ако нё се јё у кући, дáш комшијама.

А после Нове године који је празник?

Богојáвљење. Питйје правим, мётем вóде, од нóге главу да се кўваду пйтије и то се кўва докле спáдне, пóлак из вóде тё, из лóнца и процёдим и ондак и мётем у тањйре и бёла лўка и то се стёгне тако.

А по водицу јесте ли ишли?

За водйце се йде. Свáки пўт.

А шта једете за Ускрс?

За Ёскрс ўвек јáгње и се йде на грóбље, и се йде у цркви.

Какав је овде обичај кад се неко сарањује?

Свáки кад йма мртва, дође пóпа га очйта, јел је чóвек из кўће, јел се донёсе крc из цркве. Мёте на њёга, дође пóпа га очйта и дођеду ђаци који нóсу прйпиде ове мáле и које нóсу литйје. Љўди који нóсу да йма.

Шта се ради кад се прилази сандуку?

Целива се крс. Дђђу ђви, на рђке који нђсиду. Се кђва, дђђе пђпа се освѐти и тђ се јѐ. Жђта се кђва. Завђиси кђко ѓмре. Ако ѓмре на пђсно, пђсно; ако ѓмре на мрсно, мрсно.

*

Јеси радила нешто од ручних радова?

Сам рђдила кад је бђло вђеме нѐцована, сам нѐцовала, кад је бђло вђеме. Кад сам бђла девојка, сам шљинговала.

Шта је то?

Је бђло тђко рђђено на рђпе, тђко бђшено, тђко сам шљинговала пешкђре за коње, шљинговала мѐне кошѓље, то-сам имђла ђде, свѐ на плђтно. С макђзе, сас клђном, сас макђзице. Кљн ако си тѐла да прђвиш рђпе, сђмо тђко си бђушио са клђном и ђнак то-се рђдило ђколо се шђло тђко, двђпут-трипут с кђнцем и ђнак се кђнац, нђручан кђнац, сђд нѐма те-кђнце, нђручан кђнац, ђндак се тђ рђбило да се не; ѐ сђд сам за девојку сам рђдила, сам девојки дђла спђему, дђла сино-вицама, сам рђдила чђршеве за астђл, вѐз. Мђ смо казђвали оландђно, на зелѐно, на рђзло, на кђмско тђко сам рђдила.

А ћилиме?

Тђ нђсам стђгла да ткђјем, то-мђма је ткђла. Већ нђје бђло вђше пђмука да се тђ снѓје, да се тђ за ћилиме кђлко су казђвали бугђрски, пђмук, то нђје вђше бђло и нђ се мђгло да се ткђду. То-су ткђле ђне стђре, мђја мђма, бђба, ђне су ткђле. Сам ѐкловала, сам шљинговала.

На чему су те старе жене радиле?

И ђне су тђко нѐшто рђдиле, на ћилиме су прѐле и јђ тђ знђм да прѐдем с рукђм.

Како се зове ово? (показујем надоле)

Вртѐно.

А ово? (показујем нагоре)

Дрѓжица.

А то што се забђде овако за појас?

Прѐслица.

А то на чему се тка?

Рђзбој.

А јел знаш које делове има разбој?

Ѐма вратђло, прѐдње вратђло, стрђжње вратђло, ђма бђда, ђма ђве дђле ђнѐ шта се лѓпа, не мђгу да се сѐтим тђко фђришко и ђнак је бђло бђдо и је бђло ђно да се лѓпа тђко, ч'ѓнак је бђло; нђте смо имђли и кѓћи смо имђли и ђде су ткђли и мђја свѐкрова је ткђла. Ткђла сѓкно, сѓкно се ткђло од цђне ђвце се прѐло.

Како се добија вуна?

Ѐвца се штрђже, се пѐре вѓна.

Де сте прали?

На брзави, ди-није била брзава и то се сушили и ђнак се чупале тако сас рукѓм. Ни се ишло на машини да се рѓди то сас рукѓм се чупало и ђнак грѣбене. Тако било грѣбене. Било дрво и ђнак било клинове, рѓшељаште здравѓ и ђнак на то се вукло вуна и се извлѓчила власт. Тѓнко које било тако и то се прѣло да се снује и се снѓло, то је било тако као грабуља и то се то мѣтло, жѣне те-су знале, то су снѓле и ђнак то-су ба вратило се ткѓло и са дѣбљом вуном се преткивало сас чунком. Она је била тѓнка власт и ђнак ѓво дѣбље и то се ткѓло и кад је било то готѓво долѓзио јѣдан вајѓр, тако су казивали, и су нѓсили нѣгди ди-је била вода, ди-су имѓли да ваљаду. То су лупали на воду, ѓ, уста те сас зѓљом, и су за Бѓжић, то прѣ Бѓжића се донѣло плѓтно одѓндле. Вајѓри су донѣли плѓтно и ђнак жѣне, људи су ишли код шнајдере кѓо било прѣ, и су и прѓвили чакшире, вунѣне.

Шта си ти носила?

Ја-сам сукње, сѓмо нѓсила на хркмѓче, српске сашивѣне чѓкшире. И кудѣљу сам прѣла и вуно сам прѣла. То се сѣјало, кудѣље се прѓвило ѓѓкове. Прѣ није било ѓве од најлѓна ѓѓкове, су ткѓле жѣне ѓѓкове. Свака жѣна је мѣтла мѓло на њиви кудѣље, то-се лупало се топило у брзѓви се топило. Опѣт се трѓлило и се вукло на те грѣбене.

Јел било прво брање, друго брање?

Ѓ, то-је било за сѣме се звѓло ѓвај за сѣме, ѓва се топила, ѓма се топила. Чупала се, вадила из зѣмље и ѓдма се прѓвила кићанке. И се мѣтло у води, ђнак на трѓици смо имѓли. Сѓд нѣма ни, трѓицу смо изгорѣли. И смо трѓили, лупали, тако и ѓндак се вукло на те грѣбене и изишла та власт и ѓне као кучине и се преткивало, се прѓвиле жѣне ѓѓкове. Гѓкови се шйле, кѓко је било дугѓчко то плѓтно се шйло и ђнак се вѣзало свѣ из кудѣље се прѓвило се врпце.

Žarko Bošnjaković

Dragana Radovanović

A FIELD RECORDING OF THE VERNACULAR FROM MALI GAJ IN ROMANIA

Summary

In the paper, the authors presented a transcript of a field recording made in a Romanian village of Mali Gaj, and pointed to the prosodic structure, as well as the syntactic and lexico-semantic interference with the Romanian language.

Key words: Serbian vernacular in Romania, transitional idioms, Smederevo-Vršac dialect, Šumadija-Vojvodina dialect, dialect text.

Др Жарко Бошњаковић, ванр. проф.
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
e-mail: piros@panline.net

Мр Драгана Радовановић
Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36а
Београд
Србија
e-mail: saraluka@eunet.rs

УПУТСТВО АУТОРИМА

1. Рад доставити **одштампан** и у **електронском облику** (на CD-у или имејлом). Том приликом доставити основне податке о аутору (титулу и научно звање, назив и адресу институције на којој је ангажован, имејл адресу и број контакт телефона).

2. Рада треба да је технички уређен на следећи начин:

- а) **обим**: до 30 000 карактера;
- б) **фонт**: Times New Roman, 12 pt; друге фонтове употребљене у тексту послати као посебан фајл;
- в) **формат**: А4; маргине: горња и доња 2 cm, лева и десна 3 cm;
- г) **размак**: 1,5;
- д) **језик рада**: српски, енглески, руски или други словенски језик.

3. Рад треба да садржи:

- а) **име и презиме аутора** (12pt) и **афилијацију** у горњем левом углу (10 pt);
- б) **наслов рада** испод имена аутора (14 pt, капиталним писмом, лево);

Дејан Милорадов
(Матица српска, Нови Сад)

УПОТРЕБА ДЕКОМПОНОВАНОГ ПРЕДИКАТА У ЈЕЗИКУ НОВИНА

в) пре основног текста рада **сажетац** (од 100 до 250 речи; величина 10 pt) и **кључне речи** (до 10 речи; величина 10 pt) на језику основног текста;

САЖЕТАК

У овом раду се посматра ...

КЉУЧНЕ РЕЧИ: декомпоновани предикат, новински жанр, номинализација.

г) технички уређен **основни текст** (12 pt), који садржи: *наслов* поглавља величине 12 pt, у болду (**1. Увод**); *наслов* *већих целина* унутар поглавља обележене другом децималом величине 12 pt (2.1. Уводне напомене); и *наслов*

мањих целина унутар дела поглавља, који се бележе од треће децимале величине 12 pt (2.2.1. Типови), при чему се: *наслов поглавља* одваја празним редом и не увлаче у текст; *текст поглавља* не одваја празним редом од наслова нити је први ред увучен у текст; *два узастопна наслова* одвајају се празним редом;

д) **литературу** (наслов центриран, капиталним писмом, 11 pt, спационирано, 2

1. Увод (12 pt, болд)

У лингвистичкој литератури ова појава се дефинише као ...

2. Анализа емпиријског материјала (12 pt, болд)

2.1. Уводне напомене (12 pt)

У овом поглављу желимо да укажемо на ...

2.2. Декомпоновање предиката у НИН-у

2.2.1. Структурни типови

У овом часопису могу се идентификовати следећи типови ...

3. Закључак (12 pt, болд)

Након спроведене анализе ...

ЛИТЕРАТУРА

pt) која се наводи после текста рада према упутству у т. 6;

ђ) после литературе, **резиме и кључне речи на страном језику**, енглеском, руском или другом словенском језику, ако је основни текст српски (до 1/10 дужине основног текста; величина 10 pt); резиме и кључне речи су на српском ако је основни текст енглески, руски или други словенски;

Dejan Miloradov

DECOMPOSED PREDICATE IN NEWSPAPERS

Summary

In this paper author ...

Key words:

е) **захвалницу** која треба да садржи име и звање ментора, назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру кога је чланак настао, те назив институције

која је финансирала пројекат или програм, а наводи се у посебној напомени при дну прве стране чланка; евентуално, на истој страни се налази и напомена која садржи податак о томе да је чланак у претходној верзији био већ изложен на скупу у виду усменог саопштења (под истим или сличним насловом);

ж) **основне податке о аутору** на самом крају текста (т. 11).

4. **Цитирање** извора интегрише се у текст и то на следећи начин:

а) упућивање на одређену студију у целини: (Васић 1998);

б) упућивање на одређену страну студије: (Васић 1998: 80);

в) упућивање на одређено издање исте студије: (Радовановић 1986²: 66);

г) упућивање на одређене студије из године у којој их има више од истог аутора: (Бугарски 1986а: 55), (Бугарски 1986б: 110);

д) упућивање на ауторе са истим презименом: (Ивић, П. 1998: 124), (Ивић, М. 1970: 51);

ђ) хронолошким редом се наводе студије истог аутора на које се у тексту позивамо: (Halle 1959; 1962).

5. У **фуснотама** се дају само коментари аутора (10 pt, footnotes, а не endnotes, аргументативне).

6. **Литература** се даје азбучним или абecedним редом у зависности од писма рада који се приређује за штампу (лево, 11 pt). Литературу навести на следећи начин:

а) када је у питању књига:

Бугарски, Ранко (1996). *Језик у друштву*. Београд: Чигоја – XX век.

б) када је у питању чланак у часопису:

Васић, Вера (1996). Лингвистички аспекти субординације агенса проагентивног типа у Вуковом преводу *Новог завета*. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. XLIV/ 1-3: 93-104.

в) када је реч о више аутора, односно до три аутора, библиографска јединица се наводи:

Ивић, Павле и Митар Пешикан (1996). Српско штампарство. У *Историја српске културе*. Горњи Милановац – Београд: Удружење издавача и књижевара Југославије – Дечје новине. 137-145.

г) када је реч о више од три аутора:

Akmajian, Adrian et al. (1991). *Linguistics, an introduction to language and communication*. 2nd ed. Cambridge, Massachusetts and London, England: The MIT Press.

д) када је реч о зборнику радова у ком аутор има текст:

Bugarski, Ranko (1982). *Jezik i kultura sa sociolingvističkog stanovišta*. U: *Jezik i kultura u nastavi stranih jezika* (ur. M. Stojnić). Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 38-44.

ђ) када је реч о речнику:

РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. 1-3, Нови Сад – Загреб: Матица српска-Матица хрватска, књ. 4-6, Нови Сад: Матица српска. 1967.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Књ. 1-16. Београд: САНУ-Институт за српски језик. 1959-

7. **Речник** у посебном прилогу даје се двостубачно тако да се организује речнички чланак (10 pt).

8. **Табеларни приказ** (величине 10 pt) даје се на следећи начин:

Табела 1: Промена придева одређеног вида

	m	SG f	n
NOM	нови	нова	ново
GEN	новог(а)	нове	новог(а)
DAT	новом(е)	новој	новом(е)
ACC	нови/новог(а)	нову	ново

9. **Примери** се дају курзивом, превод под једноструким знацима навода, а цитати под двоструким знацима навода. У радовима на енглеском примери из ћириличких текстова се наводе у латиничној транслитерацији. *Курзив* се користи за наглашавање.

10. **Подаци о аутору** на крају целог текста (величина 11 pt) треба да садрже следеће елементе: академска титула, име и презиме, институција, земља, e-mail адреса. Уколико има више од три аутора, дају се подаци првог аутора.

11. Радове у електронском облику послати на имејл адресе jgrkovicns@sbb.rs или malanovic@ptt.rs, или у штампаној форми са електронском копијом на адресу:

Др Јасмина Грковић-Мејџор, ред. професор
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
др Зорана Ђинђића 2
21 000 Нови Сад
Србија

САДРЖАЈ

Ана Кукољ СИСТЕМ ПАДЕЖА СА ЗНАЧЕЊЕМ АДВЕРБИЈАЛНЕ КВАЛИФИКАТИВНОСТИ У <i>МЕМОАРИМА</i> ПРОТЕ МАТЕЈЕ НЕНАДОВИЋА	5–24
Ивана Чанчар СИСТЕМ ПАДЕЖА СА КВАЛИФИКАТИВНИМ ЗНАЧЕЊЕМ У <i>ПРИМЈЕРИМА ЧОЈСТВА И ЈУНАШТВА</i> МАРКА МИЉАНОВА	25–45
Дијана Црњак О ЈЕДНОМ ВИДУ АНТИМЕРИЈЕ У <i>МОЛИТВАМА НА ЈЕЗЕРУ</i> ВЛАДИКЕ НИКОЛАЈА	47–63
Душан Стаменковић ЗНАЧЕЊЕ И МЕТАФОРИЗАЦИЈА ГЛАГОЛА ЗВУЧНЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ У ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ: <i>HEAR, LISTEN, OBEY</i>	65–77
Daniela Matić i Nataša Stojan OSOBE S INVALIDITETOM U JEZIKU TISKA	79–96
Anna Verschik i Jim Hlavač <i>ЕТО ЛЕТО СВЕТ:</i> KADA ESTONCI (POKUŠAVAJU DA) PEVAJU NA SRPSKOM	97–111
Miloš Dondur ANGLICIZMI U SRPSKOM KAO JEZIKU STRUKE: ortografska adaptacija termina iz oblasti automobilizma	113–128
Јелена Редли ВЕЖБЕ ЗА СТИЦАЊЕ ВЕШТИНЕ ГОВОРЕЊА У УЏБЕНИКУ <i>НАУЧИМО СРПСКИ – LET'S LEARN SERBIAN 1</i> (НИВОИ А1 И А2)	129–141
Жарко Бошњаковић и Светлана Вареника ДИЈАЛЕКАТСКИ ТЕКСТОВИ ИЗ ПОМОРИШКОГ СЕЛА САРАВОЛЕ У РУМУНИЈИ	143–159
Жарко Бошњаковић и Драгана Радовановић ТЕРЕНСКИ ЗАПИСИ ИЗ МАЛОГ ГАЈА (Румунија)	161–178
УПУТСТВО АУТОРИМА	179